

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK
KALKINMASINDA HÜKÜMET
POLİTİKALARININ ROLÜ: 1644-2024

ABDULKABİZ ÇAKARLI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. FATİH MEHMET ÖCAL
KONYA-2025

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdulkabiz ÇAKARLI		
	Numarası	22810902005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL		
Tezin Adı	Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik Kalkınmasında Hükümet Politikalarının Rolü: 1644-2024			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdulkabiz ÇAKARLI
İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdulkabiz ÇAKARLI		
	Numarası	22810902005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL		
Tezin Adı	Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik Kalkınmasında Hükümet Politikalarının Rolü: 1644-2024			

Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisi son yıllarda ekonomik açıdan şaşırtıcı derecede hızlı büyüme performansı kaydetmiştir. 1949 yılında yeni kurulduğunda fakir ve geri kalmış bir ülke iken aradan geçen 75 yılda dev bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu dereceye yükselmesinde hükümet politikaları önemlidir. Çin'in uyguladığı ekonomi politikasının kökeni de geçmişine dayanmaktadır. Çin'in en son hanedanlığı olan Qing hanedanlığı döneminden itibaren ekonomik olaylar ve politikalar sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Birinci ve İkinci Afyon Savaşları ekonomi temelli savaşlardır. 1911 yılında bu hanedanlığın yıkılmasının da ekonomik nedenlerle sıkı ilişkisi bulunmaktadır. Akabinde kurulan Çin Cumhuriyeti de ekonomik sorunlarla baş edememiştir. 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ise başlangıçta SSCB modeli merkezi planlama ekonomi modelini benimsemişken 1978 yılında merkezi planlama modelinden vazgeçerek piyasa ekonomik modeline geçiş yapmıştır. Bu dönüşüm Çin'in günümüzdeki dev ekonomiye dönüşmesinde kritik rol oynamıştır. Daha sonra DTÖ'ye üye olmasıyla Çin'in daha da gelişebilmesinin önü açılmıştır ve 2013 yılında "bir kuşak-bir yol" projesi ile dünya gündeminde ilk sıralarda yer almıştır. 2018 yılında ABD ile girişilen ticaret savaşı ve 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle ekonomik büyümesi yavaşlama eğilimi gösterse de, günümüzde hızlı gelişiminin devam ettiği söylenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Politikası, Büyük İleri Atılım, Ekonomik Reform, Dünya Ticaret Örgütü, Bir Kuşak-Bir Yol, Ticaret Savaşı.

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Öğrencinin	Name and Surname	Abdulkabiz ÇAKARLI		
	Student Number	22810902005		
	Department	Economy		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL		
Title of the Thesis/Dissertation	The Role of Government Policies in Economic Development of People's Republic of China:1644-2024			

China's economy has grown at an astonishingly fast pace in recent years. In 1949, when it was newly founded, it was a poor and backward country; today, 75 years later, it has become a giant economy. Government policy is important in its rise to this level. China's economic policy is rooted in its past. Since the Qing dynasty, the last dynasty of China, economic events and policies have been on the agenda. Especially the first and second opium wars were economic-based wars. In 1911, the collapse of this dynasty was also closely related to economic reasons. The Republic of China, which was established later, could not cope with economic problems. Founded in 1949, the People's Republic of China adopted the USSR model of central planning economic model when it was first established, but in 1978 it abandoned the central planning model and switched to the market economy model. This transformation played a critical role in China's transformation into the current giant economy. Later, China's accession to the WTO paved the way for its further development, and in 2013, with the "one belt-one road" initiative, it was at the top of the world agenda. Although its economic growth tended to slow down due to the trade war with the US in 2018 and the Covid-19 pandemic that emerged in 2019, it is said to continue to develop rapidly in the press today.

Key Words: Economic Policy, Great Leap Forward, Economic Reform, World Trade Organization, One Belt-One Road, Trade War.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
RESİMLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomi Politikası Kavramı.....	3
1.2. Ekonomi Politikasının İçeriği	4
1.3. Ekonomi Politikası ve Politik Ekonomi Arasındaki Fark.....	5
1.4. Ekonomi Politikasının İnceleme Alanları	5
1.5. Ekonomi Politikasının Amacı	6
1.5.1. Tam İstihdam	7
1.5.2. Ekonomik Büyüme	8
1.5.3. Fiyat İstikrarı.....	9
1.5.4. Gelir Dağılımındaki Adalet.....	9
1.6. Ekonomi Politikası Araçları.....	10
1.6.1. Para Politikası	10
1.6.2. Maliye Politikası	10
1.7. Ekonomi Politikasının Kurumları.....	11
1.7.1. Devlet.....	11
1.7.1.1. Merkez Bankası	11
1.7.1.2. Maliye Bakanlığı	12
1.7.2. Özel Sektör	12

1.7.3. Dış Kurumlar	13
1.7.4. Medya	13

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ ÇİN'DE EKONOMİK DURUM VE UYGULANAN POLİTİKALAR

2.1. Literatür Araştırması	15
2.1.1. Türk Literatürü	16
2.1.2. Uluslararası Literatür	19
2.2. Qing İmparatorluğu Döneminde Ekonomik Durum ve Uygulamaya Konulan Politikalar (1644-1911)	22
2.2.1. Birinci Afyon Savaşı Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Ekonomi Politikaları (1839-1942)	28
2.2.2. İkinci Afyon Savaşı Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1856-1861)	30
2.2.3. Kendini Güçlendirme Girişimleri (1870-1895)	31
2.2.4. Modern Dönemde Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1911-1949) ..	32
2.2.5. 1911 Devrim Dönemi Ekonomik Durum ve Politikalar	33
2.2.6. İkinci Çin Devrimi Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1925-1927)	34
2.2.7. Çin-Japonya Savaşı Dönemindeki Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1931-1945)	34
2.2.8. İç Savaş Dönemindeki Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1945-1949)	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ (1949-2024)

3.1. Toprak Reformu (1950-1952)	39
3.2. Kamulaştırma Hamlesi (1950)	42
3.3. Merkezi Planlamaya Geçiş (1953)	43
3.4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1953-1958)	46
3.5. Büyük İleri Atılım Hareketi (1958-1965)	53
3.6. Devlet Kapitalizmine Geçiş (1972-1991)	61

3.7. Ekonomik Reform (1978).....	65
3.8. 1991'den Günümüze Küreselleşmeye Uyum Süreci	76
3.9. Dünya Ticaret Örgütüne Üyelik (2001)	82
3.10. Çin'de Döviz Kuru Politikaları.....	88
3.11. Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin Yürütülmesi	97
3.11.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Tanımı	98
3.11.2. Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Amacı	100
3.12. Çin-ABD Ticaret Savaşı	103
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	113

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, çoğu insanın merak konusu olan “Çin ekonomisi” üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu süreçte hangi politikaları uyguladığı, bu politikaların rolü nasıl olduğu ve bu politikaların iç ve dış (ulusal ve uluslararası) etkisi nasıl olduğuna değinilecektir.

Teşekkürlerimi sunmak istediğim bu fıkroda, bana yüksek lisans hayatım boyunca bana sıkılmadan kıymetli bilgi birikimlerini paylaşan ve yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL’a yüreğimden teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak beni eğitmek için beni canı-gönlünden destekleyen annem ve babama, kardeşlerime, beni her yönden cesaretlendiren arkadaşlarıma, bana burs temin eden Sayın Doç. Dr. Mahire ÖZÇALIK Hoca’ya ve yazım kuralları açısından yardımcı olan Büşra Bağcı Hoca’ya da teşekkür ediyorum.

Beni eğitmek için hiçbir şeyimi esirgemeyen ve bu yolda kendi canını Çin hapishanesinde kurban eden rahmetli babama ithaf ediyorum.

Abdulkabiz ÇAKARLI
Konya, 2025

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerin Dünya Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası İçindeki Payları (%):....	27
Tablo 2. Çin'in Birinci Afyon Savaşından Önceki Ekonomik Durumu (1820)	30
Tablo 3. Çin'in Bazı Bölgelerinin Çiftçilik İndeksi (1933-35)	35
Tablo 4. Çin'in Temel Ekonomik Göstergeleri (1950-1952)	40
Tablo 5. Reform Kapsamında Halka Dağıtılan Diğer Mülkler (Hane Başına)	41
Tablo 6. Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Gayrisafi Tarımsal Çıktı Artı Oranı (%)... 47	
Tablo 7. Çin'in Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Sektörler Arası Yaptığı Yatırımların Durumu	49
Tablo 8. Birinci Beş Yıllık Plandan Önce ve Devamında Milli Gelirdeki Değişim	50
Tablo 9. Çin'in Önemli Sanayi Ürünlerinin Dünya Sıralaması	51
Tablo 10. Birinci Beş Yıllık Plan Sürecinde Sanayi Çıktısı Milyon Yuan (1952 Fiyatları)	53
Tablo 11. BİA ve Onu Takip Dönemde Komün Sistemindeki Gelişim.....	55
Tablo 12. 1978-1991 Sürecinde Devlet İşletmelerinin Toplam İstihdamdaki Payının Değişimi (%).....	63
Tablo 13. Reformdan Sonra (1978–84) Büyümede Meydana Gelen Değişiklikler	67
Tablo 14. Çin'de 1990-2018 Döneminde Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (%)	75
Tablo 15. Küreselleşmeye Uyum Sürecinde Çin'de Kamu Sektörünün Ekonomideki Payı (%)	78
Tablo 16. Çin'in Küreselleşmeye Uyum Sürecindeki Ekonomik Performansı.....	80
Tablo 17. Reformdan Sonra Çin'de Günümüze Kadar Ortaya Çıkan Önemli Değişikler	81
Tablo 18. Çin DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Dış Ticaretindeki Değişim (Milyar USD) 85	
Tablo 19. Çin DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Ekonomisindeki Değişiklikler.....	86
Tablo 20. Çin'e Reformdan Sonra Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş- Çıkışları.....	87
Tablo 21. Çin'de Döviz Kurundaki Değişmeler (1985-2008).....	94
Tablo 22. Çin'in DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Dış Ticarete Haksız Kazanç Elde Ettiği Gereğiyle DTÖ' ye Yapılan Şikâyet Başvuruları.....	107

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Ekonomik Politikasının Şeması	4
Resim 2. Çin'in Ekonomi Politikası Üçgeni	7
Resim 3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Tarımsal Alandaki Gayrisafi Çıktı Artış Oranı (%).....	48
Resim 4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde	52
Resim 5. Reformdan Sonra Köy Kasaba İşletmelerinde Meydana Gelen Değişmeler ...	68
Resim 6. Reformdan Sonra Tarımsal Alandaki Değişim.....	72
Resim 7. Reform Sürecinde Çin Ekonomisindeki Yapısal Süreçler.....	76
Resim 8. 1983-2023l Yıllarda Çin'de Döviz Kurundaki Değişim (1\$'In Yuan Karşılığı)	96
Resim 9. Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin Ana Hatları.....	99
Resim 10. 1995- 2022 Döneminde ABD-Çin Ticaret Durumu (Milyar Dolar)	105
Resim 11. 1980-2020 Yılları Arasında ABD-Çin Dış Ticaret Dengesi (%GSYH Oranı)	108

KISALTMALAR LİSTESİ

- BİA: Büyük İleri Atılım.
- DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü.
- ÇH: Çin Cumhuriyeti (Taiwan).
- ÇKP: Çin Komünist Partisi.
- GMD: Çin Milliyetçi Partisi (Guomen Dang).
- ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti.
- ÇHB: Çin Halk Bankası.
- RMB: Renmen Bi.
- ABD: Amerika Birleşik Devletleri.
- SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
- IMF: International Monetary Fund; Uluslararası Para Fonu.
- WB: World Bank; Dünya Bankası.
- BİA: Büyük İleri Atılım.
- WTO: World Trade Organization.
- GATT: General Agreement on Tariffs and Trade. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması.
- OBOR: One Belt, One Road.
- OECD: Organisation For Economic Cooperation And Development.
- USD: United States Dollar.
- CNY: China National Yuanan, Çin Ulusal Yuanan.
- OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü.
- EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği.
- ECO: Ekonomik İş Birliği Teşkilatı.
- AB: Avrupa Birliği.
- GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.

YY: Yüzyıl.

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkezi Bankası.

BES: Bireysel Emeklilik Sözleşmesi.

APİ: Açık Piyasa İşlemleri.

KOBİ: Küçük Orta Büyüklükteki İşletmeler.

BM: Birleşik Milletler.

CGTN: Çin Küresel Televizyon Ağı (China Global Television Network).

TVE: Köy Kasaba İşletmelerinin Katkısı. (Township and Village Enterprise).

SOE: Kamu İşletmelerin Reformu. (State-Owned Enterprise).

SEZ: Özel Ekonomik Bölgeler ve Mali Reform. (Special Economic Zone).

KKİ: Köy Kasaba İşletmeleri.

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri.

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü.

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım.

MB: Merkez Bankası.

AIIB: Altyapı Yatırım Bankasını.

BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika.

USCC: U.S. China Economic and Security Review Com.

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma tüm ulusların nezdinde ön plana çıkan günümüz dünyasında, kalkınma amacıyla uygulanan politikalar, bu politikaların etkinliği ve gelecekte nasıl bir politika uygulanması gerektiği araştırmacıların odak noktası olan konularından bir tanesi olmaktadır. Uygulanacak yeni politikaların hangi sonuçları doğuracağı da belirsizdir. Yayın ve basınlarda da ekonomik politikalarla ilgili haberler çeşitli yönlerinden ve çeşitli görüşlerle dikkate alınarak verilmektedir. Tarihe bakılacak olursa ülkelerin ekonomik kalkınma, gelişme ve büyüme süreçlerinde uyguladıkları politikaları üzerinde zaman-zaman güncellemeler yaptığı görülmektedir.

Ülkeler açısından ekonomik kalkınmayı başarabilmek için geniş çaplı bir uygulama yapılması gerekir. Özellikle 1760'lı yıllarda başlayan sanayi devrimi ve 1840'lı yıllarda buhar makinesinin keşfi ile bu durum daha netleşmiştir. Bu duruma ayak uydurabilen ülkeler daha hızlı gelişme kaydedebilmişler, ayak uyduramayanlar ise geri kalmışlardır.

Çin ekonomisinin kalkınma modeli diğer ülkelere göre farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Çin ekonomisinin kalkınma sürecinde uygulanan politikalara bakılacak olursa, tarihi boyunca birçok iktisadi dalgalanmalar atlattığı ve bu durum karşısında uygulanan politikalarda güncellemeler yaptığı görülmektedir. Yakın tarihe bakılacak olursa, 1644 yılında kurulup 1911 yılında yıkılan Qing (Man Zho, 清朝: Qīng Cháo) hanedanlığı 1839/1841 ve 1856/1861 yıllar olmak üzere iki kere batılı ülkeler ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşlardan sonra ekonomi politikalarını değiştirmek zorunda kalmış ve kısmen de olsa değiştirmiştir. Bu dönemde Çin ekonomisi durgunluk döneminde olduğu ve dışa kapalı bir ülke modelini benimsediği için Batı'daki sanayi devrimine ayak uyduramamıştır. Dolayısıyla bu savaş Çin ekonomisi açısından yıkıcı etki yaratmıştır. Sonra kısmen politik değişikliğe gidilmesine rağmen yapılan bu değişikliğin bir faydası olmamış ve Çin'in aleyhine sonuçlanmıştır.

1911 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti kurulduğu ilk yıllarda pazar ekonomisini uygulamıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde tekstil alanında biraz ilerleme

kaydetmesine rağmen, diğer alanlarda geri kalmışlığı değişmemiştir. 1925 yılına gelindiğinde Çin Cumhuriyeti'nin, Batı'ya yaklaşması Sovyet modelini benimseyen Çin komünistleri ile arasında tartışmalara yol açmıştır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı döneminde ekonomisi ve ekonomik düzeni epeyce bozulmuştur.

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, tam olarak Sovyet modeli bir ülke olmuş ve ekonomik alanda da sosyalist ekonomik modelini benimseyerek Sovyetlerin yolunda ilerlemiştir. Sonra bu yöntemin başarısızlığını anlayan ÇHC geniş kapsamlı bir reform uygulayarak ülkenin bütün sistemini köklü olarak değiştirmiştir. Daha sonra uygulamaya koyduğu politikalarda başarılı olmuş ve her geçen yıl büyük bir ilerleme kaydederek günümüzdeki dev ekonomi halini almıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde ekonomi politikası, ekonomi politikasının içeriği, çerçevesi, amaçları, araçları ve kurumları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Çin'in en son hanedanlığı olan Qing Hanedanlığı döneminde Çin'in ekonomik durumu, uygulanan politikalar ve bu politikaların etkileri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise günümüzdeki dev ekonomiye sahip olan ÇHC kuruluşu ve büyük ekonomiye sahip olana kadar geçen süreç, uygulanan politikalar ve bu politikaların etkileri çeşitli yazılı kaynaklardan ve internet sitelerinden yararlanılan verilere dayanarak incelenmiştir.

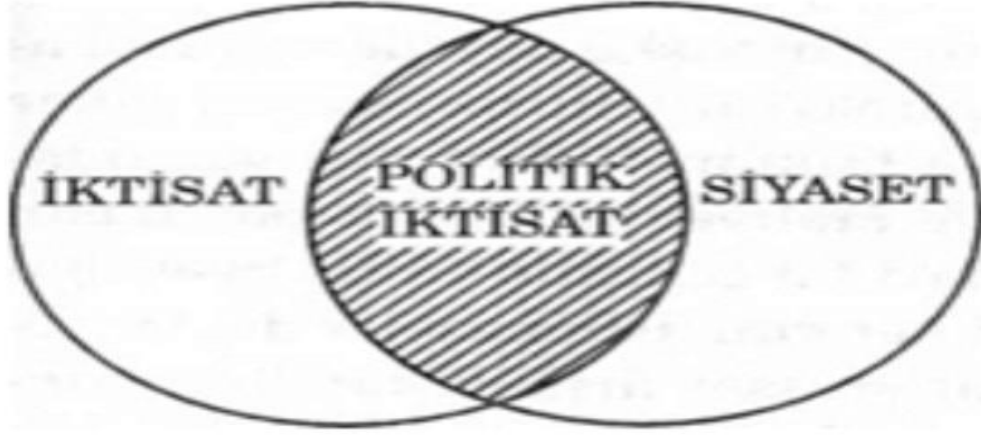
BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ekonomi politikasının konusu, tanımı, içeriği ve iktisat teorisi ile arasındaki bağlantı vurgulanmış, sonrasında ekonomi politikasının içeriği, amacı, aracı, yürütüldüğü ortamın belirlenmesi ve kurumsal yapı çerçevesinde siyaset-iktisat politikası ilişkileri ele alınmıştır.

1.1. Ekonomi Politikası Kavramı

Ekonomi politikası kavramı hakkında farklı düşünürler farklı yorumlarda bulunmaktadır. Belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararların uygulanmasına ekonomi politikası denilmektedir veya bir ya da birden çok ekonomik amacın optimal biçimde gerçekleştirilmesi için en uygun iktisadi aracın hangisi olduğunun belirlenmesi şeklinde tanımlanabilir (Yılmaz, 2010: 4). Başka bir ifade ile ekonomi politikası, ekonominin ve siyaset biliminin kesiştiği noktada piyasaların, devletin, bireysel ve kamusal tercihlerin etkileşimini inceleyen disiplinler arası çalışma alanını ifade etmektedir (Tübitak-Ansiklpedi, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ekonomi_politik, 2022). Ekonomide ortaya çıkan dengesizlikleri kısa dönemde düzeltmeye yönelik uygulamalardır (Bilgin Barı, 2014: 17). Ekonomi politikası, ekonomik amaçlar doğrultusunda, devletin ve devlet tarafından yetki verilmiş kuruluşların ekonomiyi biçimlendirici ve yönlendirici şekilde etkilemesidir (Özçelebi, 2009: 6). Başka bir tanımla bir ya da birden çok iktisadi amacın optimal biçimde gerçekleştirilmesi için en uygun iktisadi aracın hangisi olduğunun belirlenmesidir (Yılmaz, 2010: 4).

Resim 1. Ekonomik Politikasının Şeması

Bu olgu (siyaset-ekonomi) ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Böylece ekonomi politikasını, ekonomik problemleri çözmek için problemin durumuna göre tasarlanmış bir proje olarak özetlenebilir (Doğramacı, 2021: 1-2).

1.2. Ekonomi Politikasının İçeriği

Ekonomi politikasını çeşitli ülkelerde karar alıcılara bağlı olarak para politikası ve maliye politikası olarak ikiye ayırmak mümkündür (Özçelebi, 2009: 6). Para politikası, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir (TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/wp>).

Para politikası Merkez Bankası'nın hedeflerine ulaşmak için uyguladığı açık piyasa işlemleri, iskonto oranının tespiti, mevduat munzam karşılık oranlarını değiştirmesi gibi politikaların bütünüdür (Eğilmez & Kumcu, 2021: 252). Para politikasının içeriği; tam istihdamın sağlanması, enflasyonun önlenmesi ve ödemeler dengesi açığının kapatılması gibi makroekonomik hedeflere ulaşmak olarak belirtilebilir. Para politikası uygulayan en üst kurum merkez bankasıdır.

Maliye politikası, vergi ya da benzeri gelir türleri, kamu harcamaları ya da devlet borçlanma araçları ile ülke ekonomisini tam istihdama ulaştırmaya çalışan politikalardır

(<https://finans.mynet.com/haber/detay/m/maliye-politikasi-nedir>, 2022). Amacı topladığı vergilerle kamusal hizmetleri yapmak ve sonrasında borçlanmak suretiyle de ekonomik hayatı düzenlemek ve geliştirmektir (Tülay, 1987: 103).

Hükümetlerin uygulamada en üst yetkili olduğu maliye politikalarının içeriği; tam istihdama ulaşmak, üretimi artırmak, fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler bilançosunu düzenlemek, gelir ve servet dağılımını düzeltmek, faktör dağılımını düzeltmek, kamusal ihtiyaçları karşılamak, sektörel ve bölgesel öncelikleri belirlemek, özel tüketim alışkanlıklarını düzenlemek, temel mallar arzını güvence altına almak, nüfusun büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek gibi kamuya ait işleri yürütmek olarak sıralanabilir. (Tathioğlu, 2017: 541-544). Maliye politikasını Maliye Bakanlığı yürütür.

1.3. Ekonomi Politikası ve Politik Ekonomi Arasındaki Fark

Ekonomi politikası devletin ekonomideki yerini ifade etmektedir. Bu tanıma göre ülkedeki üretim, istihdam, bölüşüm, refah ve zenginlik kaynağı ve büyüme nasıl gerçekleşir, neden bazı ülkeler zengin bazıları değildir, bunun için ne yapılmalıdır? gibi konular ekonomi politikası çerçevesinde incelenir (Demir, vd., 2008: 19). Ekonomi politikası ise, devlet ve devlet tarafından yetki verilen kurum ve kuruluşların ekonomiyi biçimlendirici ve yönlendirici davranışlarıdır (Özçelebi, 2009: 26).

Politik ekonomi normatif iktisat (ahlak iktisadı), pozitif iktisat ve sanat (iktisat politikası) bütünlüğünü kapsar ve bireyler, toplum, piyasalar ve devlet arasındaki ilişkiler ekonomi, siyaset bilimi ve sosyolojiden alınan araçlar ve yöntemler kullanılarak incelenmesidir şeklinde tanımlanabilir (<https://iktisatvetoplum.com/politik-iktisat-ekonomi-politik-tarihsel-ve-kavramsal-gelisim-ercan-eren/>).

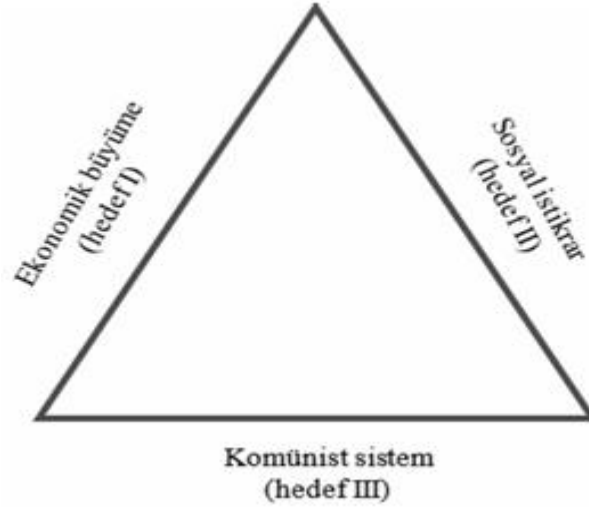
1.4. Ekonomi Politikasının İnceleme Alanları

Ekonomi politikasının inceleme alanı tam istihdam, ekonomik büyüme, fiyat istikrarı, adil gelir dağılımı, kur istikrarı ve temiz çevre, ekonomik ve sosyal sorunları çözmek için uygun araçları seçmek ve politika üretmektir (Uğur, vd., 2023: 6).

1.5. Ekonomi Politikasının Amacı

Uygulanan her politikanın ekonomik ya da ekonomik olmayan belli bir hedefi vardır. İktisat politikasının amaçlarına ulaşmak iktisat politikasının temel iki aracı olan para ve maliye politikası arasında koordinasyonu gerektirmektedir. Para ve maliye politikasının koordinasyonu, her iki politikanın fiyat istikrarı amacı doğrultusunda kullanılması ile mümkün olmaktadır (Özçelebi, 2009: 3). Ekonomi politikasının milli gelirin sürdürülebilir bir hızda artırılması, emek gelirlerinin iyileştirilmesi, tüketici fiyatları, enflasyon oranının belli bir aralık içinde tutulması, birim eğitim harcaması başına beşerî sermaye ilerlemesinin geliştirilmesi, ihracatın teknolojik düzeyinin yükseltilmesi gibi hedefleri vardır. Örneğin; ülke ihracatının bileşiminde emek yoğun ürünlerden sermaye yoğun ürünlere değiştirilmesi hedefi de bulunmaktadır. Tabii ki, amaç daha kapsamlı ve uzun vadeli olacak şekilde seçilebilir. Örneğin orta-uzun vadede inşaat sektörüne dayalı bir büyüme yolu yerine, teknolojik atılıma dayalı bir büyüme yolunun tercih edilmesi de ekonomi politikasının amacı olabilir (Doğramacı, 2021: 5).

Ülkeler ekonomi politikası uygularken belirledikleri amaçlar kendi durumlarına göre farklılık gösterebilir. Çalışmanın temel odak noktası olan ÇHC'nin uyguladığı ekonomi politikasının amacı; ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi, sosyal istikrarın korunabilmesi ve komünist rejimin iktidarını devam ettirebilmesi ve koruyabilmesi olarak özetlenebilir (Yüce, 2024: 661).

Resim 2. Çin'in Ekonomi Politikası Üçgeni

Kaynak: (Wagner, 2021: 3).

Aşağıda Ekonomi politikasının amaçları kısaca açıklanmıştır.

1.5.1. Tam İstihdam

Tam istihdam kavram olarak, ekonomide var olan tüm üretim faktörlerinin tamamının üretime sokulmasıdır (Yılmaz, 2019: 85 & Doğan, 2012: 187). Üretim faktörleri ise şunlardır.

Emek; üretim sürecine sokulan işgücünü ifade etmektedir (Eğilmez & Kumcu, 2021: 185).

Sermaye; üretimin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan ve bu işte kullanılan para ve paraya çevrilebilecek malların tümünü ifade etmektedir (<https://www.google.com/search>). Sermaye nakit para, yatırım araçları, maddi varlıklar ve diğer değerli kaynaklar olabiliyor (<https://www.getmidas.com/blog/sermaye-nedir>, 2024).

Yatırım araçları; vadeli mevduat, tahvil, döviz, altın, hisse senedi, repo, yatırım fonları, likit fon, BES (Bireysel Emeklilik Sözleşmesi), devlet tahvili, borsa ve gayrimenkul gibi yatırım araçları olarak biliniyor (<https://on.com.tr/sozluk/yatirim>).

Doğal kaynak; doğal yollardan ortaya çıkmış ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılabilen kaynakların tümünden oluşmaktadır. Örneğin; madenler (metalik olan veya metalik olmayan madenler), sular (akarsular, göller, denizler), doğal bitki örtüsü, doğal hayvan toplulukları, topraklar (tarımsal topraklar, otlaklar ve orman arazilerindeki topraklar) doğal kaynaklar olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, dünyadaki bütün doğal ve doğal olmayan oluşumların kaynağı olan güneş, doğal kaynakların en başında yer alır. Bunun yanı sıra, rüzgâr ve yağış doğal kaynaklar sınıfında yer alan diğer oluşumlardır (Başol vd., 2005: 62).

Girişimci; hayallerinin peşinden koşan, hedeflerini bilen, riskleri göze alabilen ve kendini girişimcilik ekosisteminde görebilen öngörü ve azim ile çalışabilen kişidir. Sürekli olarak düşünen, özgür ruhlu ve hayallerini planlayan, hedeflerini takip eden kişiler girişimciliğin temel özelliklerini taşımaktadırlar (<https://btm.istanbul/blog/girisimci>). Kısaca özetlenecek olursa girişimci diğer üretim faktörlerini bir araya getiren kişidir.

Tam istihdamdan amaç mal ve faktör piyasalarında fiyat mekanizmasının düzgün işlemlerini ve ekonominin en yüksek gelir düzeyine ulaşmasını sağlamak, ekonomide zorunlu işsizliğin ve atıl kapasitenin oluşmasının önüne geçmektir (Demir vd., 2018: 39).

1.5.2. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, her ülke açısından her gelişmişlik düzeyinde önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme temelde, bir ekonominin üretim hacminde dönemler itibarıyla meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır (Özel, 2012: 64). Diğer bir tanımla ekonomik büyüme bir ülkenin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlara denilmektedir. Ekonomik büyüme olabilmesi için GSYH'deki artış oranı en az nüfustaki artış oranına eşit olmalıdır (Yılmaz, 2010: 22). Ekonomik büyümeden kasıt, ekonomik büyümenin istikrarlı olması, kaynakların doğru tahsis edilmesi ve talep yapısının bozulmamasını sağlamak, enflasyonun sabit tutulması gibi konulardır.

1.5.3. Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarı her aşamadaki ekonomiler için çok önemlidir ve bir ülkenin ekonomik başarısının makro göstergelerinden biridir (Demir vd., 2018: 118). Kavram olarak fiyat istikrarı bireylerin iktisadi kararlar alırken dikkate almaya gerek duymadığı kadar düşük seviyedeki bir enflasyon oranını ifade eder (Uğur vd., 2023: 5). Yani fiyatlar genel düzeyinde arzu edilemeyen ölçülerde dalgalanmaların olmaması (Yılmaz, 2010: 22) %0 ile %3 arasında bir enflasyonun ve buna uygun nominal faiz oranının da gerçekleşmesi demektir (TCMB Genel Ağ Sitesi, 2013: 8).

1.5.4. Gelir Dağılımındaki Adalet

Ekonomik anlamda refah seviyesinin değerlendirilmesi zenginlikten ziyade gelir dağılımına göre belirlenmektedir (Uğur vd., 2023: 6). Bir ülkenin sosyal sisteminin başarılı olup olmadığının göstergelerinden bir tanesi gelir dağılımındaki adalettir. Gelir dağılımındaki adalet ise ulusal gelirin kişiler veya üretim faktörleri arasında adil dağılmasını ifade eder (Yüksel, 2022: 2). Adil gelir dağılımının GSYH artışı açısından önemine bakıldığında, gelir dağılımındaki adaletin deneysel literatür içinde yapılan testler başarılı olmadığı için, GSYH'deki artış ile kesin bir ilişkisi olmadığı vurgulanmaktadır (Akbulak & Aslan, 2004: 128). Gelir dağılımındaki adaletin GSYH'deki artış ve ekonominin güvenliği açısından önemli olduğu açıktır (Demir vd., 2018:117 & Özçelebi, 2009: 128)). Gelir dağılımındaki adaleti hesaplamanın beş yöntemi vardır. Bunlar; Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi ve P80/P20 Oranı, Pareto Katsayısı ve Yüzde Paylar Analizi yöntemleridir. Bunlardan en yaygın kullanılanı ise Gini katsayısıdır (Sevük & Bozgeyik, 2024:18).

Gelir dağılımının daha adil olmasına yönelik ekonomi politikalarını hükümet başta olmak üzere politik karar birimleri belirlemektedir. Bu yöndeki ekonomi politikaları belirleyen etkenler ise hükümetlerin maliye politikası aracılığıyla müdahale etmesi ve bireylerin (sendikaların) örgütlenmesidir.

1.6. Ekonomi Politikası Araçları

Ekonomi politikası büyüme, tam istihdam, fiyat istikrarı, dış denge ve gelir dağılımında adaleti sağlamak üzere birçok amacı kapsamaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için bir takım araçları da vardır. Bu araçlardan ön plana çıkanlar başlıca şunlardır.

1.6.1. Para Politikası

Kavram olarak para politikası; ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir (<https://www.tcmb.gov.tr/wps>). Para politikasının çalışma yöntemi ise, para arzını kontrol ederek ekonomik istikrarı sağlamak şeklindedir. Para politikasının uygulanmasından sorumlu kuruluş merkez bankalarıdır. Ülkemizde Merkez Bankasının temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu TCMB Kanunu ile hükme bağlanmıştır (<https://www.tcmb.gov.tr/wps>). Para politikası aracının da dolaysız ve dolaylı para politikası aracı olmak üzere alt kolları bulunmaktadır.

Dolaysız Para Politikası araçları; Kredi Tavanı, Faiz Denetimi, Dolaylı Para Politikası Araçları ise; Reeskont Politikası, Açık Piyasa İşlemleri (APİ), Karşılıklar Politikası, Faiz Politikası olarak sıralanmaktadır (Eğilmez & Kumcu, 2011: 126-129).

1.6.2. Maliye Politikası

Ekonomide meydana gelen problemleri çözmeye ve ekonomik hedeflere ulaşmada kullanılan diğer politika aracı ise maliye politikasıdır (Yüksel, 2022: 3). Maliye politikası kamu harcamaları, vergileri ve borçlanmayı araç olarak kullanmaktadır (Özçelebi, 2009: 45).

Maliye politikası araçları arasında vergi politikası, harcama politikası, borçlanma politikası, transfer ödemeleri, otomatik istikrar sağlayıcılar, bütçe açık/fazlaları sayılabilir (Yılmaz, 2010: 27 & Özçelebi, 2009: 25-27).

Fiyat istikrarı politikası, ekonomik birimlerin finansal istikrarı sağlamak amacıyla yürüttüğü politikalardan biridir. Ekonomi politikası karar alıcılarının, fiyatları istenilen seviyede tutmak için uyguladıkları politikalara fiyat politikası adı verilmektedir (Yılmaz, 2010: 39). Devlet fiyat istikrarı politikasını uygulamak için taban ve tavan politikalarını uygular. Taban fiyat uygulamanın amacı üreticileri, tavan fiyatı politikalarının amacı ise tüketicileri korumaktır. Bu uygulama çoğunlukla tarım ürünlerinde uygulanır (Ünlü & Bülbül, 2023: 160). Fiyatlar genel seviyesinde yıllık %1 ile %3 arasında artış olan bir ekonomide, fiyatların istikrarlı olduğu kabul edilir (Uğur vd., 2023: 99). Enflasyon hedeflemesi de fiyat istikrarı politikası aracıdır.

1.7. Ekonomi Politikasının Kurumları

Bir ülkede meydana gelen sosyo-ekonomik olaylarla mücadele etmede ekonomi politikası kurumlarının olması şarttır. Ekonomi politikasının devlet, özel sektör, dış piyasalar ve medya olmak üzere dört temel kurumu bulunmaktadır (Yılmaz, 2010: 8)

1.7.1. Devlet

Ülkenin ekonomi politikası kurumlarının başında devlet gelmektedir. Çünkü devlet ekonomik büyümeyi artırmak için gelişmeleri destekleyerek ve yenilikleri teşvik ederek gerekli politik düzenlemeleri ve uygulamaları yaparak önemli bir hale gelmektedir (Huseynova, 2023: 20). Ekonomi politikası ile ilgili yasama yetkisine sahip olduğu için parlamento ekonomi politikasının temel kurumudur. Dolayısıyla parlamento en üst politik yetkiye sahip olan kurumdur. Bu yasal yetkilere karşılık olarak çoğu demokratik ülkelerde parlamento elindeki ekonomik gücü ve yetkiyi fiilen hükümet ve idareler kullanır (Erkan, 2022: 65). Dolayısıyla yasama ile ilgili kurum parlamento, uygulama ile ilgili kurum ise hükümettir.

1.7.1.1. Merkez Bankası

Merkez bankası bulunduğu ülkedeki para politikasından sorumlu tek otoritedir. Para otoritesi olan merkez bankası organizasyon, işleyiş şekli, hükümetle olan ilişkisi ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Yılmaz, 2010: 9). Merkez bankalarının

uyguladıkları politikalar ve mevcut kurumsal yapıları, içinde buldukları ülkenin siyasi ve toplumsal gelişmelerinden ve ekonomi politikalarının bütününden ayrı düşünülemez (TCMB Yayınları, 2008: 1).

TCMB'nin temel faaliyetleri ise para politikası, piyasa işlemleri, hazine işlemleri, döviz kuru politikası, rezerv yönetimi, ödeme sistemleri, ödeme hizmetleri, banknot basımıdır (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/c>) TCMB bu işlemle ilgili politikaları yürütür ve uygulanacak politikaların diğer ekonomik politikalar ile uyumlu olmasına özen gösterir.

1.7.1.2. Maliye Bakanlığı

Ekonomi politikası uygulayacak ulusal kurumlardan biri Maliye Bakanlığıdır (Özken, 2023: 25). Maliye Bakanlığı gelir ve harcamaları kontrol etmek için politikalar ortaya koyar. Maliye Bakanlığı Anglo Amerikan uygulaması dışında Hazineyi, Anglo Amerikan uygulamasında ise Hazine Bakanlığı Maliyeyi kapsar. Türkiye'de ise bu ikisi ayrı birer örgüt olarak mevcuttur. Hazine ayrı bir örgüt olunca Maliye Bakanlığı'na bütçe yönetimi, gelir yönetimi, kamu taşınmazlarının yönetimi, kamu hesaplarının yönetimi gibi görevler kalır (Eğilmez & Kumcu, 2021: 50).

Maliye Bakanlığı devletin bütçesini hazırlar ve uygular, gelir ve giderlerini kayıt altında tutar ve kontrol eder. Maliye bakanlığı bu gibi uygulamalarıyla ekonominin istikrarlı ve sağlıklı büyümesi için katkıda bulunur.

1.7.2. Özel Sektör

Günümüzde bazı özel sektörler ve küçük koalisyonlar da ekonomi politikasının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Özel sektörlerin kamu sektörleri ile dışlama veya tamamlama etkisi olduğundan kendi içinde politika belirleyebilir ve devlet tarafından belirlenecek olan politikanın yönünü değiştirebilir (Uğur & Miynat, 2014: 22). Örneğin borsalar, holdingler, zincir mağazalar ve sendika birlikleri gibi kurum veya kuruluşların kendi içinde yaptıkları düzenlemeler uygulanacak olan ekonomik politikaları orantısız bir

şekilde etkileyebilmektedir ve kendi çıkarları doğrultusunda belirleyerek yönlendirebilmektedir.

1.7.3. Dış Kurumlar

Küreselleşmeye bağlı olarak ekonomi politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında dış kurumlar da etkili olmaktadır (Eğilmez & Kumcu, 2021: 65-67). Dış kurumlar ulusal ekonomiyi çeşitli yönlerde etkilemektedir (Yılmaz, 2010: 12).

Ekonomi politikası uygulamasında etkisi olan dış kurumlar içerisinde şu kurumlar sayılabilir.

- Uluslararası Para Fonu (IMF),
- Dünya Bankası (WB),
- Dünya Ticaret Örgütü (WTO),
- İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD),
- Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC),
- Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA),
- Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (ECO),
- Avrupa Birliği (AB) (Erkan, 202: 67).

1.7.4. Medya

Sosyal medya ekonomi politikalarının oluşturulma ve uygulama süreçlerinde çok önemli bir aktördür. Bu çerçevede sosyal medya günümüzde bilgiyi toplama, işleme ve yayma gibi çok stratejik bir öneme sahip olduğundan ekonominin önemli bir aktörü durumuna geldi (Yılmaz, 2010: 13). Televizyonun gelişmesi ekonomi ve ilgili programların da yayımlanması, teşvik politikaları içinde önem kazandırdı. (Çapık, 2023: 280). Dolayısıyla yeni ürünlerin ortaya çıkışı kurum ve kuruluşlara fayda sağlayabilecek kişilerin yetiştirilmesi daha kolaylaşarak beşerî sermayeye katkı sağladı. Örneğin

ABD'nin Latin Amerika'ya yaptığı ihracat medya etkisinden dolayı 1983-1993 yıllar arasında %90 artış gösterdi. (Petras & Yeltmeyer, 2001: 205). Dolayısıyla ABD şirketleri Latin Amerika'da toptan ve perakende satış merkezleri ve gayrimenkullerde etkin oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ ÇİN'DE EKONOMİK DURUM VE UYGULANAN POLİTİKALAR

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 20. yy'da en hızlı gelişme kaydeden ülkelerden biridir. Dolayısıyla günümüzde herkes için merak uyandıran bir ülke konumundadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ülke genelinde yürütülen geniş çaplı reformlar sayesinde mucize gibi ilerleme kaydetmiştir. Günümüzde ise uluslararası alanda söz sahibi ülkeler arasındadır. Böyle bir reform ve hızlı gelişme fikrinin ortaya çıkmasında köklü bir tarih ve uzun yıllar süren çalkantılardan biriktirilen tecrübe önemli rol oynamaktadır. Çin tarihine bakıldığında ortaya çıkan ekonomik olaylar ve bunların acı sonuçları kolaylıkla görülmektedir. Özellikle Çin'in en son hanedanlığı olan Qing Hanedanlığının uyguladığı ekonomik politikalar bazen dış güçlerle savaşmaya yol açmış, bazen sosyal olaylara neden olmuştur. Buna benzer gelişmeler s hanedanlığın yıkılmasına neden olmuştur.

2.1. Literatür Araştırması

Dünya nüfusunun %22'sini oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti, bütün dünya ülkelerinin ilgiyle izledikleri ve sıkça hakkında konuştukları bir ülke konumundadır. Ülkelerin, Çin üzerinde bu denli yoğunlaşmasının kanımızca iki ekonomik nedeni olabilir. Birincisi; Çin ekonomisindeki gelişmeler, ikincisi; ülkelerin bazı ürünler açısından Çin ile rekabet gücünü yaşayacağı beklentisidir (Şimşek, 2006: 1).

Çin'in bu derecede gelişmesinde etkili olan hükümet politikasıdır ve Çin'in uygulamaya koyduğu ekonomik politikalar günümüzde çoğu ülkeleri derinden etkileyebilmektedir. O yüzden Çin'in bu alandaki davranışları merakla gözetilmektedir. Özellikle Çin ile ekonomik bağı güçlü olan ve kalkınmada Çin örneğini benimseyen ülkeler için durum daha hassastır.

Bu konudaki araştırmalar ister Türk literatüründe ister Çin ve yabancı literatürde son dönemlerde Çin'de yaşanan değişimler ve uygulanan ekonomi politikalara bağlı olarak artmaktadır. Özellikle ekonomik reform ve dışa açılması ve buna bağlı olarak ekonomisindeki hızlı gelişme, DTÖ'ye üye olması ve bu üyeliğin Çin'in daha hızlı

gelişmesinde sağladığı fırsatlar, bir kuşak-bir yol projesi ve son dönemde ABD ile girişilen ticaret savaşı daha çok çarpıcı olmuştur.

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmasında birçok esere ulaşılmıştır. Söz konusu eserlerin çoğunluğu siyaset, tarih ve kültür ile ilgili olup, ekonomi ile ilgili olanları azdır ve olanları ise çoğunluğu ÇHC'nin kuruluşundan ya da ekonomik reformdan sonraki durumlara değinilmektedir. Dolayısıyla bu eserler Çin'in insan karakteri, tarih boyunca uygulamaya alıştığı ve günümüzde de bazı versiyonlarını uygulamaya devam ettiği politikalarını anlamaya yeterli değildir. Dolayısıyla bu çalışmada okuyuculara geniş kapsamlı, popüler bir bilgi arz edebilmek umuduyla, Çin'in yakın tarihinden itibaren uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları ve o politikanın ulusal ve uluslararası etkisi, uyguladığı politikalarında başarılı olup olmadığı, ÇHC günümüzde de tarihi boyunca uyguladığı politikaların aynısını ya da farklı bir versiyonunu uygulamaya devam ettiği ve uyguladığı ekonomi politikalarının günümüzdeki dev ekonomi olabilmesinde etkisinin nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bu kısmında literatür araştırması sonucunda elde edilen Çin'in kalkınmasındaki hükümet politikalarının rolü ile ilgili Türk ve uluslararası alanda yapılan bazı akademik çalışmalar verilmiştir.

2.1.1. Türk Literatürü

Türkiye'de konu ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıda sıralanmıştır.

Şimşek (2005), Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar, konulu çalışmasında, Çin'in WTO'ya üye olması, ekonomisini dışa açık hale getirmesi ve bir dizi yapısal değişim yapması halinde gelişme trendinin daha da arttığını dile getirmiştir. Çalışmada, sadece GSMH dikkate alınarak kurulan senaryo ve yapılan tahminlere göre, ortalama olarak 30-50 yıl içerisinde, ABD ekonomisini yakalayabileceği sonucu çıkarmıştır. Öte yandan, WTO'ya üye olduktan sonra bölgesel kalkınma farklılığı ve işsizlik sorunları gibi bazı sorunların da derinleştiğini de dile getirmiştir. Bunlara ek olarak

“Çin gelecekte tek kutuplu dünya görünümünü değiştirebilir mi ?” sorusunu da gündeme getirmiştir. Buna cevap olarak ise, sadece GSMH’nin ya da kişi başına düşen gelirin ABD ekonomisine ulaşması ile olmayacaktır, bunlarla birlikte askeri, siyasi ve sosyal alanlarda da birtakım kriterleri de sağlaması gerekeceğini ortaya koymuştur.

Şimşek (2006), Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, adlı çalışmasında, Çin’in incelenen ekonomik verilerinden, hızla değişen dünya koşullarına ayak uydurmaya çalışarak, dünya platformundaki yerini almaya çalıştığını ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak döviz rezervindeki artış, sanayi sektörünün ekonomisindeki ağırlığı ve doğrudan yabancı sermayeyi ülkesine çekmesi ile ciddi bir gelişme gösterdiğini tespit etmiştir. Çin birçok dünya ülkesi ile olduğu gibi, Türkiye ile de ekonomik ilişki halinde olduğunu, Çin ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler, dış ticaret açısından incelendiğinde, 1990’lı yıllardan bu yana Türkiye’nin dış ticaret bilançosunun, Türkiye aleyhine bir görünüm sergilediğini, bu sorunun çözülmesi için ithalatı kısıtlayıcı önlem arayışında olmanın yanında, ihracatı artırmaya çalışmanın daha keskin bir çözüm olacağını vurgulamıştır.

Saray & Gökdemir (2007), Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005), başlıklı makalesinde, Çin’in kurulduğu 1949 yılından itibaren ilk 30 yılda uyguladığı merkezi planlı ekonomi sisteminin, Çin ekonomisinin istikrarlı gelişmesini sağlasa da, ekonomide canlılığa ve gelişme hızına ciddi biçimde engel olduğu kanısına varmıştır. Çin’in günümüzdeki dev ekonomi olmasının temelini reform çerçevesinde uygulanan dışa açılma ve dış ticaret olduğunu, yabancı yatırımların ise Çin’in ekonomik kalkınmasını beslediğini ve tüm bunlarda devlet politikasının öncü faktör olduğunu tespit etmiştir.

Yalçın (2007), Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dışa Dayalı Büyüme Modeli, konulu çalışmasında, Çin’in dış ticaret fazlası ve sermaye girişinden kaynaklanan para arzındaki artışın, enflasyon baskısını gündeme getirmesine neden olduğunu ortaya koymuştur. Çin hükümeti bu durumun karşısında durabilmek için munzam karşılıkların artırılması, kredi öz kaynak şartlarının ağırlaştırılması, faiz oranlarının yükseltilmesi gibi önlemler aldığını

vurgulamıştır. Çin'in bankacılık ve finans kurumlarını modernleşirmesi ve yapılan reformların büyüme üzerinde şüphesiz etkisinin büyüklüğünü de vurgulamıştır. DYY'ların Çin'in ihracatında çok önemli olduğunu ve yabancı müteşebbisler açısından önem teşkil ettiğini dile getirmektedir. Küresel hareketlerin Çin ekonomisini olumsuz etkileyebileceği düşünüldüğünde, gelecekte iç tüketime dayalı bir büyüme modeli ile Çin'in ekonomik büyümesinin sürdürülebileceğini vurgulamaktadır.

Dölek (2007), Tarihsel Gelişimi İçerisinde Çin'in Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesi, konulu çalışmasında, önce Çin'in tarihinden bahsetmiş, ardından kapitalizmin Çin'deki varlığına 1949'dan 1957'ye kadar geçen sürede iktidar tekeli elinde tuttuğu "Çin Komünist Partisi" tarafından son verildiğini ve Birinci Beş Yıllık Plan döneminde kapitalist işleyişin yerini merkezi planlama aldığı dile getirmiştir. Sonra Sovyet modeli, modernleşme sancılarını sona erdiren bir faktör olarak Çin'in sosyo-ekonomik yapısında köklü bir dönüşümü gerçekleştirdiğini ve Çin'i dünya piyasalarına bağlayan son hamlenin DTÖ'ye üye olması olduğunu da dile getirmiştir.

Sezen, (2009), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Toprak Yönetimi, çalışmasında ÇHC'de sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde toprak rejiminde radikal bir uygulama yaptığını vurgulamıştır. Günümüzdeki toprak mülkiyeti, yönetim rejiminin ardından sosyalist dönemdeki kırsal üretim biçimi, toprak rejimi üzerindeki etkileri üzerinde durmuştur ve toprak rejiminin yarattığı sorunlar konusundaki tartışmalara da yer vermiştir. Diğer yandan mülkiyet yapısını değiştirerek toprağın alım-satımı, kiralanması ve devri hukuki olarak kanun yoluyla fiilen özelleştirildiğini de dile getirmiştir.

Deniz (2014), Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya, konulu çalışmasında, Çin'de köklü değişime neden olan reform planını ortaya koyan Deng'in "Sakince izle, reaksiyon için hazırlıklı ol, sıkı dur, kabiliyetlerini sakla, zamanı iyi kullan, asla lider olmayı deneme ve başarmak için yeterli ol" dediği gibi barışçı yükselme stratejisi ile gücünü artırma sürecini yaşadığını, hem de bunu çok hızlı bir ekonomik büyüme ile yaptığını ve bu yolla bir yandan büyürken, bir yandan da kendini geleceğe

hazırladığını ortaya koymaktadır. Çin bu dönemde tüm konsantrasyonunu ekonomik büyümeye verdiğini ve 5-10 yılda ABD'yi geçeceğini ortaya koymuştur.

Korkmaz (2022), Çin Halk Cumhuriyeti Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Reformu ve Ekonomik Yansımaları, konulu çalışmasında, Çin'de yapılan KİT reformlarının ekonomik gelişime iki şekilde katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Birincisi, KİT'lerde yapılan değişiklikler özel işletmelerin ve diğer mülkiyet biçimlerine sahip işletmelerin ortaya çıkması ve gelişmesi için gerekli koşulları yarattığını, ikincisi; bu tür bir değişiklik aynı zamanda KİT'lerin verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmaya yardımcı olarak, çıktılarının önemli ölçüde büyümesine yol açtığını dile getirmiştir. 40 yılı aşan reform süreci ele alındığında KİT'lerin, Özellikle petrol çıkarma, telekomünikasyon, sermaye inşaatı ve finans gibi bazı kilit sektörlerde kritik konumlarını ve önemli rollerini koruduğunu, ancak gittikçe büyüyen özel sektör karşısında payının azaldığını ortaya koymuştur. Bu süreçte yine Çin hükümeti KİT'ler karar alma süreçlerinde bağımsız hareket etme ve ticari çıkarları takip etme konusunda daha fazla özgürlük vermiştir. Bir yandan devletin KİT'lerin yönetimine katılımını yeniden tanımlayarak devlete ait varlıkların verimliliğini en üst düzeye çıkarmaya kararlı olduğunu ve devlete ait işletmeleri canlandırarak ve ileri endüstrilerde Batı'nın teknolojik hünerini yakalamak ve ardından onu geçmek için fikri mülkiyet edinimini amaçladığını vurgulamaktadır.

2.1.2. Uluslararası Literatür

Bu çalışma sırasında yapılan literatür araştırması kapsamında konu ile ilgili elde edilen uluslararası alanda yapılan çalışma örnekleri de şunlardır.

Jeffrey N, Wasserstrom, W (2010), 21. Yüzyılda Çin, Çin Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey, konulu çalışmasında Çin'in günümüze kadar devam ettirdiği tarihsel mirası üzerinde durmuştur. Ardından Çin'ce düşünce ve düşünme yöntemi hakkında ve bu düşünce yönteminin temeli olan Konfüçyüsçülük ideolojisi hakkında araştırma yapmıştır sonra Çin'ce demokrasi ve demokrasi düşüncesi hakkında araştırma yapmıştır. Daha sonra Çin tarihinden bahsetmiştir, bugün ve gelecek hakkındaki görüşlerini ortaya

koymuştur. En sonunda ABD dūřüncesi ile Çin dūřüncesi arasındaki farklılığa ve iki ũlke arasındaki anlaşmazlığı dile getirerek çalışmasını sonlandırmıştır.

Mitter, R (2012), Modern Çin, konulu çalışmasında Çin ekonomisinin modern dūnyanın bir parçası olduğunu ve 1990'lar sonrasında serbest piyasaları desteklemeye başladığını, ekonomisindeki gelişmeye paralel olarak denizaşırı yatırımlarla da yakından ilgilenmeye başladığını söylemektedir. Dięer taraftan Çin'in 2001'de DTÖ'ye katılmasına rağmen yabancıların Çin piyasasına girmesinin halen oldukça gū olduğunu, şeffaflığın yokluğu ve yolsuzluğa dair gerçek hikayeleri anlatmıştır. Kūreselleřmeden yararlanarak sanayi malları, finansal hizmetler, dōviz ve faiz oranlarında gūlenmeye başladığını ve buna bağlı olarak dūnyayı da kısmen de olsa kendi ekonomisi ve Çinlilerin ihtiyaçlarına gōre yeniden şekillendirmeye zorladığını dile getirmiştir.

Kissinger (2012), Dūnden Bugūne Yeni Çin konulu çalışmasında, Çin i ve dış siyasetine ağırlık vermiştir. İç siyaset açısından sosyalist merkezi planlama modelini benimsediğini, dış siyaset açısından dış dūnyadan korkusu ve kendi-kendine yeter dūřüncesiyle dışa kapalı tutulduğunu ve bu sebepler yūzünden geri kaldığını dile getirmiştir. Çin'in dışa açılmasının ilk olarak 1972 yılında dōnemin ABD devlet başkanı Richard Nixon'un Çin'i ziyaret etmesinden sonra başladığını ve bu dōnemden sonra dışa açılmaya başladığını ortaya koymuştur ve dolayısıyla Çin ekonomisinin hızlı būyūme trendine girdiğini dile getirmiştir. Wang, (2016), China's Twentieth Century Revolution, Retreat and the Road to Equality, konulu çalışmasında yazar Çin'in ōnde gelen tarihçilerinden biri olarak Milliyetçi Çinlilerin iktidarı ele geçirdiği tarihten itibaren meydana gelen kũltürel ve siyasal dōnūřümü ele almıştır. Sonra 1949 yılından sonra HC'nin Sovyet bloğuna katılması, Kore savaşının etkileri gibi konulara değinmiştir. Daha sonra "Kũltür Devrimi" hakkında da bilgi vermiştir ve yoksullar ve onların geleceği hakkında da analizlerde bulunmuştur.

Coase & Ning (2012), Çin Nasıl Kapitalist Oldu? Konulu alıřmasında Mao ōldükten sonra Çin'deki genel durum, Mao'n ōlümünden sonra bařlatılan dōnūř süreci ve ekonomik reform üzerinde durmuřtur. Sonra būyūmenin ve kapitalizme geçmenin nasıl

gerçekleştiğine denilmiştir. Çin'in kapitalist olması, ekonomik başarısı ve bu kapsamda gerçekleştirdiği olağanüstü dönüşümünü başarmasına rağmen "İleriye Doğru Küçük Bir Atılım" olarak değerlendirmiştir.

Wang, (2016), *China's Twentieth Century Revolution, Retreat and the Road to Equality*, konulu çalışmasında yazar Çin'in önde gelen tarihçilerinden biri olarak Milliyetçi Çinlilerin iktidarı ele geçirdiği tarihten itibaren meydana gelen kültürel ve siyasal dönüşümü ele almıştır. Sonra 1949 yılından sonra ÇHC'nin Sovyet bloğuna katılması, Kore savaşının etkileri gibi konulara değinmiştir. Daha sonra "Kültür Devrimi" hakkında da bilgi vermiştir ve yoksullar ve onların geleceği hakkında da analizlerde bulunmuştur.

Wagner ((2021), *China's, political-economy trilemma*": (How) Can it be solved? konulu çalışmasında Çin'in de 70 yıldır karşı karşıya olduğunu ve buna farklı dönemlerde farklı tepkiler verdiği bir siyasi-ekonomik yapı dile getirmiştir. Makale üç dönemi birbirinden ayırmaktadır ki bu üç dönem şunlardır: Mao dönemi (1949-1978), Deng dönemi (1979-2011) ve Xi dönemi (2012-). Her üç dönemin temel özelliği ekonomik büyüme, istikrar ve tek partili komünist yönetim sisteminin sürdürülmesinden ibaret aynı ana hedeflere odaklanmasıdır. Ancak bu uygulamaların farklı önceliklerle ve farklı araçlarla izlendiğini savunur. Mao'n ve Deng'in bu hedeflerle ilgili kalkınma stratejilerinin, artan sistemsel dengesizlikler nedeniyle nihayetinde başarısız olduğunu ifade eder. Günümüzde bazı yeni araçlara, yani milliyetçilik haritasına, kuşak-yol programına ve dijital gözetlemeye dayanan Xi stratejisi üçlemesinde saklı olan sürdürülemezlik tehdidini daha iyi kontrol edebilecek mi? konusuna değinmiştir. Ayrıca, çalışmada üçleme sorununu aşmak için olası strateji alternatifleri tartışmıştır.

Xie, F & Kuang, X & Wang, J (2021), *China's Miracle From the Perspective of Political Economy*, adlı çalışmasında Çin'in ekonomik dönüşüm ve gelişiminin dinamik sürecini analiz etmek için ekonomik sistem reformu ile teknolojik-ekonomik sistem arasındaki etkileşim için bir çerçeve oluşturmaktadır. Çin, merkezi planlama yoluyla emtia ekonomisini yeniden şekillendirmeyi, sosyalist piyasa sistemini kurmayı ve iyileştirmeyi

içeren üç büyük ekonomik sistem reformu aşamasından geçtiğini dile getirmektedir. Buna karşılık olarak, Çin üç teknolojik-ekonomik sistemden geçmiştir. Bu üç teknolojik-ekonomik sistem şu şekilde özetlenebilir: nicel geçim tüketimi ve teknolojik ilerleme olmadan kapsamlı üretim, nitel geçim tüketimi ve teknolojik ilerlemeyle kapsamlı üretim ve standartlaştırılmış kitle tüketimi ve kitle üretiminden ibarettir. 2012 yılından itibaren Çin ekonomisi, daha düşük büyüme oranlarıyla karakterize edilen "yeni normal" dönemine girdi. Bu, hızlı sermaye birikimini sürdürmeyen ve dolayısıyla dönüştürülmesi gereken mevcut teknolojik-ekonomik sistemden uzaklaşan toplumsal talep modellerinde temel bir değişime işaret etmektedir ki Çin mucizesini daha iyi açıklamak için, her teknolojik-ekonomik sistemdeki çelişkilerin nasıl evrildiği ve ekonomik sisteme yönelik belirlenen reformlar yoluyla nasıl çözüldüğüne odaklanmaktadır. Sonunda, bu reformlar daha fazla sermaye birikimini kolaylaştıran yeni bir sisteme yol açtığını vurgulamaktadır.

2.2. Qing İmparatorluğu Döneminde Ekonomik Durum ve Uygulamaya Konulan Politikalar (1644-1911)

1644 yılında Çin’de bir ilk yaşanmış, bu dönemde Ming hanedanlığı yıkılarak yerine 1644-1911’li yıllarda ayakta kalan Qing hanedanlığı kuruldu (Demirel, 2019: 18). Bu hanedanlığın ilk kurulduğu yıllarda kargaşaları durdurmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla teşvik politikası olarak çorak araziler tarlaya dönüştürüldü ve vergi indirimi uygulandı (Jian vd., 1986: 113). Dolayısıyla Çin ekonomisi göreceli ilerleme kaydetti. Bu gelişme devam ederek 18. yy’in ortalarına gelindiğinde ekonomik açıdan benzeri görülmemiş şekilde bu hanedanlık döneminin zirvesine ulaştı ve bu dönem “Kangxi, Yongzheng, ve Qianlong Refah Dönemi” adıyla kaydedildi (Çakan vd., 2017: 126).

Bu dönemde yine madencilik alanında önemli ilerleme kaydedildi. Altın, gümüş, bakır, demir, kalay, kurşun, cıva, cıva sülfürü, zernih (yöresel tıbbi ilaç), kömür gibi madenler kazılıyordu. Guangxi eyaletinde on küsur maden ocağı olup, her ocakta yaklaşık on bin işçi istihdam ediliyordu. Yünnan eyaletinde 45 maden ocağı bulunmaktaydı ve bu ocakların bazıları tamamıyla devlete aitti. Sichüan eyaleti tuz madenciliği alanında gelişti.

Jingdejin'deki tuğla fabrikasında çalışma sistematik, ince detaylı olmuştur. Guangdong'daki bazı çay tarlalarında 500 civarında işçi istihdam edildi ve 2500 adet tekstil fabrikası yeniden kuruldu. Bu hanedanlık döneminde 50 bin kişinin çalıştığı fabrikalarda, ünlü tekstil ürünleri ve ipekler üretildi (Jian vd., 1986: 117). Bu hanedanlık döneminde Çin'de tek bir merkezi pazar oluşturulmamıştı. Ancak günümüzdeki Şanghay birçok önemli malın taşınmasına yetecek kadar büyüktü. Şifalı otlar, Batı Çin'deki dağlardan Doğu'ya taşınarak ilaç ve merhem yapımında kullanıldılar. Çinli tüccarlar, herhangi bir ürünün bir yerden başka bir yere taşınmasında çok başarılıydı. Pamuk Kuzey Çin'den Orta Çin'deki pamuklu dokumacılara taşındı. Pirinç daha çok hacmi ve birçok yerde kolaylıkla bulunabilmesi nedeniyle yerel pazarlara yöneldi (Zelin, 2005: 2). Hanedanlık ilk ve orta dönemlerinde gemi inşası konusunda da ilerleme kaydetti. Kapsamlı gemi inşasına başlayan İmparator Kangxi, Hollanda'nın önde gelen deniz teknolojilerinden yararlanmak için Hollandalılarla bir ittifak kurdu. Bu çerçevede Qing hanedanlığı özellikle Doğu kıyı şeridi başta olmak üzere tüm bölgelerinde gemi inşası için katı düzenleme ve yoğun gözetim getirerek 1655 yılında deniz yasağını başlattı. Bu yasa 1684 yılında kaldırılarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde deniz aşırı ticaret için beş deniz gümrüğü açıldı (Vi, 2024: 272). Bu denli gelişme kaydetse de Çinlilerin aklına yerleşen yabancı karşıtı tutum o dönemde de devam etti. Çin hükümetinin yabancı tüccarlardan korktuğu ve yabancı tüccarları kendi bünyesinde istemediği düşüncesi, kıyı bölgelerindeki ekonomik başarısı için büyük yanlışığa yol açtı. Bu dönemde dış ticaret her ne kadar fazla olmasa da imparatorluk Çin kıyılarındaki birçok limanda gümrük vergisi uyguluyordu ve bu önemli bir gelir kaynağı olarak merkezi hükümete gelir sağlıyordu (Zelin, 2005: 5).

Bu hanedanlık 1662 yılından itibaren dışa kapalı politika uygulamaya başladı. Bu politikadan hoşlanmayan İngilizler, ticaretin sadece Hong Kong limanından yapılmasından şikâyet etmekteydi (Kırilen, 2015: 59-61).

Dönem içinde Çin günümüzdeki gibi kalabalık nüfusuyla yabancı tüccarların iştihasını kabartan bir pazar durumundaydı. Çin'in yabancılara olan olumsuz tavırlarından

dolayı Çin’de yaptığı ticaretten zararlı çıkan İngilizler, bu açığı kapatmak için kendi işgalindeki Hindistan’dan afyon getirip satmaya başladı (Kırilen, 2015: 59-61). Çin 1760’lı yıllardan itibaren yabancı ticareti sınırlama yoluna gitti. Kanton limanı dış ticaret yapan tek liman konumunda olmasıyla ilgili pek çok görüş vardı. Bazı akademisyenler Kanton’un Avrupa gemileri için tek uğrak liman olduğunu düşünmekteydiler. Yabancılar ülkesinden mal ile yeterli miktarda sermayeyi getirebilmek ve bunu değerli kılabilmek için İngiltere’den Çin’e kadar geliyordu. İngiltere’den Çin’e yapılan yolculuk gerçekten çok uzun sürdüğünden ve gemiler yılda yalnızca bir kez gelebiliyordu. Bu süre zarfında tüccarlar ellerinden gelen her şeyi satın aldıktan sonra, gemilerle kısa süre sonra tekrar yola çıkıyorlardı. İngiltere’den gelen tüccarlar ortak bir karar alarak Kanton’u ticari liman olarak kabul ettiler. Çünkü Kanton bu ihtiyacı gerçekten karşılayabilecek tek limandı ve Kanton’da yeterli sayıda tüccar ve yabancı tüccarların ihtiyaç duyduğu türden tesisler vardı (Zelin, 2005: 5).

Diğer akademisyenler bunu Çin’in İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin Hindistan’daki faaliyetlerine ilişkin farkındalığıyla ilişkilendirdiler. Bazı akademisyenler 1750’lerde, İngiltere’nin Hindistan’ı etkili bir şekilde sömürgeleştirdiği ve Çin hükümetinin benzer yabancı uyrukluların kendi toprağına tecavüz etmesinden korktuğunu söyledi (Zelin, 2005: 5). Qing Hanedanlığı hükümeti 1821’li yıllara gelindiğinde dış ticarete kesin yasak getirdi. Bu yüzden İngiltere ile Çin arasında 1839-1842 yılları arasında “Afyon Savaşı” adıyla tarihe geçen savaş patlak verdi (Kırilen, 2015: 59-61).

İngilizler bu dönemde kendi gelişmiş tezgahlarında üretmiş olduğu tekstil ürünleri Çin piyasalarında satmak istediler. Ama bu satış Çinlerin engeliyle karşı karşıya kaldığından fazla satılmadı. İngilizlerin Çin’den aldığı çay ipek karşısında dış ticaret açığı ortaya çıktı ve bunun karşılığında gümüş ödemek zorundaydılar. Dolayısıyla İngilizler’in afyon getirmeye başlaması sonucu, Çin’den gümüşler dışarıya akmaya başladı. (Jian vd., 1986: 123). Bu durumdan endişelenen Çin hükümeti afyon ticaretini yasakladı, var olan afyonlara el koydu ve güney denizdeki limanlarını ticari gemilere kapattıktan sonra “Birinci Afyon Savaşı” patlak verdi. Bu kapatma sonucunda ortaya çıkan Birinci Afyon

Savaşında yenilgiye uğrayan Çin hükümeti, savaşı bitirmek için “Nanking Antlaşması” yaparak Hongkong’u İngilizlere vermek ve önce kapattığı limanlarını tekrar ticarete açmak zorunda kaldı (Miershalijiang, 2007: 3). Savaştan sonra yapılan antlaşma Çin tarafından tam olarak yerine getirilmediği için 1856 yılında İkinci Afyon Savaşı başladı (Demirel, 2019: 22). Bu dönemde Çin pazarlarında ticaret yapmak için Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Rusya aralarında anlaştı. Bu koalisyon Çin’den ticaret konusunda bazı taleplerde bulundu. Pekin tatmin edici bir yanıt vermeyince, koalisyonun hazırladığı donanma gücü güney limanlardan harekete geçerek Kuzeye doğru ilerledi ve doğrudan Pekin’i tehdit etti. Dolayısıyla Çin hükümeti antlaşmayı kabul etmek zorunda kalarak, antlaşmayı imzaladı (Kırilen, 2015: 70).

İkinci Afyon Savaşı ise yabancı ülkeler daha fazla pazar edinebilmek için Birinci Afyon Savaşından sonra İngiltere ve Fransa tarafından, ABD ve Rusya’nın desteğiyle başladı (Koç, 2023: 17-18). Bu savaşın başlamasının nedeni ise Nanking Antlaşması’nın tam olarak doğru düzgün bir şekilde uygulanmamasıdır. Bu dönemde Çin’de ticareti düzenleyen modern yasalar olmadığından, yabancı tüccarlarla Çinlilerin ortak olarak yaptığı ticaretlerde ortaya çıkan sorunları çözümlenmekte zorluklar yaşandı. Bu zorlukları çözmeye kolaylık sağlanması için İngiltere Çin’den ticari kuralların ve vergilerin yasa ile belirlenmesini, iç eyaletlerin ise yabancı dolaşımına açılmasını talep etti. Bu talep doğrultusunda Çin’den olumlu yanıt gelmemesi, İkinci Afyon Savaşının patlamasının önemli nedenlerinden biri oldu. Bu savaşın galibi olan İngiltere ve Fransa, istediğini elde eden taraf oldu (Dölek, 2007: 27).

Bu dönemde Qing hanedanlığı hükümeti kamu harcamalarındaki açığı kapatmak için, harç, yüzde birlik vergi, bağış ve resimleri çiftçilere ve esnaflara yükledi. Yabancı tüccarlar ise önce yapılan antlaşmalara dayanarak %5’den daha düşük gümrük vergisi ve %2,5 oranında resimlerden yararlanarak kendi ürünleri olan pamuk ip, pamuk kumaş, gazyağı ve tütün gibi ürünlerini düşük fiyattan getirip satmaya başladılar. Bunun neticesinde Çin’de var olan yerel dokumacılık gibi temel üretim yavaş yavaş piyasadan çıkarıldı. Çiftçiler kendi ürünlerini düşük fiyattan satıp yüksek fiyattan ithalat ürünleri

almak zorunda kaldılar. Dolayısıyla yerel esnaflar iflas etmeye başladı. Yabancı tüccarlar daha da gelişerek nakliyat, gümrük gibi alanları ele geçirdiler ve bunlarla birlikte yabancı bankalar açıldı (Jian, vd., 1986: 146-147).

1894 yılında patlayan Çin-Japonya savaşına kadar Çin, büyük küçük yaklaşık 500'den fazla antlaşmaya imza atarak Batı ülkelerine siyasi ve ekonomik yönden ayrıcalıklar tanıdı (Kırilen, 2015: 74). Bu antlaşmalar Batılı ülkelerin lehine hazırlandığı için Çin ekonomisi giderek kötüleşmeye ve halkın yaşamı zorlaşmaya başladı. Dolayısıyla ülke genelinde yönetime karşı ayaklanmalar ve çeşitli olaylar ortaya çıktı. Bu dönemde Qing hanedanlığı yine kültür ve ideoloji alanlarında feodal ahlakı ön plana koyarak ekonomik açıdan tarıma dayalı bir ülke olmaya devam ettiği için, çeşitli sosyal sıkıntılar baş göstermeye başladı. Bunun neticesinde sık sık büyük küçük çaplı isyanlar çıktı. Sonunda Bailianjiao'in başlattığı (Beyaz Nilüfer Dini) isyanı ile bu hanedanlığın refah dönemi sona erdi (Çakan vd., 2017: 127). Savaştan sonra kendisinin geride kaldığının farkına varan Qing Hanedanlığı, kendini güçlendirmek amacıyla reform olarak kısmen batılılaşmaya yöneldi. Bu çerçevede sanayi, askeri, eğitim ve altyapı gibi birçok projelerin gelişmesi yanında, bazı ülkelere elçileri göndererek dış politikada da etkin olmaya çalışıldı.

1894 yılına gelindiğinde Uzakdoğu'da sadece bu bölgedeki güç dengelerini değil, 19. yy.'da Batılı emperyalist güçlerin Asya siyasetindeki tutumlarını da değiştirecek bir savaş yaşandı. Bu savaş 19. yy'in sonlarına gelindiğinde ekonomik ve askeri alanlarda reform yaparak kendisini güçlendirmek isteyen Qing Hanedanlığı yönetimindeki Çin ile topyekûn modernleşme çabasına giren Meiji dönemindeki Japonya arasında patlak verdi. 1895 yılında bu savaşı kazanan Japonya büyük güç statüsüne çıkmış, kaybeden Çin ise üzerine yüklenen savaş tazminatları, masrafları ve kayıplarından dolayı ekonomisi daha da kötüleşti. Bunların yanı sıra Çin Taiwan adası ve çevresindeki küçük adalar ile Liaodong Yarımadasından ayrıldı (Beşikçi, 2007: 2-4). Çin'in savaşı kaybetmesi kendini güçlendirme programının başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Bu başarısızlığın nedeni olarak planlama, uygulama ve modernleşmedeki süreç ve aşamalarda yapılan

hatalarla, modernleşmeye gelenekselci kesimin (Muhafazakâr Qing yönetimi de dahil olmak üzere) karşı çıkmaları sayılabilir (Koç, 2023: 45). Bunun sonucunda Çin Japonya'ya ticaret açısından bazı ayrıcalıkları tanimasından sonra, Japonya tüccarları Çin'in iç bölgelerinde serbestçe dolaşabilme hakkı kazandılar.

Bu dönemde kapitülasyonlar gelişerek emperyal düzeye ulaştı. Serbest rekabetin yerini monopol piyasa almaya başladı ve sermaye çıkışı önemli hale geldi. Çin yenilgiye uğradıktan sonra Japonya ile yaptığı antlaşma sonucu, yabancı firmalar Çin'de özgürce fabrika kurma hakkına kavuştu. Bu çerçevede emperyalist ülkeler ciddi miktarda yatırım yaparak fabrikalar kurdular, demiryolları yaptılar ve maden ocakları açtı. Böylelikle Çin'e borç veren emperyal güçler, hem Çin ekonomisinin can damarını eline geçirdiler hem de Çin maliyesini kontrol altına aldılar (Jian, vd., 1986: 161-162).

Qing Hanedanlığın izlediği ekonomi politikaları bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, Qing hanedanlığı ilk kurulduğunda uyguladığı ekonomik politikalarda başarılı oldu ve kendisinin meşru bir yönetim olduğunu halk nezdinde kabul ettirebildi. Daha sonra Çin halkının uzak tarihten beri akıllarına yerleşmiş olan kendisinden olmayanları düşman olarak görme algısından dolayı dışa kapalı bir görünüm sergiledi. Bu refah dönemi sanayi devrimine kadar devam etti. Dışa kapalı ve yenilikçi olmadığı için sanayi devriminin yarattığı yeniliklerin Çin'e pek etkisi olmadı. Daha sonra kendine geldiğinde yeniliklere ayak uyduramadığından, iktidarını kaybetti.

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerin Dünya Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası İçindeki Payları (%):
(1700 - 1900)

Ülke	1700	1820	1870	1890	1900	1913
Çin	22,4	32,9	17,3	13,2	11,0	8,9
İngiltere	3,0	5,2	9,1	9,0	9,0	8,3
ABD	0,1	1,9	0,9	13,8	15,8	19,1

Kaynak: (Miershalijiang, 2007: 5). Çin Ekonomisinin Kalkınma Kaynakları, Sorunları ve Türkiye-Çin İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* & (Deniz, 2014: 66). *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Cilt: 2. Sayı: 64.

Tablo 1'e bakıldığında Qing Hanedanlığının ilk kurulduğu yıllarda ekonomik açıdan iyi bir görünüm sergilediği, sonrasında ekonomisi sürekli düşme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise dışa kapalı, yenilikleri kabul etmeme dolayısıyla sanayi

devrimine ayak uyduramamasıdır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında dışa açık politika izleyen ve sanayi devrimine ayak uydurabilen ülkelerde dalgalanma ortaya çıksa da, Çin gibi sürekli düşüş eğilimi göstermediği ortadadır ki, bazılarının ülke profili günümüze kadar aynı şekilde devam etmektedir.

2.2.1. Birinci Afyon Savaşı Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Ekonomi Politikaları (1839-1942)

Qing Hanedanlığı döneminde (1644-1911) yukarıda kısaca bahsedildiği üzere birçok olay yaşandı. Bunların önemlilerinden biri, Birinci Afyon Savaşıdır. Birinci Afyon Savaşı, Çin açısından her alanda dönüm noktası oldu. Çin'in geleneksel üretim yapısının bu savaştan sonra Batı tipi modern üretim tarzına dönüşmesinin yolu açıldı.

Çin ile Batı arasındaki ilk çatışma, Birinci Afyon Savaşıdır. Savaşın ortaya çıkış nedeni ticarettir. Çin, tümüyle yabancılara karşı kapalı olduğundan dolayı, uzun süre Batı ticaretine karşı bilinçli bir şekilde kapalı kaldı (Akarslan, 1994: 255-256).

1715 yılında İngiliz şirketleri, Çin pazarına düzenli bir şekilde girme kararı aldı. İki ülke tüccarları, kendi aralarında serbest ticaret yapabilmeyi içeren bir anlaşma içerisine girdi. Ancak bu sözleşme Çinli tüccarların işine gelmesine rağmen, Çin hükümeti tarafından onaylanmadı. Sonra Çin hükümeti onaylamamasına rağmen dış ticaret, sınırlı bir şekilde devam ediyordu. Çin hükümeti dış ticaret yapan tüccarlara baskı uygulamaya başladı ve bu baskı pek sonuç vermedi (Yılmaz, 2018: 43). Bu dönemde Çin hükümeti Kanton ve Makao yakınlarındaki küçük bir alanı Batılı tüccarların ticaret yapabilmeleri için açtı ve bu tüccarlara ülke içerisine girip serbestçe dolaşıp rekabet edebilme hakkı tanımadı (Akarslan, 1994: 256). İngiliz hükümeti bundan dolayı 1793 yılında Lord Macartney'i ve 1816 yılında Lord Amherst'i ticaret konusunda Çin hükümeti ile görüşmeleri için görevlendirmesine rağmen, bu girişimlerden bir sonuç çıkmadı (Kırilen, 2015: 58). O yüzden İngiliz tüccarlar, Çin ile olan ticaretinde sürekli vermekte olan açığı kapatmak amacıyla Çin'e büyük çapta afyon getirmeye başladı. 1760'lı yıllarda Çin'in afyon ithalatı 200 sandık iken, bu rakam 1790'lı yıllara gelindiğinde 30 küsur bin sandığa, değeri ise 20 milyon gümüş sikke civarına ulaştı ve İngiliz-Çin dış ticaret bilançosu tersine

dönerek, İngiltere'nin lehine sonuç vermeye başladı (Jian, vd., 1986: 183 & Kırilen, 2015: 37). Bu durum Çin hükümetinin dikkatini çekmeye başladı. Çünkü afyon bir yandan Çin halkının sağlığına zararlı, diğer yandan yurt dışına para çıktığı için ekonomik açıdan kötü bir gelişmeydi (Akarşlan, 1994: 256). Diğer yandan Çin'de Batı düşüncesi yayılarak, ideolojik açıdan Konfüçyüsçü toplumun temeli olan toplumsal ilişkileri çürütüyordu ve bundan kaynaklı olarak yönetimin zor durumda kalması düşünülüyordu (Feyzioğlu, 2017: 91).

Qing Hanedanı Sarayında afyon konusunda tartışmalar oluyordu. Bazıları afyonun ilaç olarak kullanılacağını dile getirirken bazıları ise zehir olduğunu savunmaktaydılar. Afyon karşıtları içinde genç yaşında üst düzey görevleri üstlenmiş ilerici, Konfüçyüsçü ve afyon konusundaki bu gelişmelerden pek memnun olmayan bir saray memuru Lin Zexu de vardı (Kırilen, 2015: 60-62). Daoguang Han Lin Zexu'nun "Durum böyle giderse on beş yıl sonra düşman ile savaş yapabilecek sağlam asker kalmayacaktır, bunun yansıra hazinede orduyu tatmin edecek gümüş de kalmayacaktır" şeklindeki raporundan etkilendi ve Lin'i Saltanat Baş Müfettişi olarak afyon sorununa son vermesi için Kanton'a gönderdi (Jian, vd., 1986: 123). Önleme konusunda imparatorluk afyon kullanıcılarını toplu olarak cezalandırarak tepki gösterdi (Dölek, 2007: 24). Bu konuda Lin'e göre afyon bağımlılarının öylece topyekûn idam edilmeleri çıkılmaz bir yoldu. Başka ciddi tedbirler alınarak üretim tesislerinin kapatılması, afyon tüketicilerinin, tedarikçilerinin ve taşıyıcılarının yolu engellenerek afyonun ülkeye girişi önlenmeliydi (Feyzioğlu, 2017: 91). Lin Kanton'a vardığından sonra meseleyi inatçı barbar gibi ele aldı ve bir taraftan ikna etmeye çalışarak diğer taraftan da güç kullanarak batılı tüccarları afyonlarını yakmak üzere teslim etmeye zorladı. (Kissinger, 1979: 74). Bu durumdan hoşnut olmayan İngiltere'nin 1839 yılında savaş ilan etmesiyle, bu savaş "Birinci Afyon Savaşı" adıyla tarihe geçti (Akarşlan, 1994: 256).

1839 yılında savaş başladıktan sonra, Qing kuvvetleri birçok cephede hızlı bir şekilde yenilgiye uğradı. Qing hükümeti başkente doğru ilerleyen yabancı güçleri durdurmak için uzun sözleşmeye kendi aleyhine de olsa imza atmak zorunda kaldı.

(Jeffrey & Asserstrom, 2010: 55 & Mitter, 2012: 28). Bu anlaşma “Nanjing Anlaşması” olarak adlandırıldı (Kırilen, 2015: 67).

Bu anlaşmayla Qing hükümeti İngiltere’ye Hong Kong’u vermek ve 6 milyon gümüş sikke savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı (Jian, vd., 1986: 125). Anlaşma imzalandıktan sonra Çin Doğu kıyılarını ticarete açtı ve yabancı tüccarlara özerk yönetim hakkı tanıdı. Bu ticaretle beraber Batı’nın siyasi etkisi de Çin’e girmeye ve Çin toplumunu önemli ölçüde değiştirmeye başladı.

Tablo 2. Çin’in Birinci Afyon Savaşından Önceki Ekonomik Durumu (1820)

Kişi Başına GSYİH (Dolar)	660
GSYH (Milyar Dolar)	228,6
Nüfus (Milyon)	381
Dünya GSYH’sı İçindeki Payı (%)	32,9

Kaynak: (Miershaljiang, 2007: 5). Çin Ekonomisinin Kalkınma Kaynakları, Sorunları ve Türkiye-Çin İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* & (Mehmetali Kasım, 2021: 125). *Karina Yayınevi*.

Tablo 2’de görüldüğü gibi Çin Birinci Afyon Savaşı’ndan önce dünyanın ilk sıralardaki ekonomisidir. Birinci Afyon Savaşı Çin ekonominin çöküntüye uğramasının başlangıcı olmuştur.

2.2.2. İkinci Afyon Savaşı Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1856-1861)

Nanjing Anlaşması’ndan sonra, Qing hükümetinin merkezi otoritesi zayıflamaya ve buna paralel olarak ülkenin dört bir yanında büyük-küçük çaplı ve etnik kökenli isyanlar patlak vermeye başladı. Bu isyanlar sadece yönetime karşı değildi. Bu isyanların nedenlerinden bir tanesi Birinci Afyon Savaşı’nı kaybederek ortaya çıkan savaş tazminatı ve bir takım ekonomik sorunlardır. Çalışmanın bu bölümünde İkinci Afyon Savaşı dönemindeki, öncesi ve sonrasındaki ekonomik durum ve politikalar üzerinde durulmuştur.

Birinci Afyon Savaşının devamı olarak da değerlendirilen bu savaşın başlangıcı, İngiltere'nin Hongkong limanına kayıtlı "Arrow" adlı gemisinin kaçakçılık şüphesiyle tutuklanmasıyla başladığından, "Arrow Savaşı" adıyla da bilinmektedir (Koç, 2023: 17-18).

Çinlilerin çoğunluğu Birinci Afyon Savaşı'nın kalıcı etkilerini pek kavrayamadılar. Birinci Afyon Savaşında anlaşmaya varılan konuları Çinliler tarih boyunca yapmış ve bu konuda kazanmış geleneksel yöntemlerinin bir uygulaması olarak barbarca yavaş yavaş sindirip yıpratmaya daha sonra yok etmeye çalıştılar (Kissinger, 2011: 82). Dolayısıyla Çin yönetimi antlaşmayı imzalamasına rağmen uygulamadılar ve bu yüzden İngiliz ve Fransız kuvvetleri Pekin'i işgal ederek eski yazlık saray olan (圆明园 Yuan Mingyuan) bahçesini tahribata uğrattı. 1860 yılında Çin antlaşma koşullarını yerine getirmeyi taahhüt eden başka bir antlaşma yaptıktan sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri Pekin'den çekildiler (Demirel, 2019: 22). Bu antlaşmada Çin'in başka limanları da ticarete açılmakla beraber iç sularının da kullanılabilmesi kararlaştırıldı. Bu olaylar neticesinde Çin tarihinde ilk kez dışişleri ve ticareti yürüten bakanlık kuruldu. Yabancı ülkelerin temsilcilerinin Pekin'de kalmasına ve limanlarda yabancı elemanların çalıştırılmasına izin verildi.

2.2.3. Kendini Güçlendirme Girişimleri (1870-1895)

İkinci Afyon Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından kendilerine çok güvenen Çinliler, kendilerinin çok güçlü olmadığını ve geri kaldığını hissettiler. O yüzden kendilerini geliştirmek için bir dizi gelişim girişimlerinde bulundular. Bu olayın girişim olarak adlandırılmasının nedeni ise bu eylemin çok yüzeysel, teknolojilerin ise taklit edilmekle sınırlı olmasıdır (Dölek,2007: 27).

Bu dönemde ülkede ortaya çıkan bir grup düşünür gelişmiş yabancıları örnek olarak kendilerini güçlendirme fikrini ortaya koydu. Bu girişim 1860-1870'lı yıllar arasında "Milleti Güçlendirme" sloganları altında yürütüldü. Bunların etkisinde devlet tarafından yatırım yapıldı ve teknik elemanları yabancılardan oluşan askeri mühimmat fabrikaları kuruldu. Bu fabrikalar dışarıdan üretim aletleri satın aldı ve sadece askeri

mühimmat üretti. Bu dönemde yine deniz ulaşım ve kömür madenleri açma işleri de yapıldı (Jian, vd., 1986: 148). Bununla birlikte savunma ve uluslararası alandaki gelişmeleri öğrenmek üzere otuz erkek öğrenci eğitilmek amacıyla ABD'ye gönderildi. (Demirel, 2019: 23). Bu öğrenciler ABD'ye geldikten sonra kolayca ABD'ye uyum sağlayıp buradaki özgürlük ve bağımsızlık havasına alışarak, Amerikan kıyafetlerini geleneksel kıyafetlerle değiştirdiler ve bazıları saç örgülerini kestiler. Bu durumdan rahatsız olan Qing Hanedanlığı yönetimi bu öğrencileri geleneksel Çin ideolojisine ve Konfüçyüs görüşüne karşı olduğu gerekçesiyle ülkeye geri çekti. Bunlara ek olarak Tongshan'dan Xugezhuang'a ilk kez açılacak olan demiryolu projesi de durduruldu. Bu durdurular Çin devleti açısından trajik sonuç verdi (Koç, 2023: 47). Böylece bu reformların önüne yönetim tarafından geçilemeyecek kadar zor engel oluşturuldu.

1860'lı yıllarda başlayan bu hareket 1894-95'li yıllara gelindiğinde bu süreçte yapılan planlama ve uygulama çalışmaları Gelenekselci/Konfüçyüsçü kesimin karşılıkları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı (Koç, 2023: 45).

Tüm bu olaylardan dolayı Çin kendi ekonomisinin kontrolü elinden kaçırdı ve ekonomi konusunda hiçbir şey yapamaz hale geldi. Dolayısıyla ülke ekonomisi gittikçe kötüleşmeye başladı, halk devlete ödemek zorunda olduğu her türlü harçlardan dolayı gün geçtikçe fakirleştiler. Buna dayanmayan halk ayaklanmaya başladı, Qing Hanedanlığı bu ayaklanmaları bastırma da hanedanlığın gücü gün geçtikçe yıpranmaya başladı. Bu olaylardan sonra Qing hanedanlığı 1911 yılında yıkıldı.

2.2.4. Modern Dönemde Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1911-1949)

Çin'in 1911-1949'lu yıllar arasındaki geçen süreci siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan önemli yer tutmaktadır. Çünkü bu dönemde Çin'de bin yıldır devam eden feodal hanedanlık yıkılarak yerini modern yönetim olan cumhuriyete bıraktı. Daha sonra Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Japonya-Çin Savaşı ve Çin İç Savaşı atlattı. Milliyetçi Çinliler Qing Hanedanlığı devirerek kapitalist rejimle Çin Cumhuriyeti'ni kurdu, daha sonra komünist Çinliler sosyalist rejimle ülke profili merkezi planlama şeklinde olan Çin Halk

Cumhuriyeti'ni kurdular. Bu süreçte Çin'de politika güncellemeleri de oldu. Çalışmanın bu bölümünde ekonomik alandaki politika güncellemeleri sebep ve sonuçları hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.5. 1911 Devrim Dönemi Ekonomik Durum ve Politikalar

1911 yılında Manço Hanedanlığı yıkıldıktan sonra, milliyetçi Çin'ler ülkeyi borç batağına batmış, tüm üretim sektörü yabancıların eline geçmiş ve kendi iç politikalarını da bağımsız bir şekilde yürütemez hale gelmiş vaziyette teslim aldılar (Çakan, vd., 2017: 128-129). Bu durum “Birinci Dünya Savaşı” başlayana kadar devam etti.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Çin ekonomisi gelişerek bazı alanlarda yenilikleri ortaya çıkarabildi. Çünkü bu dönemde Çin'de kapitalizm daha da geliştiği için Çin toplumunda bazı yenilikler ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde Çin ekonomisi gelişebilme fırsatı yakaladı ve Çin milli sanayisi göreceli ilerleme kaydetti. Özellikle tekstil sanayisi daha da gelişme kaydetmiş olup 1913 yılında 651676 birim ip üretmişken 1919 yılında 1 milyon 671021 birim üretti. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Batı Avrupa ve ABD şirketleri, tekrardan Çin'e döndüler, dolayısıyla Çin firmalarının karşılaşacağı rekabet daha da arttı ve bu rekabetten Çin firmaları olumlu etkilenerek teknolojik açıdan güçlendi. Çin'de çalışanların sayısı 1914 yılında 1 milyonun altındayken 1919 yılında 3 milyon civarına yükseldi (Jian. vd., 1986: 189-190). Çin'de 1914-1919 yılları arasında 379 fabrika yeniden kuruldu (Yurtçiçek, 2019. <https://www.teoridergisi.com/cin>, 2019). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa ve ABD şirketleri, Çin'e yerleştikten sonra Çin'in firmaları Batının gelişmiş teknolojiye sahip firmaları ile olan rekabeti kaybetti, tekstil sanayi ve un üretiminde durgunluk başladı. 1915-1921 yıllar arasında dış ticaret fazlası verirken 1922 yılında açık vermeye başladı. Bu dönemdeki dış ticaret 1915-1921 yıllarına göre un ticaretinde yıllık 750000-900000 ton arasında açık verdi (Jian. vd., 1986: 215).

1921 yılında ÇKP kuruldu, partinin kurulmasında etkili olan şey ÇKP'nin 1917 yılındaki Rus ekim devriminden etkilenmiş olmasıdır. 1923 yılına geldiğinde ÇKP ve

GMD birleştiler. Bunun neticesinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerilemeye başlayan ülke ekonomisindeki gerileme yavaşladı.

2.2.6. İkinci Çin Devrimi Dönemi Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1925-1927)

12 Mart 1925 yılında Sun Yat-Sen'in ölmesiyle GMD ile ÇKP arasındaki ipler kopmaya başladı. Sun'un yerine geçen an Kay Şek de Komünist ideolojisini benimsemediği için ÇKP'ye pek sıcak bakmadı. Dolayısıyla tekrardan bölünme yaşanmadı. Hatta lke üçe bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1925-1927 yıllar arasındaki bu zaman diliminde siyasi gruplar arasında çekişme, sürtüşme ve gerginlikler yaşandı. Bu bölümde o dönemdeki ekonomik durum ve politika üzerinde durulacaktır.

Bu dönemde sanayi ve ticaretin güçlü olduğu bölgelerde ÇKP güçlüydü ve kendisini güçlü ve sözü geçen konuma götürmek için köy ve kırsal bölgeleri ön plana çıkardı, GMD ise büyük Şehirleri elinde tutuyordu (Dölek, 2007: 41). Halkın refahı ise çatışmalar devam ettiği için savaş masrafı olarak alınan yüksek oranlı vergiler ve doğal afetler nedeniyle daha da kötüleşmeye başladı.

1922 yılında Batılı lkeler tekrar Çin'e dönmeye başladı ve bir ara sanayi canlanmaya başladı, bu canlanma da pek uzun devam etmedi (Jian. vd., 1986: 214). 1925-1927 yıllar arasında ise Çin'in ekonomik durumu karmaşık bir halde oldu. Bu dönemde an Kay Şek ağırlıklı olarak ülkenin bütünlüğünü korumak için başka silahlı gruplarla savaşmaya odaklandığı için ekonomik gelişmeye önem veremedi ve 1922 yılında yapılan sanayileşme ve politika üzerinden devam etti. Dolayısıyla bu dönemde kayda değer bir ekonomik olay yaşanmadı.

2.2.7. Çin-Japonya Savaşı Dönemindeki Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1931-1945)

1929 yılında meydana gelen küresel kriz Batı bloğundaki ülkeleri ve Japonya'yı derinden etkiledi. Japonya bu durumdan kurtulmak için Çin'de pazar ve doğal kaynak sahibi olmak amacıyla Çin'e savaş açtı (Rejiafu, 2011: 4).

Japonya, Eylül 1931 yılında Mançurya'yı (Çin'in Kuzey Doğusu) işgal etmeye başladı, daha sonra Çin'in Doğusundaki kıyı şehirlerini de işgal etmeye başlamıştır. Bu durum İngiltere ve ABD'nin Çin'deki çıkarları için aykırı düşmüş ve bu iki ülke dönemin milliyetçi Çin partisinden iktidara gelen Cumhurbaşkanı Jiang Jie Xi'yi desteklemeye başladı (Miershalıjiang, 2007:3-4). Dolayısıyla başkanın bacanağı ve akrabasından oluşan dört bürokrat aile Çin ekonomisini monopol altına aldı.

Bu dönemde Çin'de GMD egemen olduğu bölgelerde ayrı ve ÇKP egemen olduğu bölgelerde ayrı olmak üzere iki farklı politika uygulaması yapıldı. Savaşın ağır olduğu bölgeler ise GMD egemen olduğu bölgeler olduğu için bu bölgelerde ekonomik açıdan yenilik yapma şansı bulunmamaktadır (Jian. vd., 1986: 261-262). ÇKP egemen olduğu bölgeler güvenli bölgeler olduğu için, ÇKP bu bölgelerde etkisini artırabilmek için, gelir dağılımının adilleştirilmesi sloganıyla "Toprak Reformu" denilen politika ile toprak dağıttı (Demirel, 2019: 81). Bu uygulamasıyla fakir köylülerin desteğini kazanabildi.

Tablo 3. Çin'in Bazı Bölgelerinin Çiftçilik İndeksi (1933-35)

Eyalet	1933	1934 Yılında Değişim Bir Önceki Yıla Göre (%)	1935 Yılında Değişim Bir Önceki Yıla Göre (%)
Fujian	100	-%3	-%0
Hubei	100	%27	%33
Jiangxi	100	%0	%6
Guangxi	100	%8	%-9,8
Guangdong	100	%2	%7,8
Guizhu	100	-%12	%8
Shanxi	100	-%35	%3,1
Sichuan	100	%6	%0

Kaynak: (Cheng Liu & Kung Chia, 1963: 60-61). The Economy Of The Chinese Mainland: National Income And Economic Development, 1933- 1959. *Volume 2, RAND Corporation'dan* yararlanarak hazırlanmıştır.

Tablo 3'e göre bazı bölgelerdeki üretim düzeyi bazılarına göre kısmen yükseldi. Bu bölgeler Japonya işgalindeki bölgelerin dışında olduğu için kendi durumlarına göre üretimi devam ettirebildiler ve bu bölgede kayda değer güçlü sanayi gelişimi olmadı.

Mançurya bölgesi ise bu dönemde Japonya'nın işgalinde olduğu için Japonya'nın gelişmiş sanayisinden etkilenerek sınai açıdan Çin'in diğer bölgelerinden çok ileri

seviyeye ulaştı ve Çin'deki bütün sanayinin beşte dördünü kendi içinde barındırdı (Dölek, 2007: 59).

Japonya kısa sürede Mançurya'yı işgal ettikten sonra bu bölgede egemenliğini devam ettirdi ve bölgedeki doğal kaynakların sahibine dönüştü. Dolayısıyla bu bölgede uygulanacak olan politikalar da Japonya tarafından yürütülüyordu ve bölgede uygulanan ekonomik politikalar Japonya ekonomik sistemine uyumlaştırıldı. Daha sonra Japonya İkinci Dünya Savaşı ile beraber 1937 yılında Çin'e büyük çaplı saldırı başladı (Demirel, 2019: 31). Japonya'nın bu büyük çaplı saldırısı İngiltere, ABD ve dört bürokrat ailenin çıkarına zarar verdiği için Japonya ile karşılaşmak zorunda kaldı. Bu dönemde Çin ağırlıklı SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) olmak üzere İngiltere ve ABD'nin borç desteğine erişti (Dölek, 2007: 47-56).

1937 yılına kadar devam eden direniş savaşı döneminde Çin'in sosyal ve ekonomik altyapısı çok zarar gördü. Bu dönemde Çin Japonya'ya karşı topyekûn savaşa girmemesi, güneydeki liman şehirleri Çin'in egemenliğinde olması ve diğer bir taraftan ABD ve SSCB'nin yardımını kabul ettiği için ekonomide fazla sıkıntı yaşanmadı. Bu sürede ÇKP kendisi egemen olduğu bölgelerde halkın savaşa katılmasına teşvik etmek için kira ve faiz oranını indirdi (Jian vd., 1986: 282).

1937 yılının son yarısında Japonya Çin'in diğer bölgelerine topyekûn bir savaş başlattı, bu süreç İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam etti. Bu dönemde Japonya işgali kuvvetlendiği için GMD ve ÇKP kendileri egemen olduğu bölgelerde kaldılar (Duman, 2020: 41).

1941 yılına gelindiğinde, bu savaş Çin'i insan gücü, maddi eşya ve mali açıdan ağır zarara uğrattı (Demirel, 2019 & Dölek, 2007). Bu zorlu süreci atlatabilmek için Çin yönetimi barış bölgesindeki tüm insanları üretime yönlendirdi. Bu çerçevede yeni tarlalar açıldı ve ilkel yöntemlerle üretimi canlandırarak, kendi ihtiyaçlarını kapattı. Bunların beraberinde kira ve faiz oranını düşürerek hane halkının üzerindeki ekonomik ve psikolojik baskıyı azaltmaya çalıştı. 1943 yılında, Avrupa ve Asya Pasifik'te İkinci Dünya

Savaşı'nın kırılma noktası yaşandı (Jian vd., 1986: 297). Barış bölgesindeki ilkel yöntemlerle başlayan üretim canlanma göstererek savaşın kazanılmasında etkili oldu.

2.2.8. İç Savaş Dönemindeki Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar (1945-1949)

Çin İç Savaşı, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Nasyonalist Parti olan Guomendang (GMD) ile Komünist parti olan Çin Komünist Partisi (ÇKP) arasında başladı. 1949 yılına kadar devam eden bu savaş sonunda GMD egemen olan Çin Cumhuriyeti yıkılıp yerini komünist parti (ÇKP) egemen olan Çin Halk Cumhuriyeti'ne bırakan savaştır.

Bu dönemde ÇKP barış bölgelerinde genel toprak reformu uygulamaya koyduğu için halkın desteğiyle, milliyetçi Çin'in saldırılarını geri püskürtebildi (Jian vd., 1986: 294-295). Çünkü komünist parti kendisi egemen olduğu bölgelerde zenginlerin mallarına, toprak sahiplerinin topraklarına el koydu ve fakirlere dağıtarak onların kalbini kazandı. Dolayısıyla bu bölgelerdeki halk savaşa gönüllü olarak gitti ve savaş için yardım yaptılar. Milliyetçi Çinlilerin egemen olduğu bölgelerde ise, öyle bir sistem uygulanmadı. Japonya'nın işgal ettiği bölgelerin çoğunluğu milliyetçi Çin'in egemen olduğu bölgeler olduğu için, bu bölgelerin savaştan dolayı ekonomisi bozuldu. Dolayısıyla milliyetçi Çinlilerin egemen olduğu bölgedeki halk daha da fakirlik içerisinde yaşıyorlardı. O yüzden, bu bölge halkları savaşa pek gönüllü olmadılar. Japonya çekildikten sonra milliyetçi Çin hükümeti ekonomik açıdan ABD ile daha iyi bağlantı kurduğu için ABD'nin 4 milyar dolar değerindeki yardımına erişti ve ABD ürünleri bu bölgelere girmeye başladı. Bu bölgelerdeki milli sanayi Japonya ile olan savaşta tahribata uğradı. Dış ticaret hacmi de gittikçe azalmaya başladı. Hayvancılık ve tarım sektörü de işlerini sürdüremediler. Ekonomik kriz gittikçe büyümeye başladı. Bunlarla beraber enflasyon oranı da yükselmeye başladı. Japonya savaşı başlamadan önceki fiyata göre bu dönemde mal fiyatları 1800 kat arttı. Bu durumu düzeltmek için hükümet emisyonla başvurdu. Savaş öncesi dolaşıma çıkarılan Fabi parasının miktarı 1 milyar 400 milyon Daqian iken savaşın sonuna gelindiğinde 500 milyar Daqian oldu. 1947 yılına gelindiğinde 16 trilyon Daqian'i

buldu (Jian. vd., 1986: 319). Milliyetçi Çin egemen olduğu bölgelerde stagflasyon yaşandığı için İç Savaşı kazanan komünist parti oldu.

Bu dönemde ekonomik açıdan GMD ve ÇKP'nin farklı görüşleri vardır. GMD kapitalist sistemi, ÇKP Sovyet modeli merkezi planlama sosyalist sistemi benimsedi ve halka toprakları yeniden dağıtma konusunda kesin vaatte bulundu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ (1949-2024)

1949 yılında kızıl ordu Mao'n önderliğinde iç savaşı kazandı. Çan Kay-şek ise geri kalan kuvvetleri ile günümüzde Tayvan olarak bilinen adaya çekilmek zorunda kalmıştır. Bu devrimin zaferi ile Mao 1 Ekim 1949'da Pekin'de ÇHC'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Çakan, vd., 2017: 128). Bu ülke kurulduğu yıllarda sosyalizmi benimsemiş ve ülke genelinde uygulamasını gerçekleştirmiştir. Daha sonra büyük çaplı reform uygulayarak sosyalizmden vazgeçmiştir. Böylece ideoloji ve siyasi açıdan güncelleme yapmış ve günümüzdeki halini alarak dev bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu bölümde Mao önderliğindeki komünist partinin İç Savaşı kazandıktan sonra uyguladığı ekonomik faaliyetler anlatılmıştır.

3.1. Toprak Reformu (1950-1952)

Ağalara ait topraklara el konularak topraksızlara yeniden dağıtımını içeren ve bu uygulamayı çevresindeki yeni bölgelere yayan, toprağın asıl sahiplerine söylem ve eylem olarak taciz edilmesini içeren bu toprak reformu girişimi, ilk olarak 1949 yılından önce ÇKP'nin başkenti olan Yanan ve kendi yönetimindeki diğer bölgelerde uygulanmaya başlamıştır (Jeffrey & Wasserstrom, 2010: 81). Daha sonra ÇKP kurtuluş savaşı döneminde ettikleri vaadi yerine getirmek için, Haziran 1950 yılında Mao'n önderliğinde ülke genelinde toprak reformu uygulamaya başlamıştır. Bu uygulama çerçevesinde ülke genelinde toprak ve mülk sahiplerinin toprakları ve mülkleri kamulaştırılmıştır. 700 milyon mu (1mu=666m²) toprak kamulaştırılarak 300 milyon topraksız yoksul köylüye dağıtılmıştır (Jian. vd., 1986: 335). Ancak bu mülkiyetin özelleştirilmesi durumu uzun süre devam edememiştir ve 1953 yılında kollektif mülkiyete doğru ilerlemişlerdir (Sezen, 2009: 99). Bunlara ek olarak özel girişim de yasaklanmaya başlamıştır. Toprak reformunun yapılma amacı, kırsal üretim güçlerini özgürleştirmek ve sanayileşmenin önünü açmak olarak tanımlanmıştır (Dillion, 2010: 316). Buradaki amaçlar ise sosyalizme uyum sağlamak, üretimi artırmak ve canlandırmaktır. Bu reformun siyasi amacı ise, sosyalist ekonomik modelin (Sovyet ekonomik modelinin) hayata geçirilmesi ve ülke

içindeki muhalif güçlerin ortadan kaldırılması için son derece yoğun ve hareketli bir iç gündem oluşturmaktır (Kissinger, 2012: 194).

Tablo 4. Çin'in Temel Ekonomik Göstergeleri (1950-1952)

Büyüme Hızı (%)	11,73
Kişi Başına GSYH (Dolar)	538,0
İhracat Düzeyi (Milyar Dolar)	0,820
İthalat Düzeyi (Milyar Dolar)	1,120
Ticaret Hacminin GSYH İçerisindeki Payı (%)	6,2
Net Ulusal Tasarruflar (Milyar Dolar)	667
Enflasyon Oranı (%)	15,2
Sanayi Sektörünün GSYH İçerisindeki Katma Değeri (Yüzde)	44,38
Yatırımların Yıllık Büyüme Oranları (%).	7,7

Kaynak: World Bank & (Yalın & Çetinbakış, 2019: 132). E. T; 01. 05. 2025 & Uyanan Dev Çin'in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt:17. Sayı:3.*

Tablo 4'te görüldüğü üzere yeni kurulan Çin'in ekonomik açıdan yükselme eğilimine girdiği anlaşılmaktadır.

Bu süreçte kırlarda piyasa mekanizması çalışıyordu, ancak bu mekanizma dönemin Cumhurbaşkanı yardımcısı Liu Şao Çi'nin ortaya koyduğu 1) Toprağı Alıp-Satma Özgürlüğü 2) Ekilecek Ürün Seçebilme Özgürlüğü 3) Pazarlama Özgürlüğü 4) Ektiği Ürünlere Fiyat Belirleme Özgürlüğü (Dölek, 2007: 67) şeklinde belirttiği 4 özgürlük ilkesi çerçevesinde yapılmaktaydı.

Toprak reformu ile birlikte üretimi artırabilmek ve halkın çalışmaya daha da istekli olmasını sağlamak için halk kooperatiflere dönüştürülmüştür. Bu çerçevede altı veya daha fazla aile bir küçük kooperatif olarak oluşacaktı ve bu kooperatife tahsis edilen toprak bulunuyordu (Sezen, 2009: 99). Kooperatif çeşitlerinden diğer bir tanesi yardım ekipman kooperatifidir. Çünkü sadece toprak dağıtımı Çin açısından sorunu çözmede yeterli olamayacaktı. Temel sorun ise toprağın verimliliğini artırmak ve üretimi canlandırmaktı. O dönemde ekipmanlar konusunda ilkel aletler kullanılıyordu, ekilecek araziler ise çoğu

düzensiz ve dağımıktı. Dolayısıyla bu konudaki açığı kapatmak için ve diğer tarımla uğraşan kooperatiflere tarım konusunda eğitim vermek için yardım kooperatifleri kurulmuştur. Bu yardım ekipleri içerisinde dönemlik ve sürekli ekipler olmak üzere çeşitli ekipler bulunuyordu (İpek, 1992: 19).

Ülke genelinde uygulanan toprak reformunun sonuçlarından bir tanesi, büyük kitleleri toprak sahibi yapmış, ancak topraklar orta ve zengin köylülerin ellerinde toplanmış ve küçük köylü piyasa koşulları altında ezilmeye başlamıştı (Dölek, 2007: 67).

Tablo 5. Reform Kapsamında Halka Dağıtılan Diğer Mülkler (Hane Başına)

Toplumsal Sınıflar	Araziler (Mu)	Yük Hayvanları (Baş)	Tarım Aletleri (Birim)	Su Çarkı (Birim)	Gelir (Yuan)
Ortalama	15,25	0,64	0,54	0,10	929,9
Yoksul Köylü ve İşçiler	12,46	0,47	0,41	0,07	488,7
Orta Düzey Köylüler	19,01	0,91	0,74	0,13	774,4
Zengin Köylüler	25,09	1,15	0,87	0,22	1297
Toprak Lordu	12,19	0,23	0,23	0,04	497,2
Diğerleri	7,05	-	-	-	704,6

Kaynak: (Gökten, 2009: 119). Çin Ekonomisinde Dönüşüm ve Kapitalist Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci (1978-....) Doktora Tezi. T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.

Tablo 5'e bakıldığında halkın zenginliği açısından aralarında fazla fark kalmamıştır. Önceki toprak lordların toprakları yeniden dağıtıldıktan sonra toprak sahibi olma açısından yoksul köylü ve işçilerin de arkasında kalmışlardır. ÇKP'nin amacı toplum statüsünü değiştirerek toplum içinde sözü geçen kimseyi bırakmayarak kendilerinin önündeki engelleri kaldırmaktır.

Bu kararın uygulanması ile enflasyon önlenmiştir, mal fiyatları istikrara kavuşmaya başlamıştır ve ticaret gelişme göstermiştir. Bunlarla beraber merkezi hükümet ulaşımı tekrardan başlama, baraj yapma ve ticareti dengeleme gibi çalışmalarını

yürütmüştür. Bunların neticesinde ekonomi istikrara kavuşmaya başlamıştır ve planlı ekonomi uygulamanın yolu açılmıştır.

3.2. Kamulaştırma Hamlesi (1950)

ÇKP iktidarı ele geçirdiği 1949 yılında Çin’de sanayi yok denilebilecek kadar az ve var olanları da çok zayıftı. Sanayi merkezleri ise sahil bölgelerine yoğunlaşmıştı ve istihdam edilen işçi sayısı da fazla değildi (Dölek, 2007: 68). Çin yönetimi uygulayan toprak reformundan sanayi de nasibini almıştır ve bazı üretim sektörleri de kamulaştırılmıştır. Bu kamulaştırma da aşama-aşama uygulanmıştır.

Kamulaştırma ÇKP 1949 yılında kurtuluş savaşı kazanmadan önce kendi yönetimindeki bölgelerde şu şekilde uygulanmıştır: Emperyalizme karşı birleşik cepheye katıldığı taktirde, işçi sınıfı ve milli burjuvazi ortak çıkarlara sahip olduğunda kamulaştırılmayacaktır. Burjuva demokratik devrim döneminde halk cumhuriyeti emperyalist ve feodal mülkiyet dışındaki özel mülkiyeti kamulaştırmayacak ve milli burjuvazinin sanayi ve ticaret işletmelerine el koymak şöyle dursun, onların gelişmesini teşvik edecektir (Altınoğlu, 1993: 81).

1949 iç savaşı kazandıktan sonra ise, sanayi ve işletmelerdeki kamulaştırmanın hedefi ise yabancılarla ilişkisi olan sanayi ve işletmelerdir. Bunların gelir dağılımındaki payı çok yüksektir. Yabancılarla pek ilişkisi olmayan iç pazara dönük sanayi ve işletmelerden kurtuluş savaşı döneminde Çan Kay-şek’i destekleyen sanayi ve işletmelerin kamulaştırılması ağırlıklı olmuştur. Dolayısıyla ulusal burjuvazi ilk kamulaştırma dalgasından nasibini almamıştır. 1949 yılından sonra ise yabancılarla ulusal işletmeler arasında aracılık yapan kurumların mallarına bedelsiz bir şekilde el konularak kamulaştırılmaya başlamıştır. Bu uygulama 1950 yılında Kore savaşının patlak vermesiyle sekteye uğramış ve bazı prensiplerin uygulanması durdurulmuştur. Bununla kapitalizm engellenmiş ve devlet sektörünün hakim olmasının yolu açılmıştır ve dış ticaretin de neredeyse tamamı devletin eline geçmiştir (Dölek, 2007: 68).

ÇKP tüm bunları uygularken kendisinin sosyalizme sıkı bağlı olduğunu ispatlamıştır. Sosyo-ekonomik açıdan gelişmede, kamu sektörü merkezi bir konumda yer almıştır ve kapitalist sistem hakim olan üretim yönteminden çıkmıştır.

3.3. Merkezi Planlamaya Geçiş (1953)

1949 yılında Çin'in büyük kayıplar verdiği iç savaş ve Çin-Japonya Savaşı'ndan sonra kurulan Çin Halk Cumhuriyeti Mao Zedong'un başa geçmesi ile anti-kapitalist piyasa modeli ile merkezi planlı ekonomiye geçiş sağlamıştır (Korkmaz, 2023: 55).

1949 yılından önce, Çin ekonomisi birbiriyle ilişkisiz üç ayrı parçadan oluşuyordu. Kuzeyde ve Mançurya'da, Japonya ekonomik sisteminin bir parçası olan, ticareti Kore ve Japon adalarıyla olan bir ekonomi sistemi vardı. Doğu sahili boyunca modern bir kent ekonomisi vardı ve tümüyle Batı ekonomileriyle bütünleşmişti. Tarım ekonomisinin egemen olduğu büyük iç bölgeler, büyük ölçüde yetim çocuk muamelesi görüyordu (Akçil, 2008: 4). Çin, komünist inkılabının 1949 yılında başarılı olmasına kadar düşük düzeyde olsa da kapitalist iktisadi yapısına sahip olmuştur. Komünist yönetimiyle Çin, eskiden tamamıyla farklı Sovyet modeli siyasi ve iktisadi politikalar izlemiştir (Kasım, 2021: 5).

ÇKP kurulduğu ilk yıllarda uygulanan merkezi planlama sistemi, katı ekonomik sistemin eksikliklerini gösteren bir görüş olmasıyla birlikte, ulusal itibarı yeniden inşa etme hamlesidir (Shenkar, 2024: 100).

Çin ilk kurulduğu yıllarda komünist temelli merkezi planlama sistemi uygulamıştır, bu çerçevede 1950-55 yıllar arası yeniden yapılanma ve geçiş dönemi olmuştur (Shenkar, 2024: 59). Bu süreçte memurları eğitmek için cumhuriyet döneminden kalan, alanında uzmanlardan faydalanmıştır.

Çin'de uygulanacak olan asıl merkezi planlama çerçevesinde hedeflerin belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi, bunun için uygun görülen gerekli ekonomi politikasının etkin kullanılabilmesidir. Bütçenin hazırlanması dahil birçok husus ve süreç, bir planlama süreci olarak görülmektedir (Eroğlu, 2022: 144).

Çin’de uygulanan bu merkezi planlama sistemi şöyle uygulanmıştı: Komünler sadece tarımsal üretimle ilgilenmiyordu. Tarımsal üretimin yansıra bütün toplumu ilgilendiren eğitim, sağlık, toplumsal ve siyasal bütünleşme, planlama, büyük ölçekli üretim, iş bölümü ve ekonomi gibi hizmetleri de veriyordu. Dolayısıyla vatandaşlar istediği gibi hareket edemiyorlardı (Sezen, 2011: 100). Bu uygulama, Çin’de ağır sanayiye dayalı Sovyet modeli şekli ile, “Merkezi Planlamalı İktisat” sistemi şeklinde kullanılmıştır (Kasım, 2021: 5).

ÇKP’de uygulamaya başlayan bu merkezi planlama, SSCB’nin mali, teknoloji ve ekipman yardımıyla gerçekleştirilmiş, uygulama şekli olarak ise SSCB merkezi planlaması örnek alınmıştır. Ancak bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Bu uygulama sonucunda köylüler topraklara, işçiler ise iş ünitelerine kavuşsa da şehir ve kırsal bölgelerdeki canlanmaya başlayan girişimcilik sona ermiştir. Bu uygulama yine takip eden yıllarda toplumsal düzeyin en altındakiler için fırsat ve motivasyon eksikliği, üsttekiler için sorumluluk ve enformasyon eksikliği sorunu yaratarak olumsuz sonuçlara yol açmıştır (Coase & Ning, 2012: 29-30).

Mao’n düşüncesine uyan toplum, komünlerden oluşmaktaydı ve her komün fonksiyonu açısından ekonomik ve toplumsal alanları kapsayacaktı. Tarımsal üretimle ilgili komün ekipleri ve diğer sosyal alanlarda çalışan komünler ve ekipleri de bulunmaktaydı. Bazı komünlerin anaokulu, okulu ve bu okulların hizmetlerini yürüten ekipleri de vardı. Hatta bazı komünler savunma alanında çalışırken kendi özel birlikleri de vardı, sağlık alanında çalışan komünlerin de kendi sağlık ekipleri ve klinikleri vardı (Coase & Ning, 2012: 43).

Merkezi planlamanın devam ettiği bu dönemde yine işgücü piyasasında iş fırsatlarını kontrol etme ve ücret belirleme işleri neredeyse tümüyle hükümete aitti. Ücretlendirme usulü ise verimliliğe göre değil, yaş ve tecrübeye göre hesaplanıyordu. Eğitim pek dikkate alınmıyordu. Bu durum 1984 yılında ekonomik performansa göre ücret belirleme konusundaki kanun yürürlüğe girene kadar devam etmiştir (Kaya & Tunalı, 2022: 897).

Çin’de uygulamaya başlayan bu merkezi planlama uygulaması gerçek dışı verilere dayanarak yapıldığı için sonucu fiyasko olmuştur. Çin bu planı uygularken demir çelik üretimini artırmayı hedeflemiş ve başarmıştır. Ancak ulaşımdaki yetersizlikten dolayı bu başarı tam olarak etkili olamamıştır. Daha sonra üretim konusu yerel birimlere devredilmiştir. Yerel birimler başta iyi görüntü sergileyebilmiştir, sonra karar alma ve uygulama konularında motivasyon yaratabilse de planlamada büyük zaafa uğraması yanında, yerel birimlerden gelen rapor bilgiler abartıldığından gerçeği de yansıtmamaktaydı (Dölek, 2007: 80).

Çin’de meydana gelen üç ekonomik mucizenin bir tanesi merkezi planlama olarak kayda geçebilir (Gürcan, 2022: 49). Çin’de gerçekleşen bu mucizenin amacı batı ülkelerini en kısa sürede yakalamayı hedeflemişti, bu amaca ulaşabilmek için bir “hızlı sanayileşme” politikası benimsemiştir. Bu amacını gerçekleştirebilmek için kaynakların çoğunu sanayiye aktarmıştır. Diğer alanlarda ise gündelik tüketim pahasına tasarruf ederek yatırımlarını merkezi planlama çerçevesinde gerçekleştirebilmiştir (Barry, 2007: 65).

ÇHC bu uygulamayı 1970’lı yılların sonundan itibaren “ekonomik reform” çerçevesinde yavaş yavaş kaldırmaya başlamıştır. Bu uygulama günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. Bu uygulamanın günümüzdeki uygulama şekli ise siyasal rejimi korumakla birlikte üretim ve birikim sistemi sosyalizm sisteminden kapitalizm sistemine değiştirilmiştir. Ekonomik kalkınmanın rejim meşruiyeti belirlediği günümüz dünyasında, ülkede özel girişimlere izin verilmiş, yabancı yatırımların önündeki engeller kaldırılmıştır. Özel işletmeler ile kamu işletmeleri arasında rekabet meşru olmuştur. Devletin ekonomideki yeri ise makro düzeyde düzenleme ve denetleme işlerini yapması ön plana çıkmıştır, merkezi planlama ise sadece plan olarak kalmıştır (Sezen, 2011: 101).

ÇHC bir süre uyguladığı merkezi planlama sisteminden, merkezi planlamanın kentlere göre kırsal kesimde daha zayıf olması nedeniyle piyasa ekonomisine geçtiği söylenmektedir (Li, 2008: 56-57).

Çin’de uygulanan bu sosyalist iktisat uygulaması sosyalist sistemin ifade ettiğinden merkezi planlamaya daha çok yakındır. Çin’de uygulanan bu sistem Batı’da genel olarak SSCB sosyalist uygulamasının bir benzeri diye algılanmış ve muhtemelen günümüzde de öyle algılanabilir (Coase & Ning, 2012: 54).

Komünizmi benimseyen ülkelerde reform yaparak kolayca ekonominin kurallarını değiştirmek pek mümkün değildi. Bunun için birilerin bedel ödemesi zorunluuydu. Merkezi planlamanın sürekli uygulanması ve bu planlama çerçevesinde fiyatların sübvansiyonla yönetiminin kusurlu olması, geçim şartlarının düşük düzeyde olması, yeniliklerin bulunmaması, aşırı istihdam ekonomideki durgunluğa ve kişi başı gelirin düşük olmasına neden olmuştur. Yine bu merkezi planlama kalite ve yeniliklerin bulunması konusunda da pek teşvik edici de olmamıştır. Yönetim sıkıntısından dolayı kalite pek dikkate alınmamıştır ve merkezi planlama çerçevesinde yapılan planları bozacağı endişesiyle teşvikler engellenmiştir (Kissinger, 2012: 483).

3.4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1953-1958)

ÇHC kurulduktan sonra uygulanmaya başlayan merkezi planlama uygulamasının kapsamında ülke genelinde topyekûn ekonomik kalkınma ve sanayileşme hareketi başladı. Bunun devamı olarak Ocak 1953’te ilk beş yıllık kalkınma planı olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını uygulamaya başladığını ilan edilmiştir.

1949 yılında ÇHC kurulduğunda ÇKP hükümeti o dönemdeki diğer ülkeler gibi, sanayileşme sürecini hızlandırmak için çaba göstermiştir. Bunun etkili yolunun ağır sanayi güçlendirmek ve bu kapsamda ağır makine, çelik, çimento gibi kritik ürünleri üretmeye odaklanmak olduğunu düşünmüştür. Bu üretimi finanse etmek için ÇKP hükümeti halkın tüketimini sınırlayarak ve zirai ürünlere düşük fiyat belirleyerek, yapılan zorunlu tasarruflarla fon toplamıştır. Bu fonlarla endüstrileri harekete geçirmekle birlikte, bu kadar yoğun bir şekilde sermaye birikimine dayanan bu geniş kapsamlı büyüme stratejisi pek de sürdürülebilir değildi ve ciddi bir şekilde refah probleminde neden olurdu (Zhu Xiaodong,

2012: 109-110). Böylece sanayileşmeye doğru atılan bu adım fazla sürdürülememiş ve çok uzun geçmeden geniş çaplı bir refah problemi ortaya çıkarmıştır.

Çin 1952 yılında, yani bu planın uygulamaya başlamasından bir yıl önce, tarımsal ekonomiye sahip bir ülke konumundaydı. Sanayinin payı çok küçük olup sadece %20’lik bir paya sahipti. Birinci beş yıllık plan döneminde zirai ve sınai açıdan gelişmeye vurgu yapılmıştır (Gürcan, 2022: 50-51).

Tablo 6. Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Gayrisafi Tarımsal Çıktı Artı Oranı (%)

Yıllar	Tarımsal Çıktı Artış Oranı (%)
1953	3,1
1954	3,2
1955	7,7
1956	4,9
1957	3,5

Kaynak: (Gökten, 2009: 134). Çin Ekonomisinde Dönüşüm Ve Kapitalist Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci (1978-....). Doktora Tezi. *T. C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.*

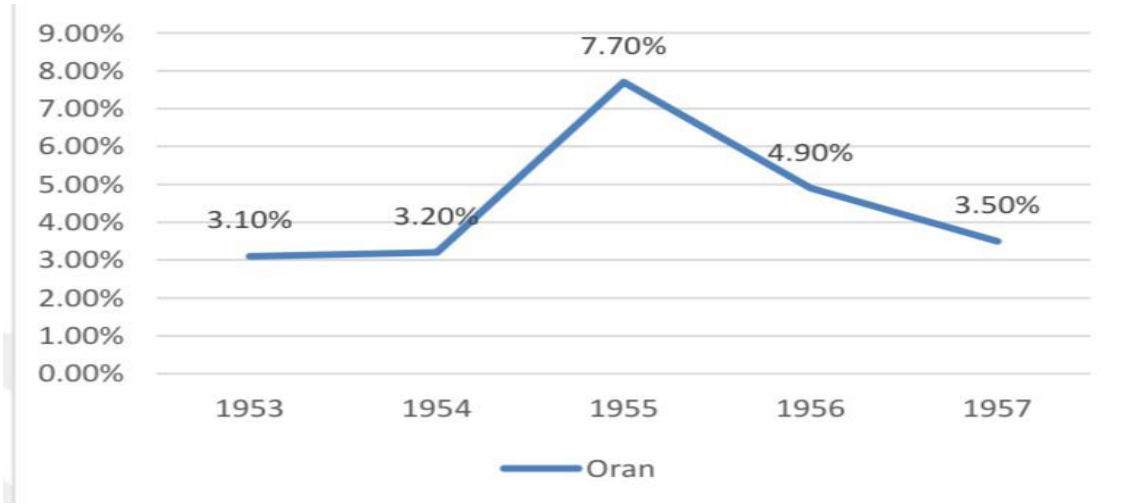
Tablo 6’ya bakıldığında planlamanın ilk başlarında durum iyi gitmiş ortalarına gelindiğinde yanlış uygulamadan dolayı durum tersine dönmeye başlamıştır. Sonlarına gelindiğinde merkezi planlamanın ilk başladığı seviyeye yaklaşmıştır. Dolayısıyla ÇHC’nin bu uygulamada başarısız olduğu söylenebilir.

Özetlenecek olursa ÇKP hükümetinin 1952’den 1978’e kadar olan zaman diliminde uyguladığı sanayileşme politikaları sosyal refah açısından başarılı olamamıştır. Söz konusu olumsuzluklar toplam üretkenlik azalması, gıda krizinin tekrarlanması, yaşam standartlarının iyileşmesine yol açan kaynaklardan yeterince faydalanılmaması şeklinde ifade edilebilir (Zhu Xiaodong, 2012: 109-110).

Çin 1953 yılında SSCB desteğiyle, birinci beş yıllık plan kapsamındaki sanayileşme ve sosyal modernleşme çerçevesinde “büyük şeyler yapmaya odaklanmanın siyasi avantajı” sloganıyla ağırlıklı olarak 156 proje başlatmıştır. Bu uygulama Çin’in

güçlü bir sosyalist ekonomi inşa etmesindeki uzun vadeli planının başlangıç noktası olmuştur (Kasım, 2021: 131).

Çin'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1953-1957) enerjik bir ekonomik büyüme gerçekleştirmişti (Coase & Ning, 2012: 30). Uygulanan bu reform devlet öncülüğünde, ağır sanayi odaklı ve yatırıma dayalı şeklinde uygulanmıştır. Kapsamı ise temel olarak, SSCB yardımına dayanan 156 proje ve bunlara ek olarak diğer 694 projeyi içeriyordu (Coase & Ning, 2012: 71-72 ; Jian vd., 1986: 343).

Resim 3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Tarımsal Alandaki Gayrisafi Çıktı Artış Oranı (%)

Kaynak: (Yusufu, 2019: 37). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basınına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. *T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.*

Bu plan uygulamasının ilk döneminde tarımsal çıktı oranında da artış görülmüştür. Daha sonra tarımda kullanılmakta olan kaynakların sanayiye kaydırılması nedeniyle bu alan da düşüş eğilimine girmiştir.

Bu planda kalkınma için döneminde sanayi üretiminin 2 kat, milli gelirin ise %43 oranında artırılması hedeflenmiştir (Dölek, 2007: 71). Bu dönemde yine uygulanan politikanın hedefi ise ağır sanayiye daha fazla önem vermek olmuştur (Yusufu, 2019: 34). Dolayısıyla sanayi üretim artarken tahıl üretimi azalmıştır. Böylece geçimini tarım

kaynağı ile karşılayan köylülerin; aç, işsiz kalması pahasına gelen bu ağır sanayideki artış tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

Tablo 7. Çin'in Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Sektörler Arası Yaptığı Yatırımların Durumu

Yatırım Sektör Yıl	Yatırım Miktarı (Milyon Dolar)			Toplam Yatırımdaki Pay (%)		
	Tarım	Hafif Sanayi	Ağır Sanayi	Tarım	Hafif Sanayi	Ağır Sanayi
1956	386879	320678	2224152	9,8	8,1	56,2
1957	483959	339801	2733188	9,4	6,6	53,1
1958	664892	307439	3069977	11,6	5,4	53,7
1959	250070	113267	1016461	13,3	6,1	54,2
1960	211824	47072	542799	20,2	4,4	51,8

Kaynak: (Yalın & Çetinbakış, 2019: 130). Uyanan Dev Çin'in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt:17. Sayı:3.*

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere tarımsal üretimde düşüş meydana geldikten sonra, bu alana yapılan yatırım artırılmaya başlamıştır. Bunun karşılığında hafif sanayiye yapılan yatırım yaklaşık yarısı kadar azalmıştır. Böylece yatırım yapılan sektörler arasında “yatırım dengesizliği” yaşanmıştır.

Bu dönemde yine eğitim alanında da ilerleme kaydedilmiştir. 1953 yılına gelindiğinde ülke genelindeki üniversite öğrencileri sayısı 216 binin üzerine, teknik yüksekokul öğrencilerinin sayısı ise 669 bine, ortaokul öğrencileri 2 milyon 930 bine, ilkokul öğrencileri ise 51 milyon 500 bine ulaşmıştır (Jian vd., 1986: 346). Bu plan döneminde üretim çıktısı iki kattan fazla artmıştır ve fabrika, yol ve baraj gibi çok sayıda kuruluşlar yapılmıştır. Bu plan döneminin sonlarına doğru toprağın %97'si devlet kontrolü altına alınmıştır. Bu uygulamanın hemen sonunda uygulamaya konulan Büyük İleri Atılım (BİA) uygulaması ile, ekonomi yönetimi merkezden yerel yönetime alınmaya başlamıştır (Korkmaz, 2023: 58).

Tablo 8. Birinci Beş Yıllık Plandan Önce ve Devamında Milli Gelirdeki Değişim

Yıllar	GSYH	1952 Artış (1952=100)
1952	61,130	0
1953	70,040	%14
1954	73,880	%5,6
1955	78,800	%6,6
1956	88,750	%14
1957	93,650	%4,6

Kaynak: (Cheng & Kung, 1963: 60-61). The Economy of The Chinese Mainland: National Income And Economic Development, 1933- 1959. *Volume 2, Rand Corporation.*

Tablo 8’den anlaşılacağı üzere, Çin sanayileşme stratejisinin temellerini atma konusunda Birinci Beş Yıllık Plan döneminde büyük başarı elde etmiş ve üretim konusunda göze görülebilir bir ilerleme göstermiştir. Bu plan kapsamında belirlenen hedeflerin çoğu 1956 yılının sonuna doğru gerçekleştirilmiştir. Bu planın uygulanmasından siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan ciddi sonuçlar meydana gelmiştir. Bu sorunlardan ilki ise tedarikte yetersiz büyüme ve tarımsal üretimden kaynaklanan tahıl ürününün durgunlaşmasıdır. İkinci sorun ise aşırı merkezileşmiş düzeyde planlanan ve yönetilen bu plan 1956 yılında ekonominin boyutu ve karmaşıklığı büyüdüğünde ve ticaretin doğrudan devlet kontrolüne geçirildikten sonra daha etkisiz hale gelmiştir. Üçüncü sorun ise ilk beş yıllık planın sanayileşme stratejisinin düzenlenen yıllık planı ve işsizlik sorununu çözmede yeterli ve uygun olmamasıdır (Korkmaz, 2023: 59).

Dönemin ekonomik ve siyasal sistemi gereği, ekonomik faaliyetler parti ve hükümet tarafından planlanıyordu ve yöneticisi ise parti tarafından atanıyordu. Birinci beş yıllık plan döneminde kaynakların tahsisindeki verimsizlik, merkezi bir fiyatlandırma sistemi ve tarımsal sektör ve temel altyapı gibi önemli sektörlere yapılan yatırımların ağır sanayiye kaydırılması gibi sebeplerden dolayı hafif sanayi, altyapı ve tarım sanayilerindeki gelişme yavaş ilerlemiştir. Ağır sanayide ise göreceli hızlı ilerlenmiştir. Bu plan döneminde ağır sanayide yıllık %22,8 lik büyüme sağlanmıştır, imalat sektöründe

ağır sanayinin payı 1952 yılında %41,9 iken 1957 yılına gelindiğinde %47,4'e çıkmıştır ve sanayi ülkeleri ile aralarındaki fark küçölme eğilimi göstermiştir (Kasım,2021: 132).

SSCB'nin planlı ekonomik kalkınma modelinde elde ettiği başarısı birçok ülkeyi planlı kalkınma ekonomik modeli uygulamaya yönlendirmiştir. Çin bu birinci beş yıllık kalkınma planı döneminde dışa kapalı, içe dönük bir strateji uygulamıştır ve bu dönemde Sovyet modelini benimsemiştir. Bununla birlikte SSCB'yi ticaret ortağı ve müttefiki olarak görmüştür ve uyguladıkları politikalarda SSCB'yi örnek almıştır.

Çin'de 1953 yılında ülke genelinde uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı, Joseph Stalin'in 1928 yılında Sovyetler Birliği'nde uygulamaya koyduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına benzer bir şekilde olmuştur. Bu kapsamda ekonomik refahın sağlanması da plan kapsamına girerken, toplumsal adalet ve eşitliğin oluşturulması ön plana çıkmıştır (Çakı & Dünder, 2019: 14).

Tablo 9. Çin'in Önemli Sanayi Ürünlerinin Dünya Sıralaması

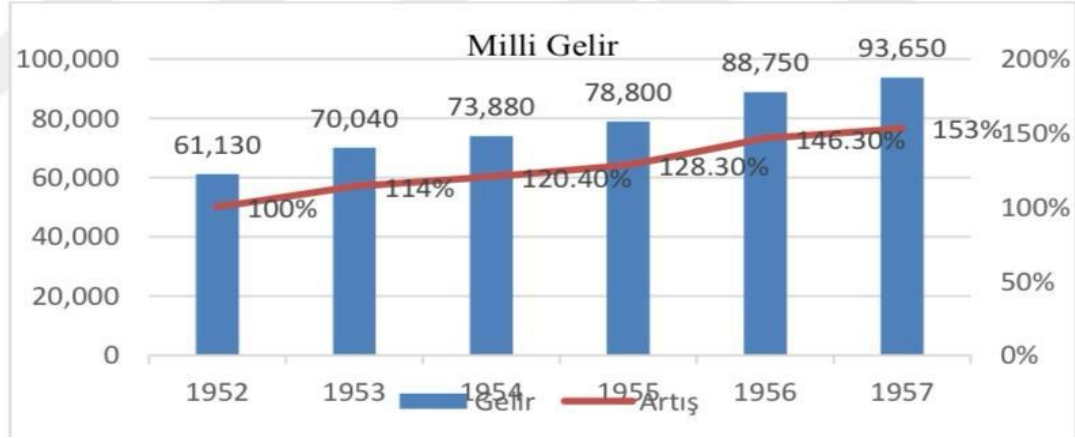
Sektörler	1952	1955	1957
Elektrik	18	11	12
Çimento	6	6	5
Kömür	15	12	9
Demir	10	9	8

Kaynak: (Kasım, 2021: 132).

Tablo 9'a bakıldığında ağır sanayi üretiminde büyük bir başarı elde ederek dünya sıralamasındaki yeri de yukarı yönlü değişmeye başlamıştır.

Çin'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının sonuna gelindiğinde, ÇKP üst kademelerinde bazı kuşklar ve fikir ayrılığı oluşmaya başlamıştır. Adem-i Merkeziyet sorgulanmaya başlamıştır. Bu plan dönemi sırasında şişkin bir bürokrasi oluşmuş ve bu eleştirilmiştir. Çin bu dönemde işçi sınıfının siyasete karışmadığı yoksul bir tarım ülkesidir. Durum öyle olmasına rağmen, ekonomiyi yönetmekle görevlendirilen grup ülkenin sorunlarını bilmediğinden, sermaye yoğun yatırımları yapmaya yönelmiştir.

1949-50 döneminde SSCB'den Çin'e 900'ün üzerinde eğitmen getirilmiş ve bu eğitmenler çeşitli Sovyet araştırma merkezlerinde 17000'den fazla Çinli öğretmeni yetiştirmiştir. Bu süre zarfında yine üniversitelerde 900 laboratuvar kurulmuştur. Tüm bu eğilimlerden sonra Çin ekonomisi Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde SSCB'ye sıkı bir şekilde bağlanmıştır ve bağımlılık Çin bürokrasisinde etkili olmuştur (Dölek, 2007: 73).

Resim 4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Milli Gelirdeki Değişim (1952-1957)

Kaynak: (Yusuflu, 2019: 40). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basımına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.

Resim 4'ten anlaşılacağı üzere bu plan döneminde milli gelir açısından sürekli ilerleme kaydedilmiştir. Birinci beş yıllık planın uygulanmasıyla Çin'in toplam gelirinin %70'ini sanayi kuruluşlarından alınan vergiler ya da kâr adıyla toplanan fonlar oluşturmuştur (Dölek, 2007: 73). Ekonomik yapı ve gelişmede köklü bir değişim sağlanabilmiştir ve tarım ülkesi olmaktan çıkmanın temeli oluşmaya başlamıştır.

Tablo 10. Birinci Beş Yıllık Plan Sürecinde Sanayi Çıktısı Milyon Yuan (1952 Fiyatları)

Endüstriler	Yıllar	1952	1957
Toplam		34,3	74,8
Modern Endüstri		27,1	65,1
Modern Fabrikalar		22,1	55,6
El Sanatları Fabrikaları		5	9,4
Diğer		7,3	13,4

Kaynak: (Yusuflu, 2019: 38). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basımına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.

Tablo 10'dan ve önceki tablolarda anlaşılacağı üzere "Birinci Beş Yıllık Plan" Çin'in ekonomik kalkınması ve sanayileşmesi açısından kritik bir işlev görmüştür.

3.5. Büyük İleri Atılım Hareketi (1958-1965)

Dönemin Cumhurbaşkanı Mao Çin'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının başarılı olduğunu gördükten sonra özgüveni daha da artmıştır. ÇKP'nin ekonomik alanda yeni uygulamalara yönelebileceğine olan güveni oluşmuş ve 1958-65 yıllarını kapsayan "Büyük İleri Atılım Hareketi" olarak adlandırılan planı, yürürlüğe koyacağını açıklamıştır (Gören, 2020: 22). BİA planının uygulama usulü ise çeşitli ekonomik sektörler arasında denge ve ilişkinin kolayca sürdürülebilmesi için merkezi bir ekonomik plan ve detaylı bir hesap yapılmadan başlatılmış bir anarşik uygulamadır (Altınoğlu, 1993: 292).

Bu uygulamanın çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Bu hedeflerden biri Mao'nun bu uygulama döneminde hızlı gelişme kaydetmesinin yanı sıra, ülkesini feodalizmden komünizme geçirmeyi hedeflemesidir (Çalık, 2011: 188).

Bir diğer sebep ise, Birinci Beş Yıllık Planın başarı ile tamamlanmasının ardından İkinci Beş Yıllık Plan başlatılmıştır. Ekonomik büyüme bu İkinci Beş Yıllık Plan döneminde SSCB-Çin ilişkisinin bozulmaya başlamasıyla, SSCB yardımları

kesildiğinden yavaşlamaya başlamıştır. Yavaşlamanın bir diğer nedeni ise Çin'in karşı karşıya kaldığı iç problemlerdir. Büyük İleri Atılım Hareketinin başlamasının bir başka nedeni yukarıda bahsedildiği yavaşlamayı durdurmak ve hızlandırma eğilimine geçirmektir ve sosyalist devrimin siyasi, fikri ve ekonomi kurallarına uymakla beraber teknoloji ve kültürel açıdan gelişmektir. Ağır sanayiye ön planda tutarak tarım ile sanayi alanında aynı anda gelişme kaydedebilmek, kolektif şekilde yönetmek, geniş kapsamlı planlama ve iş bölümü koşullarında, merkezi ve yerel sektörlerin, Küçük Orta ve Büyük İşletmeleri (KOBİ) aynı anda teşvik etmektir. Mao bu uygulamaları ile en kısa sürede ülkesini modern tarım, endüstri ve bilim statüsüne kavuşturmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda yedi yılda İngiltere'yi ve 15-18 yıl içerisinde ABD'yi yakalamayı hedeflemiştir (Kasımu, 2019: 85).

BİA planının başlamasındaki bir başka sebep ise, sonbahar 1957 yılında, tarım hala yavaş büyüme seyrederken bununla beraber kentsel işsizliğin büyük bir problem olmasıdır. Sanayi ve teknolojik açıdan bağlı olduğu SSCB ile olan ilişkiler kötüleşmeye başladı. Yaşanan bu kriz Mao'ya göre kendisinin yaşadığı ve Çin açısından dünyanın en olağandışı ekonomik sıkıntısıydı. Mao bu sebepten dolayı 1958 yılında BİA'yı başlatmaya yönelmiştir (Korkmaz, 2023: 57).

BİA uygulamasının bir diğer amacı ise halk komünlerinden ekonomik gelişmişliğine göre yararlanarak, işçi ve köylü kitleleri topyekûn seferber ederek ilkel araçlar ve insan göçüne dayanılarak ülke genelinde çeşitli büyüklükte barajlar ve sulama tesisleri inşa ederek tarımcılık alanında büyük bir sıçrama yapabilmektir. Aynı zamanda ekonomik ve teknolojik temellere dayanarak ve yerel kaynaklardan da yararlanılarak sanayi üretimi büyük miktarda arttırmaktır. Böylelikle kısa sürede gelişmiş Batı ülkelerinin düzeyine ulaşmaktır (Altınoğlu, 1993: 292).

Çin ekonomisi 1950'lerden itibaren Sovyet bloğuna sınımsız bağlı olmakla beraber 1971'e kadar BM'nin dışlaması ve ABD'nin ambargosu dolayısıyla ekonomik ve siyasi açıdan büyük bir zorluk içindeydi (Kasımu, 2019: 85-86). Dolayısıyla Çin bu

uygulamasıyla bu zorlu süreçleri atlatarak sözü geçen bir ülke konumuna ulaşmayı hedeflemiştir.

Tablo 11. BİA ve Onu Takip Dönemde Komün Sistemindeki Gelişim

Yıllar	Kurulan Komün Sayısı	Tugay (10 bin)	Üretim Takımı (10 bin)	Halk Komünündeki Hanehalkı (10 bin)	Halk Komünlerindeki Nüfus (10 bin)
1958	23630	---	12861	12861	56017
1959	25450	51,8	12745	12745	55443
1960	24317	46,4	12662	12662	---
1961	57855	73,4	13199	13199	---
1962	74771	70,3	13410	13410	---
1965	74755	64,8	13527	13527	59122
1970	51478	64,3	15178	15178	69984
1975	52615	67,7	16448	16448	77712
1979	43348	69,9	17491	17491	80739

Kaynak: (Korkmaz, 2023: 61). Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve İnovasyon Kapsamında Gelişmiş Ülkelere Etkileri. Doktora Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*.

Tablo 11’den, Mao’n bu uygulamasıyla tüm hane halkını üretim sürecine sokarak hızlı bir başarı elde etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde kırsal alandaki yoğun nüfus BİA çerçevesinde organize edilmiştir ve sanayi ve tarım alanında hızlı gelişme kaydedebilmek için emek yoğun sanayiye daha çok teşvik verilmiştir. Kapital ve makineye göre insan gücüne daha fazla vurgu yapılmıştır. Uzmanlığa göre ideolojik ortaklığa daha fazla önem verilmiştir. Bu slogan ve uygulamalarla güçlü temelli sanayiye sahip batı ülkelerini kısa bir sürede yakalayabilmek çok heyecanlandırıcı olsa da dönemin bilgi ve teknoloji alanındaki göstergelere göre Çin’in bu hedefine ulaşabilmesi pek de kolay olmayacağı bellidir (Kasımu, 2019: 85-86).

Çin’in ekonomik kalkınması büyük ileri atılım (BİA) döneminde uluslararası ortamdaki olumsuzluk ve kültür devriminin yarattığı olumsuzluktan dolayı yavaşlamıştır.

Dış ticaretinde ise bu durumun aksine ithalatta yıllık ortalama %4, ihracatta ise yıllık ortalama %6 büyüme yaşanmıştır (Keller vd., 2010: 32).

Çin bu dönemde kapitalist ve sosyalist ayrımı yapmadan dış dünya ile sıkı ilişkiler kurmaya başlamıştır. Nüfustaki artış oranı yüksek olduğundan, kişi başına gelir düzeyi büyüme hızına göre düşük seyretmiştir (Kasımu, 2019: 94-95).

ÇHC kurulduktan sonra Çin Halk Kurtuluş ordusu, ülkenin tüm pratik faaliyetlerinde belirleyici konumunu devam ettirmiştir. Bu durum “kültür devrimi” döneminde ve sonrasında net bir şekilde ifade edilmiştir. BİA ve Halk Komünleri sisteminin başarısız olması, Mao’n ÇKP içindeki gücü ve konumunu kısmen zayıflatmıştır (Altınöğlü, 1993: 134). ÇKP yönetimi 1959 yılının ikinci yarısından itibaren, başarısızlığı belli olan BİA’yi durdurmaya karar vermiştir. Kollektifleştirme sırasında köylü halktan zorla alınan toprakların bazıları sahiplerine geri verilmiştir ve tarım alanında serbest pazara izin verilerek tarım üretiminin genişletilmesi ve artırılması teşvik edilmiştir. BİA başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, komünler dağılmış, yerini ise yeniden biçimlendirilmiş tarım kooperatiflerine bırakmıştır (Altınöğlü, 1993: 294-296).

BİA’nin fiyasko ile sonuçlanması devletin tarım ürünlerine daha yüksek fiyat ödemesine neden olmuştur. Buna ek olarak köylülerin yetiştirdiği tarım ürünlerinin büyük bir bölümünün serbest pazarda alınıp satılabilmesine izin verilmiştir ve kırsal bölgelere yapılan devlet yatırımları arttırılmıştır. Yapılan tüm bu uygulamalar Çin’in kırsal bölgelerinde giderek burjuvazinin daha da güçlenmesini mümkün kılmıştır (Altınöğlü, 1993: 296).

Eylül 1959 tarihli merkezi hükümetin açıkladığı istatistiksel bilgilere göre, fabrikalardan merkezi sanayi bölümüne bağlı olmayanların Çin’in kalkınmasında en önemli iki kilit olan çimento ve kimyasal gübre alanında ulusal üretimdeki payı sırasıyla %40 ve %50 olmuştur. Bu durum ülkedeki sanayinin durumu hakkında bilgi vermektedir. BİA ve halk komünleri sanayinin merkezileşmesi ile ilgiliydi. 1958 yılında ülke genelinde 700.000’in üzerinde küçük sendika ve ilkel sanayi işletmesi kurulmuştur. 1958-59 yıllarında bu komünlerin %80’i yerel yönetimlere devredilmiştir (Altınöğlü, 1993: 308).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde üretim iki kattan fazla artmış ve çok sayıda yol, baraj ve fabrika yapılmıştır. Bu plan döneminin sonlarına gelindiğinde %97 toprak kolektifleştirilmiştir ya da devlet kontrolüne geçirilmiştir. 1958 yılında uygulamaya konulan BİA ekonominin yönetim şeklini yerelleştirmeye çalışmıştır. Bu uygulamada ön plana çıkan öneri ise ülke kaynaklarının yaklaşık %20'sinin yatırım için ayrılması ve ağır sanayinin gelişmesine ağırlık verilmesidir (Korkmaz, 2023: 57).

BİA uygulaması 1959-60'lı yıllarda tarım alanındaki kötüleşme ve 1960'taki SSCB'nin teknik desteğini kesmesiyle 1961 yılının ocak ayında sona ermek zorunda kalmıştır ve BİA girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü bu uygulama sırasında kadrolar kendi düşüncelerine göre keyfi olarak belirlediği aşırı hedefleri teşvik etmişlerdir. BİA dikkatli bir şekilde planlanmadan aceleyle uygulandığı için, maddi ve insan kaynakları açısından büyük bir israfa neden olmuştur. BİA uygulaması kapsamında 1958-60 arasında ortaya çıkan kaybın 66 milyar USD olduğu varsayılıyor (Korkmaz, 2023: 57).

BİA'nın 1949 yılında ÇKP'nin iktidarı ele geçirmesinin ardından başlayan kamulaştırma ve Birinci Beş Yıllık Planın ortaya çıkardığı başarısı olarak ortaya çıkan sosyal ve endüstriyel altyapı üzerinden devam etmesi önemle vurgulanması gereken noktadır. Mao kalkınma için uluslararası yardımı zorunlu olarak gördüğü için, SSCB'nin Çin ekonomisi üzerindeki belirleyiciliğini, kendi politikasını sonra devreye sokmak amacıyla Çin'in ekonomisi gelişerek belli bir potansiyel güce sahip olana kadar geçici olarak kabul etmiştir (Dölek, 2007: 79-80).

Bu dönemde devletin komünleri kurması ve makineleştirmesiyle tarımsal üretimde önemli ölçüde artış sağlanabilmiştir. Ülkenin teknolojik açıdan kendine yeterli olabilmesinde çok önemli olan teknolojik donanımın %83'ü ülke içinde üretilebilmiştir. Ülkede 24'ü büyük hidroelektrik ve 76'si termik olmak üzere 100 elektrik santral çalışmaya başlamıştır. BİA döneminde yapılan altyapı üzerinden köylere verilen elektrik miktarı 1963 yılına kadar 11 kat artmıştır. Ülke genelindeki yüksek gerilim hatları 70.000km'ye ulaşmışken bunun yaklaşık 45.000km'ye kadarlık kısmının yapımı BİA dönemine aittir. Çin'de 1970'lerden sonra çalışan büyük dört sanayinin üçü BİA

döneminde kurulmuştur. Bununla beraber yine bu dönemde yaklaşık 800.000 küçük işletme kurulmuştur (Dölek, 2007: 79-80).

Bu döneme siyasi açıdan bakıldığında SSCB-Çin ilişkisindeki anlaşmazlık gerginliğe dönüşmeye başlamıştır ve Hindistan ile arasında sınır çatışması başlamıştır. SSCB'nin BİA'ya olan tepkisi Hindistan'a yardımını arttırmak şeklinde ifade edilmiştir ve bununla beraber Temmuz 1960'te Çin'deki 1390 uzmanını geri çekmekle beraber 343 sözleşme feshedilerek 257 projeyi askıya alacağını ilan etmiştir (Dölek, 2007: 81-82).

Sonuç itibarıyla BİA Mao beklediği gibi sonuç vermemiştir. İlk yılında iyi hava koşulları nedeniyle zirai üretimde artış göstermiştir. Bunun aksine 1959 yılında kuraklık nedeniyle BİA planı kısmen çökmeye başlamıştır. 1958 yılında tarımsal üretimin verimli geçmesinden sonra emeğin büyük bir kısmını çelik üretimine kaydırıldığı için tarımsal üretimdeki bu artış değerlendirilememiştir. Çin halkı açısından 1959-62 yılları büyük bir felaket yılı olmuştur. Çünkü bu dönemde hava koşullarının kötüleşmesi ve ekonomik alanda uygulanan yanlış ekonomik politikalarından dolayı Çin'de ülke geneline yayılan açlık meydana gelmiştir (Çalık, 2011: 190).

BİA projesi 1958 yılında Batı endüstrisini üç yıllık bir sürede yakalamak amacıyla tasarlanmıştı. Ancak bu plan yeniçağda ortaya çıkan en geniş çaplı yapay kıtlığa ve ÇKP içinde ayrılığa neden olmuştur (Kissinger, 2012: 147).

Çin tarihi açısından 1958-1961 ve 1961-1980 yılları arası, Mao tarafından uygulamaya konulan ÇHC için büyük bir felaket olan BİA ve Kültür Devriminin yaşandığı yıllardır. BİA projesi 1958 yılında Mao tarafından ideolojik tabana dayanılarak oluşturulan projedir. Çünkü bu yılda Mao ile SSCB arasında ideoloji farkı ortaya çıkmaya başlamıştır. Mao komünizm konusunda kendi bildiği yoldan devam etmiştir ve SSCB'ye kendisini göstermek ve hedefleri gerçekleştirebilmek için BİA projesini uygulamaya başlamıştır (Demirel, 2019: 33-34).

BİA projesinin başarısız olması yönetsel açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğu için, ekonomi yeniden merkezi planlamaya doğru yönetmiştir. Bundan kaynaklanan

ekonomik bozulma 1960'ların ortalarına gelindiğinde merkezi planlamanın ve ekonomik düzenin yeniden sağlanmasıyla ekonomi tekrardan düzelmiştir (Coase & Ning, 2012: 51).

Merkezi planlama ve BİA, Mao dönemine ışık tutan, Çin'in ekonomik mucizesi olarak adlandırılan, yoğun ve derin incelenen olgulardandır. BİA uygulaması ÇKP tarihi boyunca en kesin ifadesi ile İkinci Beş Yıllık Plan (1958-1963) döneminde ifade edilmiştir. Ancak bu uygulama genel olarak (1953-1980) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin başından Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin ortasına kadar devam etmiştir (Gürcan, 2022: 49-50).

ÇKP merkezi hükümeti 1953 yılında Çin'i ağır sanayiye dayanarak, tarım ülkesinden ileri endüstriye sahip bir ülkeye dönüştürme hedefine ulaşabilmek için 1953-1957 döneminde Birinci Beş Yıllık Planı yürürlüğe koymuştur. 1958-1963 döneminde uygulanan İkinci Beş Yıllık Planla, ağır sanayiye odaklı sanayi gelişimi devam etmiştir. 1966-1970 döneminde uygulanan Üçüncü Beş Yıllık planla ise İkinci Beş Yıllık Plan döneminde ortaya çıkan açlık krizinden dolayı tarım üretimini artırmak ve geliştirmek için tarımsal üretime de ağırlık verilmiştir. Bununla beraber temel sanayi sektörlerini güçlendirmek hedeflenmiştir. 1971-1975 döneminde uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Plan Döneminde ise tarım ve sanayi üretim çıktısını artırmak ve alt yapı için yapılmakta olan yatırımları hızlandırmak amaçlanmıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan döneminde ise göreceli bir şekilde tamamlanmış bir sanayi sistemini bağımsız bir şekilde inşa edebilmek hedeflenmiştir (CGTN, <https://news.cgtn.com/news>, 2020).

BİA uygulaması 1958-1960 yılları arasındaki zaman diliminde sadece sanayileşmeye odaklanmadı, GSYH'deki büyüme ve aynı zamanda zirai üretim alanında da büyük bir etki yaratmıştır. Bu dönemde yaşanan olumsuz hava koşulları ve kötü ekonomik yönetim nedeniyle şiddetli bir kıtlık meydana gelmiştir. Bu dönemde Çin'de sıçrayan olay ekonominin yükselişi değil açlık olmuştur. Yapay şekilde ortaya çıkan açlık Çin açısından, resmi istatistiklere göre 15 milyon, resmi olmayanlara göre bunun iki katı ve tahminlere göre ise iki katından fazla insanın ölümüyle sonuçlanmıştır (Xiaodong, 2012: 109-110).

Çin hükümeti bu feci olaydan sonra, bu kıtlıktan kurtulmak için iyi bir hamle yapmadan sadece küçük ayarlamalar yaparak dengesiz büyüme stratejisine devam etmiştir. Bu kıtlıktan sonra olumsuz büyüme stratejisi, küçük ayarlamalar, olumsuz ticaret şartları, zirai ve hayvan ürünlerine konulan ve çiftçileri ağır bir şekilde etkileyen vergiler devam ediyordu. Bu vergiye tabi olanların kırsal alanları terk etmeleri yasaklanmıştı. Bu politikanın başlangıç etkisi ise tarım dışı üretim yapılmasına ve hükümetin tarım sektöründe çalışan fazla işgücünü sanayiye kaydırabilmesine yardımcı olmuştur. Ancak sanayi üretimini teşvik eden bu politikanın bazı önemli sorunları da vardı. Bu politikadan dolayı çiftçilerin üretkenliği azalmıştır. Dolayısıyla zirai ürünlerdeki çıktı çok yavaş ilerlemiştir. Bu politikanın sonucu büyük bir tarımsal sorunu ortaya çıkartmıştır. Tarım alanındaki bu yavaş ilerleme 1970'li yıllarda da devam etmiştir. 1970li yılların sonuna geldiğinde tarım alanında çalışan işgücü Çin'in toplam işgücünün %70'inden fazlasını oluşturuyordu. Buna rağmen Çin'de kişi başına günlük sağlanan tahıl miktarı 2.300 kalori (BM tarafından belirlenen asgari değere yakın)'nin altındaydı. Dolayısıyla yiyecek kıtlığındaki açığı kapatmak için sıkı bir şekilde tahıl ithalatına ihtiyaç duyuyorlardı (Huang & Otsuka & Rozelle 2007:).

Bu dönemde yine Çin'de tarım dışı sektörler de iyi durumda değildi. Devlet işletmeleri üretim faaliyetleri ve kaynak tahsisi konusunda hakimdi. Bu işletmeler üretim faaliyetlerini piyasa koşullarına göre değil, hükümetin verdiği yöne göre yapıyordu. O dönemde çoğu devlet işletmeleri verimsizdi ve üretim alanında genellikle piyasa talebi olmayan ürünleri üretiliyordu. Ev aletleri, mobilya, hazır giyim ve hafif sanayi alanında çok az üretici firma olduğu için tüketici ürünlerinde kıtlık devam ediyordu (Xiaodong, 2012: 109-110).

Mao, BİA politikası uygulamasında başarısızlığa uğradıktan ve SSCB ile yollarını ayırdıktan sonra, başka bir politika uygulayarak yoluna devam etmeyi düşünmüştür. Bu politika ülke genelinde büyük bir yıkıma neden olan, özellikle Müslüman azınlıklara yönelik kültür soykırımı şeklinde uygulanan ve ekonomik açıdan yıkıcı etki yaratan

“Kültür Devrimi”dir. Bu politika 1965-1969 yılları arasında uygulanmış olup “Dört Eskiye Yok Edip Yerine Yeni İnsanı Meydana Getirmek” sloganıyla uygulanmıştır.

Bu dört eski alışkanlıklar;

- Eski düşünceler,
- Eski alışkanlıklar,
- Eski kültür,
- Eski adetler (Çalışkan, 2019: 5) olarak sıralanabilir.

BİA’dan sonra kısa bir süre ılımlı süreç devam etmiştir, bu süreç kültür devrimi ile tam tersi bir hal almıştır. Bu sürece ekonomik açıdan bakıldığında üçüncü beş yıllık kalkınma planı Kültür Devrimi’yle birlikte 1966 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu plan kapsamında belirlenen hedefler değerlendirildiğinde ulusal savunma ön plana çıkmıştır. Ülkenin dışa açılacağı anlaşılmıştır ve olası bir savaş durumunda Çin’in ekonomik açıdan hazırlıklı olması da bu planın ana hedeflerinden bir tanesidir. Yine bunlara ek olarak başka bir ana hedef ise, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek zirai üretim yapmaktır. Bu uygulamanın sonucuna bakıldığında, sanayi ve zirai alandaki gayri safi üretim hedefi %14,1 ve tarımsal alanda ise gayri safi %2,2 ve sanayi alandaki gayri safi üretim hedefinde %21,1 artış göstererek genel olarak hedeflerine ulaştığı söylenebilir (Çalışkan, 2019: 5-6).

Mao döneminde Çin ekonomik kalkınma açısından genel olarak olağanüstü başarı kaydedemese de maliye politikası konusunda başarılı olmuştur. Devletin bütçe dengesi çoğu zaman iyi görünüm sergilemiştir. BİA ve kültür devrimi hariç çoğu zaman bütçe fazlası vermiştir. 1965’te SSCB’ye olan borcun tamamını ödemiş ve 1978’de devletin herhangi bir iç ya da dış borcu bulunmamaktadır. 1952-78 yılları arasında enflasyon oranı %2 civarında tutulabilmiştir (Madison,1998: 90).

3.6. Devlet Kapitalizmine Geçiş (1972-1991)

Yıl 1970’lere geldiğinde SSCB ile ilişkilerin gün geçtikçe kötüleşmesi ve içe kapanmanın her yönden kendisine faydasız olduğunu anlayan Çinli yetkililer dışa

açılmaya başladılar. Bu kapsamda kapitalist ekonomiye geçmeye başlayan Çin, ilk olarak Japonya ve ABD ile siyasi ve ekonomik açıdan ilişkiler kurmaya başladılar (İnançlı & Kamacı, 2010: 135-162).

1971 yılında Çin BM'ye üye olmuştur. Bu davranış Mao'n "uluslararası örgütlere karşı temkinli yaklaşım" düşüncesinin değişmeye başladığını göstermektedir. Bu dönemde Çin'de yönetim Mao'n elinde olup, üretim devlet tarafından yada devlet kontrolüyle gerçekleşiyordu. Üretim hedefinin belirlenmesi, fiyatların kontrolü ve kaynakların dağıtım ve bölüşümü devlet tarafından tek otorite olarak yapıyordu (Hastürk, 2019: 29).

ÇHC dış politika açısından 1972 yılında dönemin ABD devlet başkanı Richard Nixon'un Çin'i ziyaret etmesinden sonra Anti-Sovyet anlaşma çerçevesinde dış ilişkiler alanında hızlı bir gelişim sürecine girmiştir (Çalışkan, 2019: 6).

1972 yılında ABD ile imzalanan anti-Sovyet anlaşması imzalandıktan sonra Çin dış politikası bu anlaşma çerçevesinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Kültür Devriminden dolayı ortaya çıkan dış politikadaki pasiflik bu süreçte geride kalmıştır. Aynı yıl ABD ile imzalanan Şanghay Antlaşması'yla iki ülke arasında stratejik ortaklık resmî bir boyuta taşınmıştır. Antlaşma çerçevesinde iki ülke kendi aralarındaki sorunları hafifleterek ve üzerinde anlaşmaya varılan konuları belirlemişlerdir. Dönemin ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger bu anlaşmanın imzalanmasında kilit rol oynamıştır. Bu anlaşmayı "ABD-ÇHC İlişkilerinin Yol Haritası" olarak adlandırmış ve her iki ülke açısından ortak SSCB karşıtı stratejisini "iki ülke arasındaki normalleşme diğer tüm ülkelerin yararına olacaktır. Böylece iki taraf arasındaki çatışma riski azalmış olacak, her iki taraf Asya-Pasifik'te hegemonya girişiminde bulunmayacak ve diğer ülkelere kaynaklanan böyle girişimler karşısında koalisyon şeklinde çıkacaktır" diyerek ifade etmiştir (Çalışkan, 2019: 6-7).

1970'lı yılların sonlarına gelindiğinde Deng, Mao'n önerdiği "Çin'e özgü sosyalizm" uygulaması için daha yakından özümlenen ve geliştirilen sınıf mücadelesinden

bu sosyalizmin temeli olarak görülen “üretici güçleri” geliştirme yönüne doğru kayarak kalkınmada yeni bir yol oluşturmayı önerdi (Richard & James, 1977: 129).

Çin’de uygulamaya konulan bu yol esasında özgün haliyle, SSCB ekonomisinin Mao tarafından eleştirilmesi şeklinde ifade bulmuştur. Deng bu noktadan yola çıkarak ekonomik gelişmeyi ilk sıraya yerleştirmiştir ve diğer şeyler bu amaca ulaşmak için hizmet edecektir, görüşünü ileri sürmüştür (Gürcan, 2022: 52).

Deng’in çizdiği yol haritasında modernleşme ve piyasa sosyalizmi modelinin temelini oluşturan şey ise Mao’n SSCB ekonomisini eleştirmesi ve sanayi ve tarımı, bilim ve kültürü modernleştirmeden ibaret dördünü modernleştirmedir ve devlet kapitalizmi uygularken tecrübe biriktirmesidir (Gürcan, 2022: 52).

Mao’n kesin bir şekilde öne sürdüğü düşüncesi, Deng’in “değişik tarihi koşullarda değişik politikalar ortaya çıkar” sloganı ile öne çıkarılmıştır ve sistematik bir şekilde Dört Modernleşme tezi sürdürülmüştür (Gürcan, 2022: 52).

Deng dört modernleşmenin iki temel nokta üzerinden yürüdüğünü düşünüyordu, bu iki temel nokta dört esas ilke; a) Sosyalizmi b) Halk Diktatörlüğü c) ÇKP Önderliği d) Mao Zedung düşüncesini sürdürmek ve dünya ekonomisi ile bütünleşen bir pazar sosyalizmi sistemine doğru reform ve dışa açılma siyasetini sürdürmekten ibaretti (Gürcan, 2022: 52).

Tablo 12. 1978-1991 Sürecinde Devlet İşletmelerinin Toplam İstihdamdaki Payının Değişimi (%)

Yıllar	İmalat	Yerel Ticaret
1978	45,9	79,6
1980	44,1	73,7
1985	40,1	34,7
1990	39,4	33,4
1991	39,4	33,1

Kaynak. (Dölek, 2007: 110). Tarihsel Gelişimi İçerisinde Çin’in Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesi. Yüksek Lisan Tezi. *T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü..*

Tablo 12’den anlaşılacağı üzere reform uygulamasından sonra devlet yavaş yavaş üretim ve istihdam alanından çekilerek piyasa ekonomisine geçme yolunda ilerlemeye başlamıştır.

Çin’de uygulanan devlet kapitalizmine geçiş sürecinde Mao’dan sonra yarı anarşik ve yarı planlı bir kumanda sistemine doğru ilerlenmiştir. ÇKP’nin ülkeyi sosyalist bir piyasaya dönüştürmesi için stratejik sektörlerin mülkiyeti elinde tutması ve tek parti olarak iktidarı elinde tutması yetmemiştir. Bu süreçte sosyalist piyasa, kapitalizmin temel özellikleri, yapı ve kurumları ile kurulacak hakimiyeti konusunda olası bir ihtilaf ve problemleri minimize etmede ara rejim olarak görülmüştür. Çin günümüzde de muğlak bir görünüm sergilemektedir, sosyalist piyasadan ziyade bir otoriter devlet kapitalizmine örnek teşkil edebilir. Bu dönemde yine emekçilerden gelecek direnişlere karşı özel kesimlerin çıkarları savunulmuştur ve özel sermaye birikimi teşvik edilmiştir (Amin, 2005: 261).

Çin’in bugünkü iktisadi siyasal sistemini betimlemek için “Gangster Kapitalizmi”, “İttifak Kapitalizmi”, “Nomenklatura Kapitalizmi” gibi kavramlara da başvurulmaktadır (Gökten, 2009: 381-382).

Çin’in uyguladığı ekonomi politikasının daha iyi anlaşılması için devlet öncülüğündeki bir kapitalist kalkınma olarak düşünülmesi uygundur. Küresel piyasalarda da devlet yönetimi etkili olan kapitalizmin bu türü, ekonomik yapının merkezinde devletin yer aldığı bir piyasa ekonomisiyle ifade edilen, sonradan adı devlet kapitalizmi olarak değişen Çin modeli devlet kapitalizmi olarak ifade edilmektedir. Çin’de uygulanan bu devlet kapitalizmi şekli Batı’da uygulanmakta olan liberal dünya düzeni için bir karşı tehdit unsuru olarak nitelendirilmektedir. Çin’in bu tür kapitalizmi devletin, ekonomik temeli oluşturan önemli sektörleri devlet mülkiyeti yaparak üzerinden her türlü girişimlerle kontrol altına aldığı ekonomik ve siyasi bir sistemdir. Bu sayede Çinli şirketler küresel piyasalarda kapitalizm ve mülkiyetten söz etmeye başlamıştır. Bu şirketler merkeze bağlı şirketler ve yerel yönetime bağlı şirketler olarak sınıflandırılır. Daha sonra bu şirketlerden büyük olanları devlet elinde kalmış, küçük olanları ise özelleştirilmiştir ve

devletin elinde kalanlarına globalleşmeye destek vererek alternatif olarak neo-liberal kapitalizmin yerine devlet kapitalizmini meydana getirmiştir (Hastürk, 2019: 31).

3.7. Ekonomik Reform (1978)

Çin devlet yetkilileri 1970'lı yılların sonuna gelindiğinde yürürlükte olan sistemin artık sürdürülemeyeceğini anlamışlar, dolayısıyla bu endişesinden dolayı yürütülmekte olan sosyalist, merkezi planlama sistemine yönelik geniş çaplı bir reform başlatmışlardır. Bu reformlarla beraber merkezi planlamadan vazgeçilerek aşamalı ve kademeli şekilde piyasa ekonomisine geçişi de başlatmışlardır (Yusufu, 2019: 2).

Reform uygulamanın nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Mao'n kültür devrimi dolayısıyla giderek halkın desteğini kaybetmesi,
- Uzun yıllara dayanan devlet planlı uygulamaların kısıtlılıklarla baş edememesi,
- Öteki Uzakdoğu ülkelerinin (Tayvan, Hong Kong, Singapur, Güney Kore) uyguladıkları piyasa ekonomisinin göreceli olarak başarılı sonuçlar elde etmesi (Saray & Gökdemir, 2007: 664).

Bir diğer neden ise Deng Xiaoping 1978 yılına geldiğinde, Mao döneminde uygulanan can sıkıcı ekonomik sistemi reforme edip "dış dünyaya açılmayı" hedefleyerek geniş çaplı "ikinci bir devrim" başlatmıştır. Bu reformun karakteristiği pazar odaklı olup "Çin Özelliği Taşıyan Sosyalizm" diye adlandırılmıştır. Yine bu reformun kapitalizm olmadığı vurgulanmış ve sosyalist bir modernizm niteliğinde olduğu konusunda birçok kez açıklamalarda bulunulmuştur. Çin'de reformcu taraftarlarının güçlenmesi, Deng'in sadece strateji, politik ve askeri konularda yetenekli olduğu değil, aynı zamanda bu bir paradoksal olgudur. Dolayısıyla bu durum kültür devriminin tersine bir sonuç vermiştir. Mao'cu kalkınmacılığın başarısızlığı ve kültür devriminin yarattığı yıkım, yoksulluk, yorgunluk ve yılgınlık reform fikrini cazip kılan etmenlerdendir. Diğer bir etmen ise ülkede sosyalist kalkınma anlayışının doğması ve dolayısıyla devletin de yapılandırılmasına duyulan ihtiyaçtır. Özetlenecek olursa bu reformun başlaması Mao öldükten sonra devlet ve toplum arasında oluşan, gerginlikte tansiyonu düşürmek ve partinin sarsılmaya başlayan otoritesinin yeniden sağlanması, kültür devriminde meydana

gelen politik tahribatı gidermek ve kurumlar arasında rehabilitasyon yapmak için başlamıştır. Dolayısıyla Deng bunu yapabilmiştir ve Çin halkı için maddi açıdan daha konforlu bir yaşam vaat etmiştir (Yusufu, 2019: 48-49).

Reformun bir diğer nedeni ise ÇHC'deki bu dönüşümün ÇKP'nin Sovyet bloğundan çekilmeye başlaması ve küreselleşmeye yanıt vererek kendi meşruiyetini koruyarak iktidarı devam edebilme çabasıdır (Sezen, 2007: 27).

Çin hükümetinin bu reformu uygulamadaki amacı ise, sosyalizme son vererek doğrudan kapitalizme geçmek değil, aksine sosyalist ekonomik sistemi küresel gelişmelere, sürekli değişen piyasa koşullarına ayak uydurarak kuvvetlendirmektir. Dolayısıyla üretim sürecindeki kaynak dağıtımında da sosyalist ilke temel alınmıştır, kamu mülkiyetinin ekonomideki yeri daha da sağlam bir şekilde güvence altına alınmıştır (Uğur, 2010: 54).

Deng bu reformu uygularken ilk başta bilgi almak amacıyla başta Japonya olmak üzere dışarıya delegeleri göndermiştir. Bu dönemde Çin geçmişte Japonya ile arasında olup geçen savaşılarından dolayı Japonya'ya kin besliyordu ve Japonya'ya düşmanca tavrı vardı. Japonya'da bu tür reform 1850'li yıllarda hayata geçirilmiş ve Japonya'nın ekonomi ve sanayisinin gelişmesine ve modern bir ülke olmasına olanak sağlamıştı. Dolayısıyla Deng hem Japonya'dan modernleşmek için gerekli desteği almak hem de SSCB yayılcılığını engellemek için 1978 yılında Japonya'ya gitmiştir. Aynı yıl iki ülke arasında imzalanan Dostluk Anlaşması'ndan sonra iki ülke arasındaki ilişki normalleşmeye başlamıştır. Japonya'nın Çin'e yardım etmesinin nedeni ise geçmişte yaptıklarına utanç duygusu, Çin'in refah seviyesini yükseltmeye olan isteği ve Japonya'nın Çin'in refah seviyesi yükseldiğinde iki ülkenin barış içinde yaşama olanağının artmasını düşünmesidir. Dolayısıyla iki ülke arasında ticaret hacmi artmış ve kültür alışverişleri başlamıştır. Bunların neticesinde Japonya'dan uyarlanarak, sanayi fabrikaları inşa edilerek modernleşmenin temeli atılmıştır (Demirel, 2019: 51).

Tablo 13. Reformdan Sonra (1978–84) Büyümede Meydana Gelen Değişiklikler

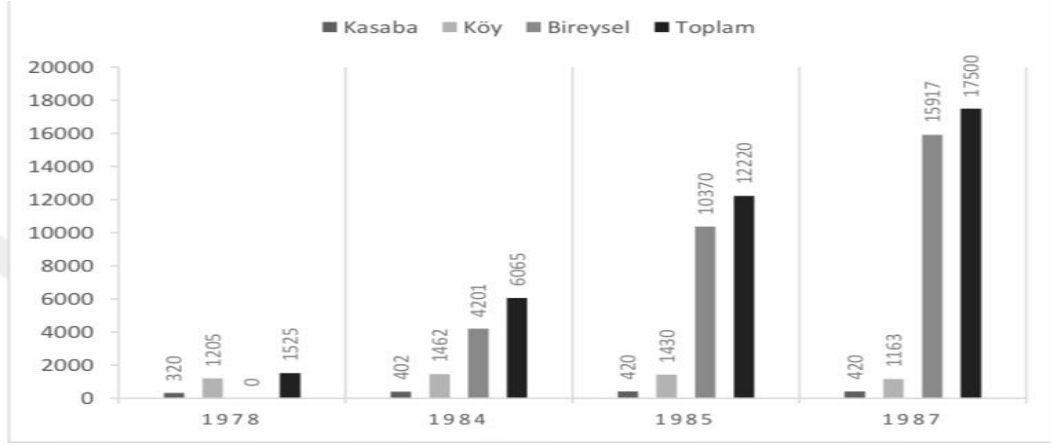
Reforma Tabi Tutulan Sektörler	Büyüme Hızına Katkısı (%)
GSYH Büyüme Oranının Reform Öncesi Döneme Göre Yükselmesi	3,6
Tarım Reformunun Katkısı	1,5
Köy Kasaba İşletmelerinin Katkısı-Township and Village Enterprise (TVE)	1,2
Kamu İşletmelerin Reformu - State-Owned Enterprise (SOE) Özel Ekonomik Bölgeler ve Mali Reform- Special Economic Zone) (SEZ)	0,9

Kaynak: (Song & Cai, 2018: 172). China's 40 Years Of Reform And Development 1978–2018. *Australian National University (ANU)*.

Tablo 13'e bakıldığında reformun etkisi kısa sürede görülmeye başlamıştır ve etkisi pozitif yönde olmuştur.

Çin'de bu deneyimlerden hareketle farklı özel işletmeler meydana gelmeye başladı, ancak bu işletmeler devlete sıkı bir şekilde bağlıydılar (Wu 2005: 145). Bu işletmeler küçük çapta da olabilirdi, ancak buna paralel olarak bazen bakanlıkların da küçültülmesi gerektiğinden içindeki bürolar gibi izlenebilmiştir (Kjeld & Paul & Guilong & Lınlın, 2017: 56).

Reforma başladığı bu dönemde Çin'in devlet mülkiyeti halen sosyalist piyasa ekonomisinin göbeğinde yer almaktaydı. Reform başladıktan sonra da ekonomik faaliyetlerde, merkezi planlama piyasa koordinasyonu lehine radikal bir şekilde inkâr etse de devletin sermayeye sahiplik etme ideolojisi Çin ekonomi politikasının sabit bir özelliği olmaktan kurtulamadı (Kjeld vd., 2017: 56).

Resim 5. Reformdan Sonra Köy Kasaba İşletmelerinde Meydana Gelen Değişmeler

Kaynak: (Yusuflu, 2019: 50). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basınına Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.

Resim 5'e bakıldığında reform uygulamasından tam on yıl geçmeden KKI'lerin toplam sayısında on kattan fazla artış yaşanmıştır. 1978 yılında kasaba işletmesi yokken 1987 yılında kasaba işletmesinin sayısı 1163 olmuştur. Bu reformun etkisi sadece büyük şehirlerle sınırlı olmadan kasabalarda da görülmeye başlamıştır.

Çin reform başladıktan sonra merkezi planlı bir sosyalist ekonomik sistemden, piyasa ekonomisinin de çalıştığı bir devlet kapitalizm modeline geçiş yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede günümüze kadar olan geçiş sürecinde ekonomisinde üç aşamadan oluşan bir dizi reform gerçekleştirmiştir (Çetin, 2020: 2).

Bu reform uygulama süreci üç dönem ayrı ayrı, 1978–1984, 1985–1991 ve 1992–1996 dönemlerinden oluşmaktadır (Saray & Gökdemir, 2007: 663).

1978–1984 dönemi Mao öldükten sonra, Deng başa geçmiş ve Çin'de kendine özel, geniş çaplı piyasa reformu uygulanmıştır ve planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır (Gökdemir & Mor, 2006: 55). Deng'in uyguladığı bu reform kapsamında dışa açılma daha da genişletilmiştir ve daha çok yabancı yatırımcının yatırım yapmaları için önce Pekin, Şanhay, Tianjin ve Zhuhai olmak üzere Hong Kong ve Tayvan'a yakın olan dört bölge serbest ticari bölgesi olarak ilan edilmiştir (Yantur & İşeri, 2021: 61).

1985–1991 yılları arasını kapsayan dönemde ise önceki dönemde planlanan tarım, bilim, sanayi ve teknoloji ve savunmadan oluşan dört modernizasyon programının tamamlanamayan kısmı üzerinden gidilmiştir. Bu tarihten itibaren Çin sanayileşme alanında hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır (Saray & Gökdemir, 2007: 665).

1992–1996 arasını kapsayan en son dönemlerinde ise, bu dönemlerin başlarına doğru yeniden 13 serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur. Bu bölgede faaliyet gösteren işletmelerin bazıları yabancı yatırımcılar olduğu için reform ve serbest ticari bölgenin oluşmasından kaynaklanan kolaylık dolayısıyla dış ticaret gelişmiştir ve her geçen gün artış göstererek Çin ekonomisinin büyümesinde hayati rol oynamıştır (Yantur & İşeri, 2021: 61).

Çin’de uygulanan bu ekonomik reform uygulama açısından aşamalı ve kademeli olarak, Doğu Avrupa ve dünyanın reform uygulanan diğer bölgelerinden farklı bir şekilde uygulanmıştır. Bu reformu Deng Xiaoping’den sonra iktidara gelen Jiang Zemin, Hu Jintao ve Xi Jinping’lar da çeşitli usullerle uygulamaya devam etmiştir. 2008 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Hu Jintao reform uygulamaya başlamanın otuzuncu yıl dönemi kutlama konuşmasında Çin özelliği taşıyan sosyalizm yolunda yürümeye devam edeceğini ve reform ve dışa açılma konusunda daha da genişleteceğini vurgulamıştır (Kasım, 2021: 180).

Çin reform uygularken SSCB gibi toplu bir şekilde özelleştirmemiş, bunun yerine KİT’leri yeniden yapılandırmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede şirketler birleştirilmiş, özel sektör ve yabancı sermaye hakkında kural koymuş ve limitler belirlenmiş. Bu limitlere kadar KİT’lerin hisse senedi çıkarabilmeleri kanuna bağlanmıştır. Yine bu dönemde KİT’lere kanun çerçevesinde kendi aralarında dayanışma ve pazarlama yetkisi de verilmiştir. Bunlarla beraber yine özel sektör ve küçük ölçekli kitler arasında kiralama ve KİT’lerin hisse senetlerini kendi çalışanlarına satabilmesine de izin verilmiştir (Uğur, 2010: 54).

Çin, ekonomik küreselleşmeden en fazla yararlanan ülkelerin başındadır. Bu dönemde yine finansal alanda da reform yapılmıştır. Yapılan reform ve dışa açılma

politikasının finansal alandaki faydalarından bir tanesi ise %3'ün altında düşük seviyede seyreden enflasyonla ortalama yıllık %9,7'lik büyüme oranı ile dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olabilmesidir. Aynı zamanda günümüze kadar dünyada en çok yabancı sermaye girişi olan ülke haline gelmiştir (Aimaiti, 2007: 31). Çin hükümeti finansal alanda uygulanan bu reformları günümüze kadar kararlı bir şekilde uygulayarak, günümüzde 3 trilyon 594 milyar dolarlık ihracatı ile dünyanın en büyük ihracatçı ülkesi konumundadır (<https://turkic.world/tr/articles>, 2023).

Finansal alanda yapılan bu reform Çin ekonomisinin hızlı büyümesindeki temel aktör olarak, reform ve dışa açılmadan sonra ekonomik büyüme üzerindeki rolü irdelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra yabancı yatırımcıların Çin piyasasına girmeleri için temel nitelikli bilgi oluşturması, Çin ekonomisinin büyük ve bölgeler arasında da gelişmişlik düzeyinde büyük bir fark olması, bunlarla birlikte yerel yönetimlerin finansal sistem üzerinde farklı uygulamalar yapması ve istenilen asıl düzenlemelerin yapılmaması, toplanan verilerin de kurumlar arasında farklı olması, birinci düzey verilere yerel kaynaklardan erişilmenin zor olması, kütüphanelerin kısıtlı ve halka kapalı tutulması nedenleriyle bilgi edinmesi zorlaşmıştır (Aimaiti, 2007: 1-2).

Bu reformun uygulama sürecinde 1989 yılında Pekin'in Tiananmen meydanında üniversite öğrencileri tarafından Çin'in siyasi sisteminin protesto edilmesi ve bunun kanlı bastırılması sonucu bir duraksama yaşanmıştır (Holcombe, 2016: 374). Ancak bu duraksamadan kısa bir süre sonra 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren piyasa ekonomisine geçiş yine kararlılıkla başlamıştır (Çetin, 2020: 7).

KİT'lerin yıllar içinde toplanan sorunlarının tarım alanında yapıldığı gibi radikal biçimde çözmek politika gereği mümkün değildi. Bu alanda zaman içinde değişiklikler yapılmıştır. Reformun başladığı ilk dönemlerde ve 1980'lerin başlarında yöneticileri özendirerek KİT'ler reforme edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yöneticilerin yetkisi genişletilmiştir, ödüller sağlanmıştır ve yeni ürün geliştirme, plan dışı üretim yapma ve doğrudan satma konusunda özerklik getirilmiştir. Diğer önemli bir yenilik ise karların hepsinin doğrudan devlete aktarılmadan bir bölümünün KİT'ler içinde teşvik amaçlı

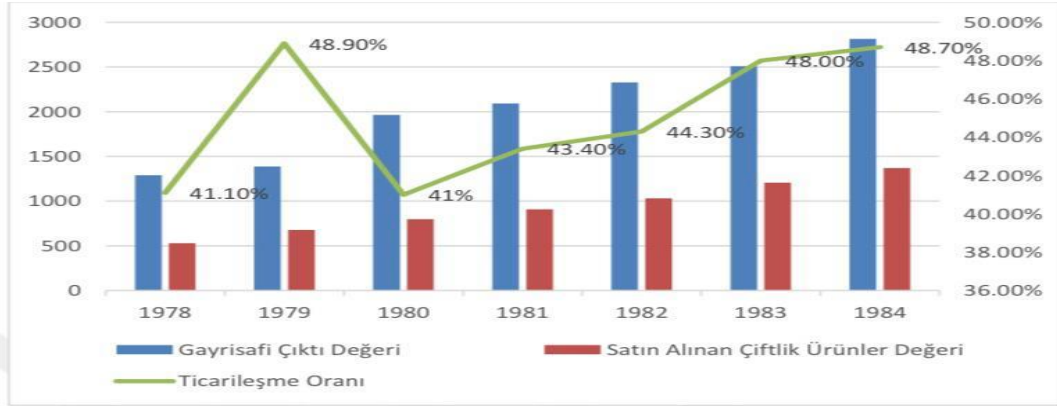
yönetici ve çalışanlar arasında dağıtılması da kararlaştırılmıştır. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde KİT'lerin önemli performans gösterememesi üzerine “Yönetici Sorumluluk Sistemi” getirilmiştir. Bu sistemle yöneticilere KİT'lerin karlarının belli bir payını özel yatırım kararları alırken finans kaynağı olarak kullanmaya hak tanınmıştır. Böylelikle devletin KİT'lerin tamamını finanse etme zorunluluğu giderek azalmıştır. İlerlediği zamanda bu durum daha da gelişerek devletin KİT'lere ayrılan finansal kaynağı kesilmiştir ve durum üzerine KİT'ler sermayelerini bankacılık sisteminden kredi olarak elde ettiği kaynaklarla karşılamıştır (Çetin, 2020: 10).

Bu reform kapsamında yapılan diğer bir yenilik ise dış ticaret ile ilgili düzenlemedir. İhracatın planlama ile olan ilişkisi en aza indirilerek, ihracattaki artış ve rekabet edebilirlik KİT'lerin planlama mekanizmasını bozmadan çalışmasına bırakılmıştır. Getirilen bu değişikliklerle ülkede 12 büyük dış ticaret şirketi kurulmuş ve bu şirketlerin çeşitli bölgelerdeki şubeleri arasında rekabet ortamı şekillendirilmiştir. Gerçekleştirilen üretim ve ticari faaliyetler doğrultusunda gerekli olan yıllık döviz tutarı tespit edilerek belirleniyordu ve dış ticaret şirketleri arasında dağıtılıyordu. Dolayısıyla bu şirketler elde ettikleri fazla dövizin büyük bir bölümüne mal ithal edebilme fırsatı elde edebiliyorlardı (Oktay, 2021: 413).

1980-90'lı yıllarda tüm dünyada ilk manşet olan konu ekonomik reform ve dışa açılma retoriğiydi. Bu uygulamada Çin yalnız değildi. Çin dışında diğer ülkeler reformu milli yapısına pek önem vermeden liberal siyasetlerle uygulamıştır. Çin ise bu konuda diğer ülkelerden farklı bir görünüm sergilemiştir. Diğer ülkeler Çin'in bu bencillik tavrından rahatsız olsalar da bunu eskiden kalmış aşağılanma duygusu ve sömürgeciliğin bıraktığı yabancılara güvensizlik diye düşünerek Çin'in bu şekilde istisnai büyümesinden taviz vermişlerdir. Çünkü onlar Çin'in modernleştikten sonra bu tür eylemlerden kaçınacağını umuyorlardı (Gücüm, 2017: 81-82).

Bu ekonomik reform ve dışa açılma uygulandıktan sonra Çin ekonomisinde verimlilik ve büyüme artmıştır. Bazı endüstri ve tarımsal üretim alanında kayda değer ilerleme kaydedilerek, ülke ve dünyanın zirvesine ulaşmıştır ya da dünya sıralamasına

girmiştir. Özellikle gemi inşası, madencilik, otomobil üretimi ve kimya gibi ağır sanayi alanlarda dünyanın ilk sıralarında yer alabilmiştir. Tarımsal alanda pamuk, yemeklik yağ, et, vb., endüstri alanda ise çimento, çelik ve TV ile yapılan yün ağırlıklı olan dokumacılık, karışık metaller, çeşitli elektrikli ürünler, suni gübre ve şeker, diğer ağır sanayi alanında petrol çıkarma ve kömür kazma alanları ilk sıralarda sayılmaktadır (Kızıltan, 2004: 49).

Resim 6. Reformdan Sonra Tarımsal Alandaki Değişim

Kaynak: (Yusuflu, 2019: 51). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basınına Yansıması. Yüksek Lisan Tezi. *T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.

Resim 6'ye bakıldığında reformdan kısa süre sonra tarımsal alanda köklü değişme yaşandığı görülebilir. Bu değişme ister tarımsal çıktı alanında ister tarımsal ticarileşmede ve diğer tüm alanlarda aynı şekilde pozitif yönlü olmuştur.

Reform uygulanırken üretim sürecindeki desantralizasyon işlemi bizzat yerel işletmeler tarafından yürütülüyordu. Bu işletmelerin geliştirilmesi ve bunun için yol ve yöntemlerin bulunması konusundaki inisiyatif yerel yönetimlerin izlediği temel politikalara bırakılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde işletmelerin yetkisi genişletilerek desantralizasyon yönetimi ön plana çıkarılmıştır ve üretme, fiyat belirleme ve istihdam konusunda yeni yetkiler eklenmiştir. Ayrıca performans ölçme sistemi de getirilerek çalışmanın piyasa koşullarına uygun olması ve yönetimin etkin olması da hayata geçirilmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise işletmelerin mülkiyetleri yeniden yapılandırılmıştır (Sezen, 2007: 31).

Aynı yılın başlarında kamu işletmeleri tasfiye edilerek özelleştirilmeye başlamıştır. Bu kapsamda kamu işletmelerinin doğrudan yerli ya da yabancı şirketlere veya şahıslara satılmasına izin verilmiştir yada bu işletmeler limited şirkete veya anonim şirkete dönüştürülmüştür. Hisselerinin çoğunluğu işletmelerin asıl çalışanlarına satılabilmesine de izin verilmiştir (Cao vd., 1999: 110).1993 yılında ilk kez “Şirketler Yasası” çıkarılmış ve bu yasa ile bireylere limitet şirket kurma hakkı tanınmıştır (OECD, 2005a: 2).

Çin 2001 yılında küresel ekonomiye entegre olma aşamasındaki önemli bir aşama olan DTÖ’ye üyeliği gerçekleştirmiştir. Bundan sonraki on yıl ülkeye yatırım ve sermaye getirebilmek ve dışa açılmaya teşvik etmekle geçmiştir. Going Out (zōu chū qù zhàn lüè) Stratejisi 1999 yılında ilk olarak ilan edildikten sonra ÇKP 2000’li yıllardan itibaren dışa açılmayı temel sloganı haline getirmiştir. Bu strateji Batı bölgesinin kalkınma, sosyal refahı artırma amacını kapsayan ve Çinli şirketlerin bu bölgelere yatırım yapmasını teşvik Open Up the West (xī bù dà kǎi fā) stratejisi ile aynı zamanda ilan edilmiştir. Reform sürecinin ikinci aşaması olarak bilinen Open Up the West (xī bù dà kǎi fā) stratejisi ülke içindeki gelişmişlik düzeyinin farkını azaltma, ülke sermayesini ve pazarlarını küreselleştirme, sorunları çözme konularına odaklanan bir stratejidir. Dolayısıyla günümüzde yürürlükte olan “bir kuşak- bir yol” stratejisinin başlangıcı olarak tanınmaktadır (Yüce, 2024: 673).

Reformdan önce Çin’in diğer ülkeler ile olan ticareti ve finansal etkileşimi oldukça sınırlıydı ve kendi kendine yeter düşüncesiyle dışa kapalı bir ekonomi politikası benimseniyordu (Hofman & Wu, 2009: 19). Bu durum Çin açısından istikrarlı bir ekonomik sisteme sahip olsa da refahın artışına ve büyüme hızının yavaş olmasına neden olan kötü yaşam koşulları ve yoksulluk gibi sorunları da içinde barındırıyordu. Özetlenecek olursa bu dönemde Çin’in durumu korumacı politika izlediğinden ihtiyacı için asgari düzeyde yeterli ve gelişme ve büyüme açısından yetersiz bir vaziyetteydi. Ülke ekonomisinin canlandırılmasına ve büyümesine engel olan dışa kapalı politikalar kaldırılmıştır ve “kendi kendine yeter politikası “Deng’in “Beyaz kedi siyah kedi, pare yakalayan iyi kedi” söylemi ile değiştirilmiştir (Yüce, 2023: 12).

40 yılı aşan bu reform sürecinde Çin'in dış ticaretinde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Ülke ekonomisinin gelişmesi için dış ticaret önemli bir motivasyondur. Çünkü başarılı olan dış ticaret tüm ülkeler açısından kalkınabilmeleri için önemli etkiler yaratır. Çin ekonomik gelişmesi ile beraber dış ticarete de hızlı gelişmiştir ve sürekli büyüme kaydetmiştir. Çin 1972 yılında 20,633 milyarlık dış ticaret hacmi ile 32. sıradayken, bu rakam 1989 yılında 15.sıraya yükselmiştir. 1997'de 10. sıraya, 2001'de 6. sıraya gelmiştir (Mohemaitı, 2007: 21-22). 2024 yılında ihracat 2023 yılına göre yıllık bazda %5,9 artışla 3,58 trilyon dolar, ithalat ise 2023 yılına göre yıllık %1,1 artışla 2,59 trilyon dolar olmak üzere toplam 6,17 trilyon dolarlık dış ticaret hacmiyle dış ticaret sıralamasında ilk sırada yer almıştır. Dış ticaret hacmi açısından 1978 yılına göre yaklaşık 300 kat artış kaydedilmiştir. 2023 yılındaki dış ticaret fazlası 992,1 milyar dolar ile tüm yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya>, 2025).

Çin reformundan çıkarılacak ders, ülkenin jeopolitik konumunu değiştirmek için reformdan önce bilimsel becerinin geliştirilmesidir (Shenkar, 2024: 54). Özetlenecek olursa “eğitime yapılan yatırımlar uzun dönemde, altyapıya yapılan yatırımdan etkilidir” teorisi ispatlanmıştır.

Ekonomik reformun faydasını gören Çin 1990'lardan itibaren reformu son derecede benimsemiştir. 1980'lerde Batıya karşı siyaseti çok liberalleşmiştir (Mitter, 2012: 92). 20 yy'in başlarında Çin'in Tian'anmen Meydanı olayları ise “sadece Çin'in sorunu değil, dünyanın kapitalist piyasasının da sorunudur” Batı'yı ölçü almakla birlikte bunun gereksiz olduğu vurgulanmalıdır (Wang, 2016: 259).

Tablo 14. Çin’de 1990-2018 Döneminde Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Sanayi Sektörü (İnşaat Dahil)	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık
1990	41	27
2000	46	15
2010	46	9
2018	41	7

Kaynak: (Dursun, 2020: 99-102). Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. & (<https://databank.worldbank.org/>).

Tablo 14’e bakıldığında 1990-2018 arasında Çin ekonomisinde köklü değişim yaşandığı görülebilir. Zirai alandaki çıktının GSYH içindeki payı gün geçtikçe küçülmektedir. Bu Çin’in sanayileşme konusunda başardığını ifade etmektedir.

Ülkeler merkezi planlama sisteminden piyasa ekonomisine geçerken bu sisteme uyum sağlayabilmeleri için IMF (International Monetary Fund: Uluslararası Para Fonu) ve DB (Dünya Bankası) hazırladığı rapor ve Washington Uzlaşması (ülkeler geçiş sürecindeyken krize denk geldiğinde kurtulabilmeleri için önerilecek çözüm seti) ile eşit derecede sayılmaktadır. Bu ülkeler yeni sisteme geçerken farklı iki sorunu beraberinde getirebilir. Merkezi planlamayı benimseyen bütün ülkelerin durumları aynı değildi. Bazıların ekonomik altyapısı sağlamken, bazıların bu değişikliklere kolayca uyum sağlayabilecek ekonomik altyapıları yoktu. Bu süreçte ülkelerin karşılaşılabilecekleri bir başka problem ise bu ülkeler için kendi piyasalarına hangi sistemin uygun ve etkin olacağı düşüncesidir (Morina, 2017: 12-13). ÇHC bu konuda “Çin Özelliği Taşıyan Sosyalizm” diye adlandıran modeli geliştirmiştir.

Uygulanan bu reform siyasi açıdan ÇHC merkezi yönetimin yetki alanını bir nebze daraltmıştır. 1988 yılında ülke genelinde nitel bir değişim yaşanmıştır. Bu çerçevede toprak kullanım haklarının satışı anayasal olarak yasallaştırılmıştır (Uğur, 2010: 49).

Resim 7. Reform Sürecinde Çin Ekonomisindeki Yapısal Süreçler

Kaynak: (Xie & Kuang & Wang, 2021: 175).

Resim 7’de ifade edildiği gibi Çin ekonomisinin günümüzdeki hale gelmesi üç aşamadan oluşmaktadır. Günümüzde de bu tür güncellemeler hala devam etmektedir.

ÇHC 1978 yılında ekonomik reform uygulaması başladığından itibaren yaklaşık 35 yıllık bir süreçte fakir ülkeler grubundan orta gelirli ülkeler grubuna yükselmeyi başarmıştır. 2010 yılına gelindiğinde dünyanın en büyük ikinci ekonomisine dönüşmüştür. Bu başarısıyla Mao döneminde uyguladığı BİA ve kültür devriminin başarısızlığından dolayı kaybetmeye başlayan meşruiyetini yeniden kazanmaya başlamıştır (Yüce, 2024: 664).

3.8. 1991’den Günümüze Küreselleşmeye Uyum Süreci

Kavram olarak anlatılmak gerekirse küreselleşme; bir ulusun iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki değerlerinin ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılmasıdır. Diğer bir ifade ile küreselleşme, dünya ölçeğinde bir ekonomik, politik ve sosyal bütünleşme sürecini temsil etmektedir (Lehu, 2012: 362).

Çin’de küreselleşme algısı sosyalist piyasa ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde oluşmuştur. Bu süre zarfında Çin’de piyasalar kenetlenmiştir. Para, mal ve hizmet akımları ulusal sınırın ötesine taşmıştır, bununla beraber eş zamanlı olarak, küreselleşme sürecinde de dönüşüm gerçekleşmiştir (Küçükler & Yılmaz & Güllü, 2022: 2231).

ÇHC reform sonrası küreselleşmeye uyum sağlayabilmesi için sürekli olarak çaba göstermektedir. Bu konuda yakın zamanda ilk olarak soğuk savaştan sonra, karşılıklı güven, eşitlik ve iş birliği temel pragmatizmi esas alarak bu konuda politika izlemeye başlamıştır. Çin bu pragmatizmi dünyaya ve komşu ülkelere ekonomik ve askeri açıdan tehdit olmayacak diye izah etmiştir. Çin yine kendi kalkınmasına engel olmaması, zenginliği ve nüfuzuna karşı tehdit unsuru oluşmama ve kendi çıkarlarına hizmet etmek için diğer ülkelerle denge ve uyum sağlama arayışını yansıtan bir konsept oluşturmuştur ve bu konsepti dış politikasında temel slogan yapmıştır. Çin'in bu konseptten amacı ise ekonomik kalkınmasının ve büyümesinin sürdürülebilirliğini sağlama, siyasi alanda ise Tayvan'ı uluslararası alanda yalnızlaştırma, Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan ve Hong Kong'un bağımsızlık mücadelelerini uluslararası alanda kamuoyu kazandırmama, tüm bunlarla beraber yine uluslararası prestij ve ABD ile olan rekabet ve yarışa daha ileri seviyeye taşıma ve bu alanda avantaj elde etme olabilir. Çin uyguladığı bu politikalarıyla küresel ekonomiye entegre olma sürecinde ihracatını artırmaya ve yatırımlarına ağırlık vermeye başlamıştır. Yatırımları ise dış sermaye ve yüksek tasarruftan sağladığı kaynak ile finanse etmiş, bununla beraber sanayisini de geliştirmeye yüksek derecede önem vermiştir (Çalışkan, 2019: 8).

ÇHC küreselleşmeye doğru giden bu süreçte üretimin, mali ve finansal akımların küresel çapta serbestleştirilmesi kendisi açısından bu alanda zirveye ulaşmıştır. Reform yıllarından itibaren uyguladığı dönüşüm kapsamında GSYH'sını büyük oranda artırmıştır ve gelişmekte olan ülkeler grubundaki üst gelirli grubu kategorisinde yer almıştır. Kalkınma alanında kazanılan bu başarılar ÇHC'nin küreselleşmeye entegre olmasının bir sonucu olmuştur (Küçükler & Yılmaz & Güllü, 2022: 2226).

Çin bu alanda elde ettikleri bu başarısı ile küreselleşmenin en önemli ürünü sayılabilir. Çin bu süreçte çok fazla döviz rezervine de sahip olmuştur, siyasi ve ekonomik açıdan gelişme gösterebilmesi bütün uluslararası toplumda siyasi ve ekonomik alanda ilgi çekebilme haline gelmiştir (Sezen, 2007: 52).

Tablo 15. Küreselleşmeye Uyum Sürecinde Çin’de Kamu Sektörünün Ekonomideki Payı (%)

Yıllar	İmalat	Yerel Ticaret
1992	38,7	32,3
1993	37,1	29,3
1994	34,6	26,9
1995	34,0	24,7
1996	33,0	23,4
1997	31,3	21,6
1998	22,6	14,9
1999	20,3	12,8
2000	17,6	11,3
2001	14,8	9,4

Kaynak: (Dölek, 2007: 110). Tarihsel Gelişimi İçerisinde Çin’in Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesi. T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yüksek Lisans Tezi.

Tablo 15’te görüldüğü gibi küreselleşmeye uyum çerçevesinde özelleştirme konusunda daha ileriye gitmiştir. Kamu sektörlerinin payı da azalarak piyasa ekonomisine geçme yolunda daha da ilerlemiştir.

ÇHC reform yıllarından itibaren izlenen yoksulluğu azaltma ve hızlı büyüme politikası pozitif bir etki yaratarak küreselleşmenin diğer ülkeler açısından da pozitif olacağı gösterildi (Gürler, 2010: 6).

Çin gelişme alanında da bu denli ilerleme kaydederken enerji ve doğal kaynak ihtiyacı ve güvenlik endişesi de giderek artmıştır. Bu konudaki ihtiyaçları karşılamak için küresel piyasayla yüzleşmeyi ve ilk olarak artan enerji ihtiyacını Orta Asya’dan karşılamayı düşünmüştür. ABD bu bölgede ÇHC’nin jeopolitik açıdan en büyük rakibi olduğu için petrol karşılığında silah takası yapmayı da göze almıştır. Bölgede Neo-Komünist rejimlerin iktidarları kaybetmemeleri için bölgenin liberal piyasaya dönüşmesi, demokratikleşmesi ve küreselleşmesine engel olmuştur (Karataş, 2015: 8). Bu bölgede

ABD'ye karşı ekonomi ve siyasi alanda kendi otoritesini korumak için Şanghay İş birliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kurmuştur (Çalışkan, 2019: 9).

Günümüzde AB'nin tutumu Çin'in küreselleşmede kazandığı başarılarından dolayı oldukça değişmiştir. Çünkü bu süreçte Çin görülmemiş bir hızla yükseliş gerçekleştirmiştir, küreselleşmeye yönelik yeni bir vurgu yapmaktadır ve gelişmekte olan sistemleriyle küreselleşmeye daha büyük etki etmeye başlamıştır (Ayvaz, 2019: 44-45).

Reform uygulama sırasında kullanılan yöntemlerden olan “Büyük Olanı Elinde Tut, Küçük Olanı Bırak” stratejisiyle 1997-2000 yıllarını kapsayan sürede kamuya ait olan yaklaşık 635 bin küçük işletme kamu mülkiyetinden çıkarılmıştır. Devlet mülkiyetinde olan diğer büyük işletmeler özelleştirmenin yerine küreselleştirilerek “Küreselleşen Devlet Kapitalizmi” sistemiyle yönetilmiştir. Bu kapsamda günümüzde dünyadaki en büyük 20 devlet mülkiyetli şirketin 13'ü Çin devlet mülkiyetli şirketleridir (Hastürk, 2019: 34). Bu şirketlerin paylarının en %50'si Çin devletine aittir (Sezen, 2010: 18). Bu bağlamda Çin kapitalizm sisteminde elinde en çok devlet mülkiyetli şirketleri tutan ülke olmuştur. Bu uygulaması ile Çin bu şirketleri ulusal ve uluslararası amacına ulaşmada ve küresel kapitalizme entegre olmada bir araç olarak görmektedir ve neoliberal kapitalizme örnek olarak gösterilmektedir (Hastürk, 2019: 34).

Çin'de üzerinde devlet kapitali bulunan şirketler özel sermaye ile devlet sermayesi ortaklığıyla işletilen şirketlerdir. Çalışma yöntemi konusunda gerekli görüldüğünde özel işletmeler devlet işletmeleri için hammadde temin etme, devlet işletmeleri ile ortak çalışma ve devletten ruhsat alarak devlet adına işletme kurma, milli üretim kaynakları kullanma ve tahsis etmek şeklinde, kapitalizm açısından ise gelişmeye teşvik etmek şeklindedir (Altınoğlu, 1993: 276).

Tablo 16. Çin'in Küreselleşmeye Uyum Sürecindeki Ekonomik Performansı

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Tarım Sektörünün GSYH'deki Payı (%)	Sanayi Sektörünün GSYH'deki Payı (%)	GSYH Milyar (\$)
1990	3,9	27	41	360.858
2000	8,5	15	46	1.211.000
2010	10,6	9	46	6.087.000
2018	6,6	7	41	13.608.000

Kaynak: (Dursun, 2020: 52). Çin'in Döviz Kuru Politikalarının ABD ve Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı & (https://databank.worldbank.org/).*

Tablo 16'den anlaşılacağı üzere Çin bu süre içinde her yönden yüksek derecede ilerleme kaydetmiştir. Özellikle GSYH artışı 1990-2018 yılları arasında 37 kattan fazladır.

Günümüzde iktidarda olan Şi Jinping reform sürecinin en özel dönemini ortaya çıkarmıştır. Şi ve ekibi başta reformu daha da genişleteceklerini söyleseler de zamanın geçmesi ile ney kastedildiği ve 21. Yüzyılda sosyalizmin nasıl inşa edileceği herkesin gözüne serilmiştir. Bu durum ABD Kongresi'ne sunulan USCC raporunda şöyle özetlenmiştir. Çin hükümeti Şi döneminde ekonomiyi sıkı kontrol altına aldı ve bu uygulama aynı zamanda bütün işletmeler için de geçerli oldu ve piyasa odaklı reformdan vaz geçti (Gücüm, 2017: 58)¹.

Tablo 17'de Çin'de ekonomik reformdan sonra günümüze kadar geçen süreçte hayata geçirilen önemli değişiklikler kısaca verilmiştir.

¹ Not: USCC: U.S. China Economic and Security Review Commission (USCC). ABD kongresi tarafından Çin ile ABD arasındaki ilişkileri izlemek, ilişkilerdeki gelişmeleri ve ABD'nin ulusal güvenliğine etkileri hakkında Kongre'ye yıllık raporlar sunmak amacıyla 2000 yılında kuruldu. Üyeleri arasında siyasi, diplomasi, akademi, bürokrasi ve iş dünyasından isimler yer alıyor. Komisyonun ürettiği belgeler Çin hakkında araştırmacıların kullanabileceği önemli veri ve tespitleri de içerir. Bu belgeler ABD'nin Çin politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynayacaktır (<https://www.google.com/search?q=U.S>).

Tablo 17. Reformdan Sonra Çin’de Günümüze Kadar Ortaya Çıkan Önemli Değişikler

Yıllar	Hayata Geçirilen Değişiklikler
1978	Reform Çerçevesinde Dışa Açılma, Dış Ticaret ve Yabancı Yatırımı Serbestleştirme ve Dört Modernizasyonun Başlaması.
1979	Toprak Reformu Yapılarak Komünlerin Dağıtılması, Özel Mülkiyetin Teşvik Edilmesi ve Merkezi Bankadan Üç Uzmanlaşan Bankanın Ayrılması.
1980	Özel Ekonomik Bölgelerin Oluşturulması ve Kamu Kuruluşların Arasındaki Mali İlişkilerde Reform Yapılması.
1984	8’den Fazla Kişi Çalıştırmamak Şartıyla Özel Şirketlerin Kurulmasına İzin Verildi.
1986	Devlet Teşebbüslerinin İflası Konusundaki Kanun Geçici Olarak Kabul Edilmiştir.
1987	KİT’lerde Sözleşme Zorunluluğu Uygulamaya Konuldu.
1988	İlçe, Köy (Kasaba) İşletmeleri Dönüştürme Başlatılmıştır.
1990	Shenzhen Menkul Kıymet Borsasının Açılması.
1992	Deng Xiaoping İktidara Geldikten Sonra Yeni Bir Reform Başlatmıştır.
1993	Çin Özelliği Taşıyan “Sosyalist Piyasa Ekonomik Sistemi” nin Kurulması Kararlaştı.
1994	Şirket Kanunu Resmen Yürürlüğe Girdi, Renminbi’ye Cari Hesap Üzerinden Dönüştürülebilme Statüsü Kazandırıldı. Çoklu Döviz Kuru Uygulaması Sonlandırıldı.
1995	Devlet Kurumlarındaki Personellere Sözleşme Koşullarını Uygulama Başlatılmıştır.
1996	Renminbi’ye Konvertibilite Kazandırıldı.
1997	Kamu İşletmeler Yeniden Yapılandırılmaya Başlamıştır ve Bezi Haklar Tanınmıştır.
1999	Özel Mülkiyet Hakları Anayasa Bağlanmıştır.
2001	Dünya Ticaret Örgütüne Üye Oldu.
2002	Özel Sektörün Rolü Komünist Parti Tarafından Kabul Edildi, Girişimcilere Teşvik Etmeye Başladı.
2003	Komünist Parti Tarafından Sosyalist Piyasa Ekonomik Sisteminin Mükemmelleştirilmesi Kararı Alındı.
2004	Özel Mülkiyet Haklarının Korunması Anayasal Hükme Tabi Oldu (Bu Konuda Anayasa Değişikliği Yapıldı).
2006	Komünist Parti Tarafından Uyumlu Toplum İlkesi Benimsenmiştir.
2013	Çin Rüyası, Bir Kuşak Bir Yol Projesinin İlan Edilmesi.
2014	Kaynakların Piyasa İlkesine Göre Belirlenmesi ve Piyasaların Temel Ekonomik Sisteme Uyumlaştırılması Kararı Alındı.
2015	Çin Özelliği Taşıyan Hukukun Üstünlüğü Kararı Alınmıştır.
2016	On Üçüncü Beş Yıllık Plan Başlatıldı, İnovasyon ve Üretkenlik Büyümenin İtici Güçleri Olarak Vurgulandı.
2017	Sonraki Dönemlerde Çin’in Sosyalist Modernleşmesi İçin Uzun Vadeli Hedefler Belirlenmiştir.

Kaynak: (Uğur, 2010: 55). Çin Halk Cumhuriyeti Kalkınma Deneyimi: Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Rolü. Yüksek Lisans Tezi. *T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı* & (Kasım, 2021: 125) Devlerin Uyanışı: Çin ve Hindistan’ın Yükselişi, *Karina Yayınevi* & (Güder –Pekcan, 2020: 187) & (Song & Cai, 2018: 58), China’s 40 Years Of Reform And Development 1978–2018. *Australian National University (ANU)* & (Korkmaz, 2022: 32). Çin Halk Cumhuriyeti Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Reformu ve Ekonomik Yansımaları. *Journal of Economics and Political Sciences*, 2022. 1(1).

3.9. Dünya Ticaret Örgütüne Üyelik (2001)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya genelinde popüler hale gelmeye başlayan ticari serbestleşme eğilimleri günümüzde de ön plandadır. Sonra bu ticarete küreselleşme boyutu eklenerek küresel ticarete de adeta bir canlanma olmuştur ve dünyayı tek bir pazar haline getirme yolunda ilerlenmektedir. Bu gelişmeler beraberinde bazı sapmaları ve uyuşmazlıkları da getirmiştir.

Dünyada ticaretin ve uluslararası alandaki diğer işbirliğinin önündeki bu tür engellerin kaldırılması için çeşitli çabalar gösterilmiştir. Bu çabalardan bir tanesi 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletine bağlı Bretton Woods bölgesinde açılan toplantı kapsamında kurulan IMF ve Dünya Bankası'dır. Bir diğeri ise 1951 yılında İngiltere'nin Troquay eyaletinde yapılan müzakereler sonucunda ortaya çıkan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması"dir (<http://www.dtm.gov.tr>). Bu kısımda DTÖ hakkında kısa bilgi verildikten sonra konuya geçilecektir.

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization, Eng; WTO, TR; DTÖ), yasal ve kurumsal bir şekilde çok taraflı ticaret sistemi yürüten bir ulusüstü organdır. Fonksiyonu ise hükümetlerin iç ticaret hakkında çıkarttıkları yasa ve yaptıkları düzenleme konusunda yasal bir çerçeve ortaya koymak ve bu konuda toplu görüşmeler ve müzakereler yaparak uluslararası alanda ticari ilişkileri geliştirmektir (Yiğın, 2009: 59).

DTÖ 15 Aralık 1993'te taraf olan ülkelerin görüşmeleri tamamlandıktan sonra, Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde "Nihai Karar" bakanlar tarafından imzalanarak 1 Ocak 1995 yılında kurulmuştur. 15 Nisan 1994'te ilan edilen "Marakeş Deklerasyonu" Uruguay Round'u görüşmelerini onaylamış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) altında gerçekleştirilen yedi görüşmenin "dünya ekonomisini güçlendirdiği ve daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı" nı ilan etmiştir. DTÖ, Uruguay Round'u görüşmelerinin şekillendiği bir anlaşmadır ve GATT'ın devamıdır (<http://www.dtm.gov.tr>) & (GATT (90) Müdürlüğü, 2009: 5).

Çin resmi olarak 10 Temmuz 1986 yılında GATT'a üyelik için başvurmuştur ve DTÖ'ye 1995 yılında başvurmuştur. 16 yıllık müzakerelerin sonucunda 11 Aralık 2001 tarihinde Katar Başkenti Doha'da açılan toplantıda DTÖ'ye üyelik sözleşmesine imza atarak resmen DTÖ'nün 143.üyesi olmuştur. Çin, DTÖ'ye üye olduktan sonra taahhütlerini yerine getirmek amacıyla, sanayi, tarım, ticaret ve hizmet alanında dışa açılmayı genişletmiştir, ticaret ve yatırımları kolaylaştırmıştır ve hızlı bir şekilde serbestleştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda dış ticareti reforme etmiştir. Dış ticaret hukukunda değişiklik yapmıştır ve iyileştirilmiştir, bu çerçevede dış ticaret engelleri ve idari müdahaleler azaltılmıştır. Yine bunlarla beraber hükümet rasyonel, açık, tarafsız ve daha şeffaf davranmaya başlamış ve açık bir ekonominin gelişimi daha ileri seviyeye götürmüştür (Korkmaz, 2023: 74).

Çin DTÖ'nin üyelik şartlarını yerine getirmek için 1990lı yılların ilk yarısından itibaren ekonomik sisteminde büyük çaplı düzeltme uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda piyasa ekonomisine geçiş daha derinleştirilmiştir, planlama mekanizması üretim alanında büyük ölçüde gevşetilmiştir ve devre dışı bırakılmıştır. Kamu işletmelerin büyük bir kısmı özelleştirilmiş ve işveren ve işçi arasındaki ilişkilere piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde düzenleme getirilmiştir. Vergi sistemi de yeniden yapılandırılarak piyasa ekonomisinin koşulları hayata geçirilmiştir. DTÖ'ye üye olarak küresel ekonomi ile bütünleşme hazırlığına başlamıştır (Çetin, 2020: 7).

1990 yılından günümüze kadar geçen sürede Çin'de gerçekleşen kırsal alandaki hızlı sanayileşme ve Çin'in DTÖ'ye üye olması Çin ekonomisinde en çok dikkat çeken iki önemli gelişme olmuştur (Gökten, 2009: 242). Ayrıca DTÖ'ye üyeliği Çin açısından istihdam üzerinden de etkili olmuştur. Bu üyelikten sonra dışa açılma sonucu karşı karşıya kalan sert uluslararası rekabetten kaynaklanan olumsuz etkiler kısa dönemde istihdam alanını etkilemiştir. Sonuç itibarıyla Çin istihdam alanında diğer alanlarda başarılı olduğu gibi başarılı olamamıştır ve bu alanda gerekli istihdam olanaklarını yaratamamıştır (Yiğın, 2009: 35).

DTÖ'ye üye olduktan sonra Çin'de birtakım yenilikler meydana gelmiştir. Bu yeniliklerin başında Çin'in tarife dışı engel ve kotalara derhal son vermesi gelmektedir. Sonraki ise, gümrük tarifelerinin indirilerek sanayi ürünleri için %8,9 ve zirai ürünler için ise %15,0 düzeyine çekilmesidir. Bir diğer önemli gelişme ise üretimde belirli oranda yerli girdi kullanmayı zorunlu hale getiren ve ihracat performansının artırılmasını da zorunlu hale getiren kurallar kaldırılmıştır. Haksız rekabet unsuru ve koşulları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır ve bu çerçevede bazı firmalara tanınan ayrıcalıklar da kaldırılmaya çalışılmıştır (Çakmak, 2008: 253-254).

Bu hazırlık süreci kapsamında Çin korumacı ticaret politikasını pek sıkı bir şekilde uygulayamamıştır. DTÖ'ye üye olabilmek için piyasalarını yabancı mal ve hizmetlere açmıştır, DVD endüstrisi ve fikri mülkiyet ihlalleri gibi korsanlık ve yasadışı faaliyetlere karşı sıkı önlemler almaya zorlanmıştır. Sonunda bu uğurda sarfettiği çabalarının sonucu bu örgüte katılmada başarılı olmuştur (Mitter, 2012: 145).

Çin açısından her yönden çok başarılı olarak sayılan bu üyeliğin, ekonomi üzerindeki etkisi de pozitif olmuştur. Bu üyelik Çin'e uluslararası piyasalarda imaj kazandırmıştır. Bu pozitif etki ve imaj daha sonra Çin'in üreticiye ve dolayısıyla ihracatçıya dönüşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda bir taraftan iç pazar gelişirken diğer taraftan ucuz işgücü özelliğiyle ihracatı artarak dış ticaret hacmi ve buna bağlı olarak karı da artmıştır. Bir diğer başarı ise Çin firmalarının kredi kullanabilme olanakları artmıştır. Bu bağlamda yine bu süreç içerisinde Çin pazarına giren çok uluslu şirketler de büyük katkı sağlamıştır (Şimşek, 2005: 80-84).

Bu pozitif etkinin sonucunda Çin'in dış ticaretinde ciddi bir artış yaşanmıştır. Şöyle ki: Çin 1996 yılında 121 milyar dolarlık ihracat, 115,6 milyar dolarlık ithalat yapmışken, bu rakam 2005 yılına geldiğinde ihracat 1,85 trilyon dolara, ithalat ise 0,98 trilyon dolara yükselmiştir (Çeştepe, 2012: 46).

Tablo 18. Çin DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Dış Ticaretindeki Değişim (Milyar USD)

Yıllar	Toplam	İhracat	İthalat	Denge	Toplam Değişim (±%)	İhracat Değişim (±%)	İthalat Değişim (±%)
2001	509,651	266,098	243,553	22.545	7.5	6.8	8.2
2002	620,766	325,596	295,170	30.426	21.8	22.4	21.2
2003	850,988	438,228	412,760	25.468	37.1	34.6	39.8
2004	1.154,554	593,326	561,229	32.097	35.7	35.4	36.0
2005	1.421,906	761,953	659,953	102.001	23.2	28.4	17.6
2006	1.760,438	968,978	791,461	177.517	23.8	27.2	19.9
2007	2.176,175	1.220,060	659,115	263.944	23.6	25.9	20.8
2008	2.563,255	1.430,693	1.132,562	298.131	17.8	17.3	18.5
2009	2.207,535	1.201,612	1.005,923	195.689	-13.9	-16.0	-11.2
2010	2.974,001	1.577,754	1.396,247	181.507	34.7	31.3	38.8
2011	3.641,864	1.898,381	1.743,484	154.897	22.5	20.3	24.9
2012	3.867,119	2.048,714	1.818,405	230.309	6.2	7.9	4.3
2013	4.158,993	2.209,004	1.949,989	259.015	7.5	7.8	7.2
2014	4.301,527	2.342,293	1.959,235	383.058	3.4	6.0	0.4
2015	3.953,033	2.273,468	1.679,564	593.904	-8.0	-2.9	-14.1
2016	3.685,557	2.097,631	1.587,926	509.705	-6.8	-7.7	-5.5
2017	4.107,138	2.263,345	1.843,793	419.552	11.4	7.9	16.1
2018	4.622,444	2.486,696	2.135,748	350.947	12.5	9.9	15.8
2019	4.577,891	2.499,482	2.078,409	421.073	-1.0	0.5	-2.7
2020	4.655,874	2.589,952	2.065,962	523.990	1.7	3.6	-0.6
2021	6.043,874	3.357,143	2.686,731	670.412	29.8	29.6	30.0
2022	6.309,600	3.593,601	2.715,998	877.603	4.4	7.0	1.1
2023	5.940,000	3.380,000	2.560,000	820,000	-5,9	-5,9	-6,6
2024	6.162,000	3.575,000	2.587,000	988,000	3,7	5,8	20,5

Kaynak: (Korkmaz, 2023: 95). Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve İnovasyon Kapsamında Gelişmiş Ülkelere Etkileri. Doktora Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı & T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2025: 8) & (<https://ticaret.gov.tr/blog/ekonomi>, 2024).

Tablo 18'e bakıldığında Çin DTÖ'ye üye olduktan sonra dış ticaret hacmi kriz yılları sayılmazsa sürekli yüksek oranda artış göstermiştir. 2001 yılında dış ticaret hacmi trilyon doların altındayken 2024 yılında 6 trilyonu geçerek 12 kattan fazla artış göstererek bu konuda ABD'yi geride bırakarak dünyanın en büyük ülkesi konumuna erişmiştir.

Çin ülkede bu tür gelişmelerin tümünü son derece özgün yansıtabilmiştir. ÇHC tek partili komünist ülke olmasına rağmen giderek dış yatırımlara ve özel teşebbüslere daha açılmış ve dolayısıyla piyasanın etkinliğini daha da genişletebilmiştir. ÇHC de merkezi planlamayı benimseyip sonra değiştiren diğer ülkeler gibi dış ticaret engeli ve tekeline kaldırmış ve DTÖ'ye üye olmuştur (Dölek, 2007: 1).

Tablo 19. Çin DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Ekonomisindeki Değişiklikler

Göstergeler \ Yıllar	2005	2010	2015	2021	2024
GSYH (Cari Fiyatlarla, Trilyon USD)	2 285 962	6 087 188	11 061 570	17 298 593	18,80
Kişi Başına GSYH (Cari Fiyatlarla)	1752	4515	7937	12132	13.306
Reel GSYH Büyümesi (%)	11,39	10,64	2,65	6,449	5,4

Kaynak: (UNCTAD trade & development 2025. <https://unctadstat.unctad.org/countryprofile/>, 2025 & <https://tr.tradingeconomics.com/china/gdp>).

Tablo 19'a bakıldığında 2005-2024 döneminde GSYH açısından sürekli pozitif değişim göstererek büyümesinde sürekliliği koruyabilmiştir.

Küresel ekonomiyi ülkesine çekebilmesi için uluslararası güvencenin yüksek derecede önemli olduğunu anlayan Çin, bu güvenceyi kazanabilmek için DTÖ'ye üye olmuş ve küresel sermayenin hukuki ve ekonomik güvenliğini sağlamak için ekonomik yasalarına büyük ölçüde düzenleme getirmiş ve DTÖ'nün bazı kurallarını uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede 830 eski yasa yürürlükten kaldırılmıştır, 735 yeni yasa çıkarılmıştır ve 315'i değiştirilmiştir (Borak, 2024: 62).

Çin 1978 yılından sonra uygulanan reform kapsamında kırsal ve özel işletmelere teşvik etmeye başlamıştır ve endüstriyel alanda işgücünün eğitime ağırlık vermiştir. Dış ticaret ve yatırımlar ise, serbest bırakılarak devlet fiyatlar üzerindeki kontrolü büyük ölçüde bırakmıştır. 2001'de DTÖ'ye üye olduktan sonra DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım) girişlerinde büyük bir sıçramaya yaşanmıştır. Bunlarla beraber yüksek teknolojiye sahip yabancı firmalar da Çin'de üretimi sürdürmek amacıyla yerleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla Çin firmaları bu firmalardan teknoloji transferi yaparak

kendilerini geliştirebilme sonucunda, günümüzdeki ihracatının yaklaşık %30'u yüksek teknolojik ürünlerden oluşan bir ihracatçı ülke konumuna gelmiştir (Korkmaz, 2023: 74).

Tablo 20. Çin'e Reformdan Sonra Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş- Çıkışları
(Milyon ABD Doları)

Yıllar	DYY Girişi	DYY Çıkışı
1979	0	---
1980	57	---
1981	265	39
1982	430	44
2000	40715	916
2001	46878	6885
2002	52743	2518
2003	53505	2855
2004	60630	5498
2005	72406	12261
2010	114734	68811
2011	123985	74654
2012	121080	87804
2013	123911	107844
2014	128500	882642
2015	135610	123120
2016	133710	145667
2017	134063	196149
2018	139043	158290
2019	140200	129830
2020	144300	132900
2021	173400	181000
2022	123920	163000
2023	163000	147900
2024	128350	144000

Kaynak: Chow (2024) & (Dursun, 2020: 57-58). Çin'in Döviz Kuru Politikalarının ABD ve Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.* & <https://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html>) & <https://ticaret.gov.tr/data> & <https://www.iso.org.tr/iso-cin-masasi/cine-yapilan-dogrudan-yabanci-yatirimlar-dyy-artti.html> & Qian (2025).

Tablo 20'den anlaşılacağı üzere ekonomik reformdan sonra Çin'e DYY girişi ve çıkışı aşırı derecede hızlanmıştır. Reformdan hemen sonra DYY girişi çıkışından fazla olmuşken DTÖ'ye üye olduktan sonra DYY çıkışı fazla olmuştur. Ancak bu durum ABD

ile girişilen ticaret savaşı ve Covid-19 virüsü nedeniyle 2021 yılından itibaren değişmeye başlamıştır, bu durumdan Çin ekonomisinin daralma trendine girdiği anlaşılabacaktır.

3.10. Çin’de Döviz Kuru Politikaları

Çin’in günümüze kadar uyguladığı döviz kuru politikasından bahsedilmek gerekirse CHC’nin kuruluş döneminden başlamakta fayda vardır. ÇHC bu konuda kurulduğundan itibaren günümüze kadar sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına kadar pek çok kez politika değiştirmiştir ve yürürlükte olan politikasını reforme etmiştir.

ÇHC 1949 yılında ilk kurulduğundan dalgalı döviz kuru uygulamıştır, bu sistem ülke yeni kurulduğu için zayıf ekonomik ve siyasal yapıdan dolayı Çin açısından pek fazla önem taşıyamadığı için 1952 yılına gelindiğinde vaz geçilmiştir. Bundan dolayı ulusal para döviz karşısında değerini sabit bir şekilde koruyabilmiştir. Bu dönemde yine RMB’nin (renmen bi) değeri de diğer ülkeler gibi altına bağlanmamıştır. Bu dönemde RMB ve USD kuru dış ticaret paritesi üzerinden belirleniyordu ve dış ticaret olmadığı kadar az olduğu için enflasyon dikkate alınmıştır. Bu dönemde yine ÇHC’nin merkezi planlama, sosyalist rejimi, SSCB’ye çok yaklaşması ve onlarla beraber Kore savaşına katılmasından dolayı ABD ve Batı ülkeleri Çin’e ambargo uyguladığı için kıymetli döviz varlıklarına erişmesi zorlaşmıştır. Çin bu durumdan kurtulmak için kardeş ülkelere ihracat yapmaya başlamış ve ithalata sıkı şekilde baskıcı bir politika getirmiştir. Diğer yandan döviz ihtiyaçlarını karşılamak için yurtdışındaki Çin kökenlilerden döviz açısından maddi destek olmalarını istemiştir (Xukuer, 2017: 58).

1949 ÇHC kurulduğunda Sovyet modeli merkezi planlama modelini benimsemiştir, Döviz kuru merkezi planlama çerçevesinde merkezi hükümet tarafından ekonomik plana göre belirlenmiştir ve bütün döviz gelirleri ÇHB (Çin Halk Bankası) çatısı altındaki kamu bankalarında tutulması zorunlu kılınmıştır. Döviz giderleri hükümet tarafından ulusal döviz planına göre kamu şirketlere kullanılmıştır. Bu dönemde yasal olarak ulusal döviz piyasası kurulmamıştır. ÇHB bu dönemde bankacılık sistemini belirli bir şablona oturtmak, RMB’nin değerini belirlemek ve yüksek enflasyonu kontrol altına almaya odaklanmıştır. ÇHB 1948 yılında kurulmasıyla beraber RMB ilk kez ÇKP

kontrolünde olan bölgelerde tedavüle sürülmüştür. ÇHB 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla ülke genelinde finansal ve parasal sistemi yeniden düzenlemiştir, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonu kontrol altına almak için ilk kez ulusal düzeyde bir döviz kuru açıklamıştır (Aimaiti, 2007: 257).

Açıklanan bu kur baz alınan malın iç ve dış fiyatları karşılaştırılarak, ihracata konu olan %75-80 oranındaki malların ihracat maliyetlerine %5- %15 arasında kar marjı eklenerek hesaplanacaktır. Bu uygulama Çin'in ithalatı kısıtlayıp, ihracatı teşvik ederek ekonomik büyümesinde pozitif etki etmiştir. Bundan hareketle iç ve dış fiyat düzeyine göre döviz kurunda uygun bir şekilde sürekli ayarlama yapılmıştır. Bu ayarlamaya göre açıklanan döviz kuru 1949 yılında (USD ve RMB, 1: 80) iken, 1950 yılında Kore krizi dolayısıyla ÇHB, RMB'yi dolar bağlantısından kopararak İngiliz Sterline bağlamıştır. Döviz kuru 19 Ocak 1949 tarihinde 1USD=80RMB iken piyasa çalkantılarından (iç piyasadaki fiyat yükselişi ve dış piyasadaki fiyat düşüşleri) dolayı aradan tam iki ay geçmeden 1USD=42000RMB düzeyine yükselmiştir. Bu yüksek enflasyon 1952 yılında planlı ekonominin yavaş yavaş yerine oturması ve iç piyasada fiyat düzeyinin düşmesi sonucunda kontrol altına alınmış ve 1 USD = 26170 RMB seviyesine inmiştir. Çin'de 1955 yılına kadar geçen sürede tam 52 kez kur ayarlaması yapılmıştır. 1950 yılından itibaren uygulanan sıkı döviz politikası kapsamında Çin'deki yabancı turistler, yabancı elçilik ve temsilciliklerini de içine alan tüm döviz sahiplerine ÇHB'da döviz mevzuat hesabı açtırmaya zorlamıştır. ÇHB döviz ticareti yapan tek yetkili olarak belirlenmiştir ve bu dönemde RMB'nin de diğer birçok ülke parası gibi konvertibilitesi olmamıştır (Aimaiti, 2007: 258)

Bu süre zarfında yine çok hızlı bir şekilde RMB döviz kuru değişimi olmuştur, hatta bazı yıllarda haftaya bir kere denk gelecek kadar sürede hızlı değiştirilmiştir ve değişim aralığı da oldukça büyüktür. 1949 yılının başlarına 1USD= 80RMB iken bu rakam 1950 yılının mart ayında 4200 RMB'yi bulmuştur ve %542 oranda değer kaybetmiştir. ÇHB tarafından açıklanan tek döviz kuru politikasına karşı bölgesel farklılıklar da devam ediyordu. Eski RMB 1955 yılında ÇHB tarafından gelişmelere ayak uyduramaması

gerekçesi ile tedavülden kaldırılmıştır ve yerine yen RMB tedavüle sürülmüştür (Aimaiti, 2007: 259).

1953-1973 yıllar arasında ülkede sıkı bir merkezi planlama sistemi uygulandığı ve ekonomik kontrol tamamen devlet elinde olduğu için fiyat istikrarı sağlanabilmiştir ve USD ve RMB kuru 1: 2,46 değerinde sabit kalabilmiştir. Bu dönemde dünyada genel olarak sabit kur sistemi yürürlükte olduğu için döviz kuru fazla önem arz etmemiştir. ÇHC hükümeti 1971 yılında Bretton Woods Sistemi çöktükten sonra fırsatçılardan korunmak için kur rejimini tekrar değiştirerek USD ve RMB kurunu 1: 2,46'den 1:1,50'lere indirmiştir. 1979 yılında ÇHC'nin döviz rezervi 840 milyon dolar olmuştur. Reform uygulamasından sonra ihracatın artışı ve yabancı sermaye girişinin başlamasıyla bu rakam yükselmeye başlamıştır ve hükümet bu durumun daha da derinleşmesi için yepyeni bir kur politikası uygulamıştır. Reform döneminden 1994 yılına kadar kamu ve dış ticaret alanında ikili döviz kuru sistemi uygulamıştır. Ticari olmayan kuru bu dönemin başlarında USD ve RMB 1 \$= 1,5303 RMB olarak belirlemiştir, daha sonra birkaç kez değiştirilmiştir. 1978 yılında ticaret kur maliyeti 1 \$ = 2,53 RMB iken bunun üzerine %10 eklenerek 1 \$ = 2,8 RMB seviyesinde sabitlenmiştir ve bu değer 1984 yılına kadar sabit kalmıştır (Xukuer, 2017: 59).

RMB 1955 yılında yeni para olarak piyasaya sürüldükten sonra yabancı paralar karşısında seyrini sabit bir şekilde tutabilmiştir. Bu dönemde sadece bir kez RMB/Pond paritesi değiştirilmiştir ve parite 6,893¥/1£ iken, 5,908¥/1£'ye ayarlanmıştır. Bu durum Ekim 1971'e kadar böyle devam etmiştir. RMB/USD kuru ise 2,4618¥/1\$ dan 2,2673¥/1\$'a ayarlanmıştır. Bu dönemde kur sabit bir seyir izlemiş ve RMB sadece bir yabancı paraya bağlanmıştır. Bu dönemde yine kur rejiminin bu şekilde yeni uygulamaya konulması, ithalatın ihracattan fazla olması ve bazı politik nedenlerden dolayı RMB'nin yeniden belirlenen gerçek değeri piyasa değerinden yüksek olarak belirlenmiştir ve RMB/döviz kurunda sadece birkaç kez değişiklik yapılmıştır bunun dışında sabit bir seyir izlemiştir (Aimaiti, 2007: 259).

1973 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşı sonucunda ortaya çıkan petrol krizi dolayısıyla dünya genelinde mal fiyatları da aralıksız yükselmeye başlamıştır. Bu durum karşısında birçok ülke ulusal paralarının değerini piyasada oluşan arz ve talebe göre serbest bırakmıştır. ÇHC ise istikrarlı döviz kurunu sağlayabilmek ve dış dalgalanmaların negatif etkisinden korunmak için RMB'yi doğrudan dolara bağlama uygulamasından vaz geçerek, konvertibilitesi olan birçok ülke parası bulunan bir para sepetine eklemiştir. Bu sepet Çin ile çok ticaret yapan ülkeler içindeki konvertibilitesi olan paralar ağırlıklı şekilde oluşmuştur. 1973-1980 arasında RMB dolar karşısında %39,2 değer kazanmıştır. 1973'te 1USD= 2,46 RMB iken 1980 yılına gelindiğinde 1USD= 1,50 RMB seviyesine çıkmıştır. 1973-1984 arasında sepetteki paraların çoğunluğuna yedi kez ayarlama yapılmıştır. Bu dönemde döviz kuru kademeli olarak birçok kez ayarlanmıştır ve döviz kuru 1980 yılında tekrardan ayarlanarak 2,4618¥/1\$ seviyesinden 1,4480¥/1\$ seviyesine ayarlanmıştır. Doların bu kadar değer kaybetmesi üzerine Çin'in ihracatında düşüş yaşanmıştır (Aimaiti, 2007: 260).

Çin yükselirken ihracat temelli ve yabancı sermayeye dayalı bir büyüme stratejisi uyguladığı konu ile ilgili çoğu kişiye açıktır (Gökten, 2009: 318). Reform öncesinde dış ticaret merkezi planlama çerçevesinde kamu şirketleri aracılığıyla yapılıyordu. Ülkenin elde ettiği döviz kaynakları da plan çerçevesinde ülkenin sanayileşmesini finanse etmek için kullanılıyordu. 1979 yılında bu uygulama sona ermiş ve devlet tekeli dış ticaret üzerinden kaldırılmıştır. Bu tarihte yine döviz ve dış ticaret konusunda yürütülmekte olan politikalar gevşetilmeye başlamıştır. Örnek verilecek olursa, şirketlere ihracattan elde ettiği gelirleri ile serbest bir şekilde ithalat yapabilme olanağının sağlanması ve dövize doğrudan alıkoyma uygulamasının gevşetilmesi gösterilebilir. Döviz fazlası olanların resmi aşırı değerli kur üzerinden satma zorunluluğunun kaldırılması şeklinde döviz swap piyasalarının da gelişmesine de izin verilmiştir. Yapılan bu uygulamalar sonucunda doğal olarak dış ticaret şirketleri kendi aralarında döviz alışverişi yapabilmıştır ve peş peşe kurulmaya başlamıştır (Guijun & Schramm, 2003: 249–250 & Feng, 2006: 54)

Çin günümüze kadar ithalatı ihracat ile finanse ederek gelişme sürecini devam ettirmiştir. Bununla beraber stratejik açıdan düşük kur uygulamasını benimsemiştir. İhracatı ekonomisinin lokomotifi olarak gördüğü için gelişim sürecinde dolara karşı ihracatı artırmaya yönelik politika izlemiştir (Tosun, 2014: 55).

1980 yılından sonra Çin’de paralel döviz kuru sistemi yani “Değerli Para Politikası” uygulamaya başlamıştır. Kur değeri 1979 yılında (1\$=1,49 RMB) olarak belirlendiği için 1980 yılından sonra dış ticaretle uğraşan kamu şirketlerin hepsi kurdaki bu değişmeden dolayı genel olarak zarar etmiştir. Dolayısıyla devlet 1980 yılından sonra, bu problemi çözmek için ikili döviz kuru sistemine geçiş yapmıştır. Bu uygulamaya göre kur rejimi merkezi planlamayı destekleyici mekanizmadan ikili kur mekanizmasına dönüştürülmüştür (Çeştepe, 2012: 52).

İkili sistem uygulamaya başladıktan sonra iç ve dış ticaret yapan şirketler arasında da ikili bir sistem gelişerek dış ticaretle uğraşan şirketlerin (1\$= 2,8 RMB) kur değerinde ticaret yapmaları, iç ticaret yapan işletmelerin ise daha yüksek değerden ticaret yapmaları sağlanabilmiştir. Bununla beraber ticari işlem ve ödeme koşullarının iyileştirilmesi için devlet tarafından yabancı döviz sertifikası dolaşıma çıkarılmıştır. Bu sertifikalar dış ticaretle uğraşan şirketlerin uygun kurla dövize erişebilmelerine imkân yaratmıştır (Tosun, 2014: 93). Çin hükümetinin döviz üzerindeki sıkı kontrolü gevşetmesi ve döviz kontrollerini carı işlemler üzerinden kaldırması liberal ticarete geçiş sürecini desteklemeye yöneliktir (Çeştepe, 2012: 52).

İkili döviz sistemi Deng yönetimi tarafından etkisiz görülmesi nedeni ile kaldırılmıştır, dolaşıma çıkarılan yabancı döviz sertifikaları ise dolaşımını 1994 yılına kadar sürdürmüştür. Çin hükümeti 1993 yılına gelindiğinde yabancı dövizler için yeni bir uygulamayı yürürlüğe soktuğunu açıklayarak 1 USD = 5,760 RMB olarak ayarlamıştır. Ardından hükümet 1994 yılında devalüasyon yaparak Yuan değerini 1\$=8,265 RMB değerinde ayarladığını ve bu değerinde sabitlediğini açıklamıştır (Tosun, 2014: 93).

Çin’de 1994 yılında piyasa temelli ekonominin merkezi planlama rejiminin yerini alması ile döviz kuru tekrardan ADB dolarına endekslenmiştir ve devlet kontrolü ve

ayarlamasıyla dar aralıkta dalgalanmaya bırakılmıştır. Bankalar arsında kambiyo işlemlerinin yapılabilmesine izin verilmiştir, teşebbüs ve şahıslar için çeşitli nedenlerle döviz bulundurmalarına tanınan serbestliğin derecesi de artırılmıştır. 2005 yılının temmuz aylarına gelindiğinde sabite yakın olan bu kur politikası terkedilmiştir. Çin'in ihracat nedeniyle düşük oranda seyreden kur Temmuz 2005 tarihinden itibaren Doğu Asya ülkelerinin döviz kurları yukarı doğru ayarlaması nedeniyle tekrardan düzenlenmek zorunda kalmıştır ve Temmuz 2005 yılında serbest kur rejimi terkedildikten sonra Dolar Yuan Paritesi 1 \$ = 8,070 RMB iken değer kazanarak 2006 yılı sonundan itibaren 1 \$= 7,809 RMB seviyesine gelmiştir (Yalçın, 2007: 180).

Çin 2005 yılında uygulamaya koyduğu bu sabite yakın sistemde kurlar piyasada belirlenirken, değişim aralığı günlük bazda 0,3 düzeyini aşamıyordu. Dolayısıyla RMB yavaş yavaş değer kazanarak 1997'ye geldiğinde 1\$= 8,3 RMB seviyesine inmiştir. Dış ticaret sürekli fazla verdiği için ülkeye net döviz girişi de artmıştır. Bu durum Yuan'ın değerlenmesine neden olacaktı. Durum böyle devam ederse ihracatın olumsuz etkileneceğinden telaşlanan ülke yönetimi kurdaki bu fazla değerlenmeye müsaade etmemiştir ve 2005 yılına kadar kur bu seviyede kalmıştır (Oktay, 2022, <https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar, 2022>).

1994-2004 yılları arasında Yuan'ın değeri neredeyse sabit seyretmiştir. Çin ihracata dayalı büyüme stratejisi izlediği için düşük kur izlemeyi tercih etmiştir. Bunlara ek olarak yüksek tasarruf, gelirdeki artış, ticarete ve ihracatta üstünlüğün elde edilmesi döviz rezervlerinin artmasına neden olmuştur (Tosun, 2014: 94). 2005 yılından sonra 2008 küresel krize kadar önemli değişiklik yaşanmamıştır. 2008 kriz döneminde de Yuan'ın kuru sabitlenerek 2010 yılına kadar kontrollü dalgalanma politikasına geçilmiştir (Oktay, 2022, <https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar, 2022>).

Tablo 21. Çin’de Döviz Kurundaki Değişmeler (1985-2008)

Yıllar	Döviz Birimi (\$)	Çin Yuan
1985	1\$	2,93
1986	1\$	3,45
1987	1\$	3,72
1988	1\$	3,72
1989	1\$	3,76
1990	1\$	4,78
1991	1\$	5,32
1992	1\$	5,51
1993	1\$	5,76
1994	1\$	8,61
1995	1\$	8,35
1996	1\$	8,31
1997	1\$	8,28
1998	1\$	8,27
1999	1\$	8,27
2000	1\$	8,27
2001	1\$	8,27
2002	1\$	8,27
2003	1\$	8,27
2004	1\$	8,27
2005	1\$	8,19
2006	1\$	7,97
2007	1\$	7,60
2008	1\$	6,94
2009	1\$	6,84
2010	1\$	6,77
2011	1\$	6,46
2012	1\$	6,31
2013	1\$	6,15
2014	1\$	6,16
2015	1\$	6,28
2016	1\$	6,64
2017	1\$	6,75
2018	1\$	6,61
2019	1\$	6,91
2020	1\$	6,90
2021	1\$	6,45
2022	1\$	6,74
2023	1\$	7,07
2024	1\$	7,18

Kaynak: <http://www.stats.gov.cn/tjsj>, 2018 & www.exchangerates.org, 2025.

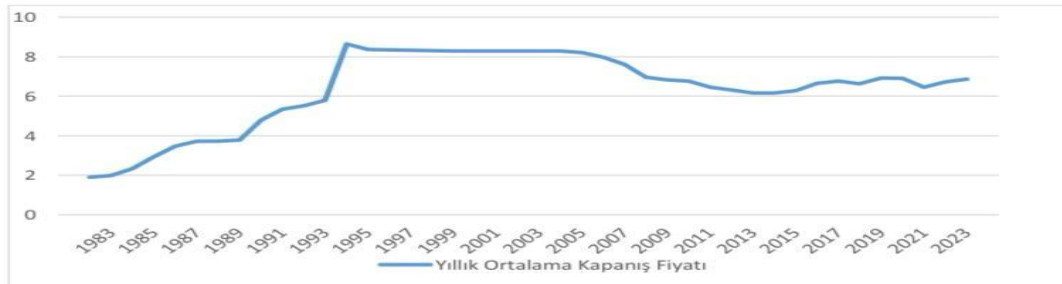
Tablo 21'e bakıldığında 1985-2024 arasında çok kez kur ayarlaması yapılmıştır. 1994 yılına kadar sürekli devalüasyon yapılmıştır. 1994-2004 arasında sabit tutulmuştur. 2024 yılına kadar serbest dalgalanmaya bırakmıştır ve RMB dalar karşısında değer kazanmıştır. 2023 yılından itibaren RMB, ABD doları karşısında değer kaybetmeye başlamıştır.

Döviz kuru dış ticaretin seyrini belirleyen önemli bir etken olduğundan, Çin'de döviz kuru konusunda olup geçenler yararlanma amaçlı kısa özetlenecektir. Çin'de döviz kuru 1983 yılından başlayarak 1993'te devalüasyon yapılana kadar sabit seyir izlemiştir. Çünkü hükümet döviz kuru konusunda katı bir politika izlemiştir. Cari denge fazlası 2002 yılında GSYH'nin %1,5'i kadarken, 2007 yılında bu oran %4'ün üzerine çıkmıştır. Bu dönem Çin'in döviz rezervlerinin en fazla artış gösterdiği dönemdir ve döviz rezervi/GSYH oranı 2005 yılında %15 olmuştur. Dolayısıyla Çin'in uygulamakta olduğu bu kur politikası eleştirilmiştir ve değiştirmesi yönünde baskı yapılmıştır (Gökçe & Ercan, 2005: 42). Ancak, Çin tüm bu eleştirileri umursamadan, uyguladığı politikaya devam ederek ülke ekonomisinin döviz kıtlığından döviz bolluğuna taşımaya başarmıştır (Saray & Gökdemir, 2007: 669). Bu durum karşısında başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler Çin'in bu şekilde uluslararası adil rekabeti bozucu kur uyguladığını dile getirmişler, değiştirmesi için çağırıda bulunmuşlar ve sonra baskı yapmaya başlamışlar. Çin bunlara rağmen değiştirme konusunda acele etmeyeceğini açıklamıştır (Pekin NTV-MSNBC ve Ajanslar, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/307404.asp>).

Çin'in döviz kurlarını böyle hassas bir şekilde kontrol edebilmesinin nedenleri şunlar olabilir. Kurdaki oynaklığın günlük bazda belli bir seviyede sınırlanması kurun arz ve talebinin etkinleşmesini engelleyeceğinden MB (Merkez Bankası)'nin da piyasaya girmesine ve piyasaya müdahale etmesine neden olur. ÇHB'nin piyasaya müdahale etmesi sonucunda 2014 yılında ülkenin döviz rezervleri 4 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır (Oktay, 2022, <https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar, 2022>).

Çin 2010 yılından itibaren döviz kuru konusunda daha da esnek politika uygulamaya başlamıştır. Buna paralel olarak para politikası alanında da politikasını

gevşetmeye başlamıştır. Bu kapsamda hükümetin merkez bankası üzerindeki makro kontrolü de devam ederek ülkenin hızlı ve dengeli kalkınmasına devam edebilmek, ekonomiyi yeniden yapılandırmak ve enflasyonu kontrol altında tutmak, borçlanma oranını en uygun düzeyde tutmak gibi hedefler amaçlanmıştır (<https://www.bloomberght.com/cin-merkez>, 2010).

Resim 8. 1983-2023l Yıllarda Çin’de Döviz Kurundaki Değişim (1\$’In Yuan Karşılığı)

Kaynak: (<https://www.macrotrends.net/2575e>).

Resim 8’e göre Çin’de 1983-1993 arasındaki on yılda döviz kurunda sürekli ayarlama olmuştur, bu ayarlama devalüasyon şeklinde uygulanmıştır. 1993-2003 arasında kur sabit seyretmiştir. 2004 yılından itibaren RMB Dolar karşısında değer kazanmaya başlamıştır ve ufak dalgalanmalarla günümüze kadar sabite yakın değerini korumaktadır.

Çin 2015 yılından itibaren önceki dönemlerde uyguladığı politikalardan farklı politika izlemeye başlamıştır ve Yuan’ın değerini arttırmak için bazı düzenlemeler yapmıştır. Ulusal para üzerindeki dış baskıyı azaltarak ve Yuan’ın paritesini koruyarak, Yuan’ı uluslararası ticarete ödeme aracı olarak kullanılan paraya dönüştürmek için bazı hedefleri belirleyerek bu yönde çalışmalar başlatmıştır. 2015 yılında kur politikasına tekrardan düzenleme getirerek, kurun bir önceki günün kapanış değerine bağlanmasına, günlük \pm %2’lik bir aralıkta dalgalanmasına izin verilmiştir ve kur serbestleştirilmeye çalışılmıştır (Garnaut vd., 2018: 317). Bunların sonucu olarak RMB 2016 yılında Özel Çekme Hakkı sepetine eklenmiştir (Dursun, 2020: 3).

Çin ülke ihracatçılarında destek vermek için zayıf yerel para birimi istiyor ve kontrolü kaybetmeyi istemiyor. Dolayısıyla döviz sepetindeki dolar payını azaltarak yerine İsviçre Kronu, Suudi Arabistan Riyali ve Güney Kore Wonu gibi yabancı paraları da döviz sepetinde tutarak Yuan'ın hızlı değer kaybetme olasılığına karşı kendisine daha fazla hareket pozisyonu ayarlamaya çalışmaktadır. Türk Lirası da 2017 yılında Çin'in yabancı para sepetine eklenmiştir. Böylelikle Çin'in döviz sepetine 11 yeni para eklenerek yabancı para birimi sayısı 13'ten 24'e yükselmiştir (<https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi,2016>).

2025 yılına gelindiğinde ÇHB esnek kur politikasını sürdürürken kurdaki ani sıçramalardan korunmak için faiz oranını düşürdüğünü açıklamıştır. Buna ek olarak da ulusal ve uluslararası alandaki ekonomik ve mali performansı da koruyabilmesi için rezerv ve karşılık oranları düşürmüştür (Beijing, 6 Mart 2025, <https://www.lotusnews.com.tr/cin,2025>).

3.11. Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin Yürütülmesi

Çin 2001 yılında DTÖ'ye resmi üye olduktan sonra ekonomisi inanılmaz derecede hızlı gelişme göstermiştir. Bu çerçevede Çin'in bütün altyapıları kökünden değişerek yepyeni bir ülke halini almıştır. Bunun halkın refahına yansması ise çok net hissedilmiştir. Bundan cesaretlenen Çinliler daha da lüks yaşamayı düşünmeye başladılar. Daha sonra Çin'in küresel güç olma sevdası ve küresel hegemonya girişimi içeren bu tür eylemler "Çin Rüyası" adı altında literatüre geçmiştir.

Bu rüya ÇKP önderliğinde ülke içinde "Çin Halkının Yeniden Büyük Yenilenmek, Hoşnut Ve Mutlu İnsanlar Yaratmak" sloganıyla başlamıştır (Koç, 2017: 216). ÇKP yine "Çin Rüyası" kavramını "büyük diriliş" olarak da tanımlamıştır, bu amacı temel hedefi olarak göstermiş ve nesiller boyunca devam edeceğini belirtmiştir. Bunun ulusal birlik ve ortak çabalarla gerçekleşeceğini açıklamıştır (Yasar, 2024: 197). Bu amaca ulaşabilmek için ÇHC Çin'in geleneğine dönüşen, Deng döneminden itibaren ülke dış politikasının merkezi olan "Savaşmayı bırak, gücünü sakla ve zamanını bekle" politikasından vazgeçerek, yerine radikal, ırkçı milliyetçi bir politika izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda

“Çin Rüyası” adı altında ÇKP’nin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü olan 2021’ yılında “orta halli refah toplum” ve ÇHC’nin kuruluşunun yüzüncü yıl döneminde “yüksek refahlı, modern, demokratik ve bir çağdaş sosyalist devlet” olmayı istemiştir. Bu amaca hızlı bir şekilde ulaşabilmek için 2013 yılında “Bir kuşak bir yol” projesini uygulamaya başladığını ve bu projenin 2049 yılında tamamlanacağını açıklamıştır (Karamurtlu, 2020: 1). Tezin bu bölümünde bu proje hakkında kısa bilgi verilecektir.

3.11.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Tanımı

Bir kuşak bir yol projesi Çin’in eski ipek yolu üzerine inşa etmek istediği, Batıdan farklı kendine özgü bir şekilde küresel ulaştırma, yatırım ve altyapı girişimidir. Daha sonra bu proje kapsamındaki deniz yolu projesi ve kara yolları projesi birleştirilerek “Bir Kuşak, Bir Yol” adını almıştır (Paramonov & Puzanova, 2018: 43). Bu proje Eylül 2013 tarihinde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Kazakistan’ı ziyaret ederken Nazarbayev üniversitesinde yaptığı konuşmasında dile getirilmiştir. Aynı yıl Ekim ayında Endonezya ziyaretinde, Endonezya parlamentosunun önünde basına konuşma sırasında ipek yolunu deniz üzerinde de oluşturacağını söylemiştir. Sonrasında bu projenin adı tek olarak “Bir Kuşak-Yol Projesi” olarak belirlenmiştir (Rysbek, 2022: 42).

ÇHC Başkanı Xi Jinping 2013 yılında resmi olarak uluslararası kamuoyuna ilan eden ipek yolu projesi günümüzde “Bir Kuşak Bir Yol” adıyla bilinmektedir. Kara hattının önemli bölümü Doğu Türkistan bölgesinden geçmektedir ve tarihteki ipek yolunun başlangıcı olan Shaanxi eyaletinin başkenti Xian’den başlayıp Doğu Türkistan başkenti Urumçi’ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla bu proje Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını kapsayan büyük bir ekonomik proje olmakla beraber, siyasi açıdan Çin’in iç sorunlarını da çözebilmesinde önemlidir (Ataçay, 2019: 169). Bu proje aynı zamanda Çin rüyasının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir. Bu projenin gerçekleşmesi için yapılan uluslararası görüşmeler, planlanan bütçeler ve yapılan geniş iş birlikleri ile Çin’in bölgesel ve küresel açıdan büyük bir güç olabilmesinin yolu açılmaktadır (Güder & Pekcan, 2020: 187).

Resim 9. Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin Ana Hatları

Kaynak: (<https://qz.com/983460/obor-an-extremely>, 2022).

Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin kesin olarak belli bir coğrafi sınırı bulunmamaktadır. Bu proje bir mahalli, ülkelerarası, bölgelerarası hatta kıtalararası ticaret, finans ve altyapı projesidir. 2013 yılında başlatılmış olup, taşıma alanında Çin'i kara ve demir yollarıyla, liman ve diğer altyapılarıyla, enerji nakli alanında ise petrol doğalgaz boru hatlarıyla dünyaya bağlayacak bir projedir. Bu proje iki kısımdan oluşmakta olup birinci kısmı “Bir Kuşak” denilen karasal tabandan oluşan “İpek Yolu Ekonomik Kemerı”dir. Bu kemer Çin'i kara yolu ve demir yollarından oluşan ulaşım aracılığıyla Orta Asya, Doğu ve Orta Avrupa'ya bağlaması hedeflenmiştir. Diğer kısmı ise “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” olarak adlandırılan kısım olup, deniz yollarıyla Çin'i Avrupa, Afrika, Güneydoğu Asya'ya bağlaması hedeflenmiştir. Bu proje için bir adet denizyolu ekonomik koridoru ve 6 adet kara ekonomik koridoru önerilmiştir. Deniz ekonomik koridoru şöyledir; Çin kıyılarından başlayacaktır, Endonezya, Malezya, Singapur ve Tayland (Malakka Boğazı)'ndan geçecektir. Sonra Hint okyanustan geçerek Güney Afrika'ya ve Afrika'nın diğer bölgelerine diğer yandan ise Kızıl Deniz Süveyş Kanalı- Akdeniz yoluyla Kuzey Afrika, Güney ve Batı Avrupa'ya bağlanacaktır (Sarı & Primbaev, 2017: 265). Daha sonra bunlara ek olarak “Mega Projesi” adı altında Tayland üzerinden kanal kazılması da eklenmiştir (Cici, 2024, <https://www.webtekno.com/yazar/gokcecici>, 2024).

Bir Kuşak - Bir Yol Projesinin 6 adet kara koridoru şöyledir;

- Batı Çin'i (Doğu Türkistan) İstanbul'daki yeni Avrasya köprüsü ile Doğu Rusya'ya,
- Kuzey Çin'i Çin-Moğol-Rusya Koridoru ile Moğolistan üzerinden Doğu Rusya'ya,
- Batı Çin'i Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru ile Batı Asya üzerinden Türkiye'ye,
- Güney Çin'i Çin-Hindistan Yarımadası Koridoru ile Hindçini yolu üzerinden Singapur'a,
- Güneydoğu Çin'i Pakistan'a ve Pakistan'dan geçerek Çin-Pakistan Koridoru ile Hint Okyanus'a,
- Güney Çin'i Bangladeş ve Myanmar üzerinden Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Koridoru ile Hindistan'a bağlaması hedeflenmiştir (Sarı & Primbaev, 2017: 265).

Çin 2015 yılında bu projeyi hayata geçirmek için Asya Altyapı Yatırım Bankasını (AIIB) kurma kararı almıştır. Bu banka "Bir Yol Bir Kuşak" projesini finanse etmek için 50 milyar dolarlık bir sermaye ile işine başlamıştır. Ancak bu projenin tamamlanabilmesi için 14 trilyon dolar yatırım yapılması gerekebilmektedir (ABD'nin hayata geçirdiği Marshall Planı'nın 12 katı kadar). Çin bu projesini hayata geçirmek için tüm dünya üzerinde inşa etmesi gereken demir yolu 81.000 kilometredir. Bu miktar günümüzde dünya üzerinde inşa edilmiş tüm demir yollarından da fazla olduğu için pek çok uzmanlarca gerçekleştirilmesi zor bir hedef olarak görünmektedir (Purevsuren, 2016: 111).

3.11.2. Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Amacı

11 Eylül sonrası ABD öncülüğünde Orta Asya merkezli olarak tüm Asya bölgesinde başlatılan terörle mücadele politika ile beraber ABD ve müttefikleri bölgede askeri varlık göstermeye başlamıştır. Çin bu durum karşısında hareket alanı aramaya başlamıştır ve Orta Asya bölgesini seçmiştir. Bölgede ABD hegemonyasına karşı kendi hegemonyasını oluşturmak için bölgesel ve küresel çapta bazı girişimlerde bulunmuştur.

Bu girişimlerden bir tanesi ÇHC'nin daha sonra bu amacına ulaşmak için uygulamaya başladığı "Bir Kuşak Bir Yol" projesidir (Gülçin, 2021: 22).

Çin'in hiç şeye bakmadan çevreyi ve doğayı aşırı derecede bozarak yükselişe odaklanması ve ABD'yi ticaret savaşına zorlaması yeniden "Çin tehdidi" olgusu oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla Çin bu çerçevede OBOR (One Belt, One Road) programı gerçekleştirerek yeniden kendine özgü kurallarıyla dünya düzeni oluşturmayı hedeflediği ve bu kapsamda önceden ABD tarafından belirlenen günümüz dünyasındaki ticaret kurallarını kendine uygun olarak yeniden yazmak ve daha da öteye geçerek stratejik açıdan kendi hakimiyetini kurmayı da hedeflediği düşünülmektedir (Güder & Pekcan, 2020: 187).

Bu çerçevede Çin dünyanın her bölgelerinde, küresel bağlantısını artırmak amacıyla (One Belt, One Road) "Bir Kuşak, Bir Yol" projesi ve çeşitli devasa sosyo-ekonomik altyapıları inşa etmiştir. Amacı ise bu yapılarla karadan Asya üzerinde Avrupa'ya ulaşmayı hedeflemiştir. Bir diğer rotası ise Çin'in doğusundan başlayıp Rotterdam ve sonrasında Batı Hemisphere'ye ulaşmaktır (Aliev, 2019: 87).

Çin'in uygulama sırasında bu projede odaklanan diğer hedefi ise projenin finansmanı için uluslararası finansal platform altyapısı şekillendirmektir ve bu fon 40 milyar dolarlık İpek Yolu fonu ile kurulmuştur. Fonun kurucuları Çin Merkez Bankası'nın (%65), Çin Yatırım Şirketi'nin (%65), Çin İhracat İthalat Bankası'nın (%15), Çin Kalkınma Bankası'nın (%5) payları bulunmaktadır. Fon Çin yasalarına uygun olarak faaliyet gösterir, yabancı yatırımcılar bu projeye katılabilir. Asya Altyapı Yatırım Bankası (100 milyar dolar) ve BRICS Bankası (potansiyel olarak 100 milyar dolar) finans projelerine de çekilebilir. Formal olarak, onların faaliyetleri İpek Yolu projelerini finanse etmeye odaklanmaz. Onların sermayesi, belki Orta Asya ülkelerinin altyapısını kanalize edilebilir (Sergey, 2015: 21).

Çin GSYH bakımından dünyanın ikinci sıradaki konumunu koruyabilmek, bu performansını sürdürebilmek ve küresel ekonomik politikte daha fazla söz hakkı elde etmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan günümüzde en büyük ve en güncel

olanı ise “Bir Kuşak Bir Yol” projesidir. Bu proje hem ekonomik hem de jeopolitik amaçlara sahip olup, Avrasya bölgesini dünya ekonomisinin merkezi haline dönüştürmektir. Aynı zamanda Çin, bu proje ile küresel kapitalizmin merkezini kendi etki alanı içinde olan Güney’e kaydırmayı ve küreselleşmeyi kendi lehine dönüştürmeyi de hedeflemiştir (Şimşek, 2018: 187).

Çin bu uygulamayla ulaşmak istediği diğer bir amacı ise, küresel stratejisi kapsamında çevre ötesi uzak bölgelerdeki ülkelerle de ekonomik entegrasyonunu güçlendirerek ulaşımın kolaylaştırılması ve ticari ilişkilerinin genişletilmesini amaçlamıştır. Diğer yandan küresel varlığını kalıcı hale getirebilmek için ulaşım araçları ve boru hatlarıyla küresel çapta ulaşım ağları şekillendirmektir (Deveci, 2021: 44).

Bir kuşak bir yol Çin’in artan enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji güvenliğini sağlamak için Orta Asya’nın zengin doğal kaynaklarını Çin’e taşımak için de fazla önem arz etmektedir. Çin bu projesi kapsamında eski ipek yolu üzerindeki güzergahlara güncelleme yaparak bu güzergahları kontrol altına almayı ve Orta Asya’nın önemli jeopolitik konumundan önemli ölçüde faydalanmayı da hedeflemektedir. Çin’de üretilen ürünlerin bu yollar üzerinden hızlı ve kesintisiz bir şekilde Avrupa pazarına ulaşması da belirlenen hedefler içinde yer almaktadır (Gülçin, 2023: 80-83).

“Bir Kuşak Bir Yol Projesini” bunlarla birlikte küresel sisteme meydan okur mahiyette olması kayda değer bir uygulamadır. Dolayısıyla bu süreçte muhtemel karşılaşılabilecek birtakım riskler de bulunmaktadır. Bu devasa projenin sonuç verebilmesi için ABD İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “Marshall Yardımı” kapsamında Avrupa’ya sunduğu devasa yardımı gibi yardımların güzergâhtaki ülkelere yapılması gerekmektedir (Küçükler vd., 2022: 2241).

Bir kuşak bir yol projesinin uygulamaya başlaması Çin açısından diplomatik ve politik etkinlik, yatırım ve yardım kapasitesi ve askeri ve teknolojik gücüne yansımaktadır. Çin bu doğrultuda kurduğu Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve kurucularından olduğu BRICS gibi yapıları güçlendirmek için çabalamaktadır ve bununla birlikte Bir Kuşak Bir Yol projesi başlatarak küresel ticaret üzerinde nüfuzunu artırmaya

çalışmaktadır. Geliştikçe enerji açısında dışa bağımlılığı daha da artan Çin gelişiminin sürdürülebilmesi için enerji alanında Orta Asya ve Orta Doğu'da daha da etkili olması gerekmektedir. Bu gelecekte sadece Orta Doğu'da ABD ile değil, Orta Asya'da Rusya ile de rekabete gireceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu proje bu bölgelerde çok önem arz etmektedir. Çin bunları yaparak daha zengin ve daha güçlü bir ülkeye dönüşme yolundaki iddiasını pekiştirmektedir ve daha çok kazanım elde etmeyi hedeflemektedir (Doster, vd., 2018: 7).

3.12. Çin-ABD Ticaret Savaşı

Günümüzde ABD Çin açısından en büyük ticaret ortağı olup, Çin'in en büyük ithalatçısı ve en çok ithal ettiği 3. ülkedir. 2012-2017 arasında dış ticaret bilançosu Çin lehine yıllık ortalama 315 ila 375 milyar dolar arasında sonuçlanmıştır. Bu rakam 2018 yılında 419,2 milyar dolara yükselmiştir ve rekor seviyesine ulaşmıştır (<https://www.thebalancemoney.com/u-s-china>, 2021).

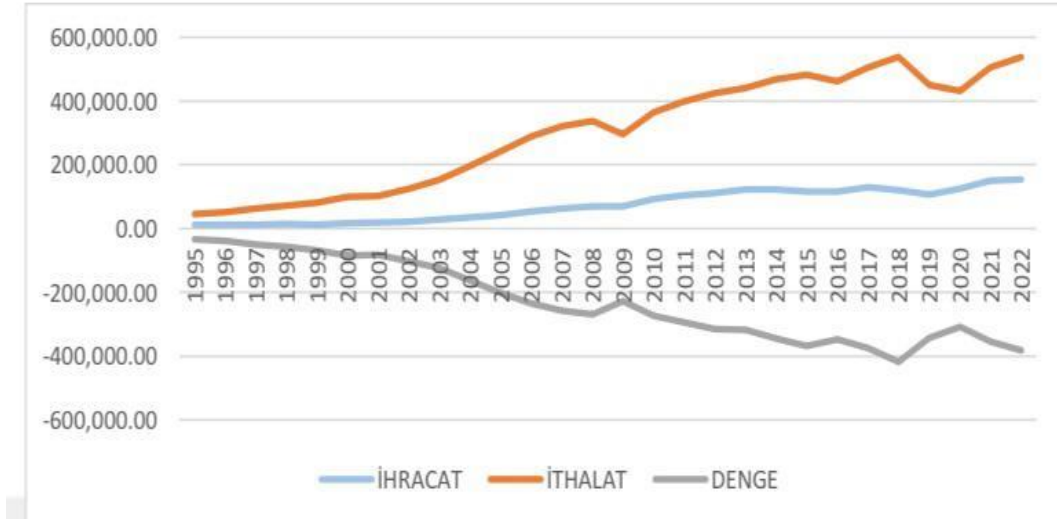
Nisan 2018 yılında Çin başkanı Xi Jinping ABD'ye iki günlük resmi ziyaret gerçekleştirmiştir ve bu esnada iki ülke arasında "Ticari İlişkiler" konusunda bir sözleşme imzalanmıştır, bu anlaşma (100 gün sonra) 16 Temmuz itibarıyla geçerli olacaktır. Bu anlaşmadan sonra iki ülke arasında ısınma beklenmiştir. Bu anlaşma finansal hizmetler, tarım ürünleri ticareti, yatırım ve enerji alanındaki işbirliği kapsayacaktır. Bu kapsamda Çin pazarını ABD'nin sıvılaştırılmış doğal gazı (LGN) ve sığır eti için açacaktır. Bu ticarete gözlenen olgu ABD'nin avantajlı olacağıdır, çünkü bu tür ürünlere Çin'in iç talebi yüksektir ve bu ticaretten Pekin'in de faydalı çıkacağı gözlemlenmiştir. Finansal konuda ise Çin bankaları derecelendirilerek uluslararası piyasalarda kolayca işlem/ iş yapabilecek hale geleceği düşünülmüştür. Her iki taraf bu sözleşmenin kendileri açısından zararlı olan "Ticaret Savaşı" yerine kazançlı olan iş birliği olduğunun farkındaydılar. (Dedekoca, 2017: 160-161). Ancak sözleşme imzalandıktan sonra Çin'in sözleşme kurallarını ihmal etmesi, kuralları çiğneyerek pazarı tam olarak açmaması dolayısıyla ilişkiler kopmaya başlamıştır ve Ticaret Savaşına sürüklenmeye başlamıştır (Orhan & Demir, 2019: 47).

2018 yılında ABD Çin'in en büyük ithalatçısı, Çin ise ithalatta ihracatın tersine ABD'nin üçüncü büyük ithalatçısı olmuştur. Durum önceden uzun süre böyle devam ettiği için Çin yüksek miktarda döviz rezervine sahip olmuştur. Ancak ÇHC hükümeti bu kadar çok rezervleri bulunmasına rağmen, ulusal parasını dolar karşısında düşük tutması nedeniyle ABD-Çin dış ticaret bilançosunda ABD aşırı derecede açık vermeye başlamıştır. Bu durumun karşısında durabilmek için ABD 2008 krizinden sonra krizin etkisini en aza indirebilmek ve diğer yabancı paraların ulusal değerlerini yükseltmek için piyasaya yüksek miktarda dolar sürmüştür. Diğer ülkeler bu durumdan ulusal para arzlarını artırarak ve faiz oranlarını düşürerek kurtulmuştur. Böylece ABD'nin başlattığı kur savaşı istenen sonucu vermemiştir. 2018 yılına gelindiğinde ABD ve Çin arasında gerçekleşen ticareti dengeleme konusundaki diyalogu da önem vermedikten sonra, ABD ithalatın önemli bir kısmına tarife uygulamıştır. Çin de buna karşılık olarak tarife uygulamasıyla bu mücadele ticaret savaşına dönüşmüştür (Şanlı & Ateş, 2020: 76-77). ABD'nin ticaret savaşı kapsamında Çin ile ticareti azaltmak için bazı politikaları uygulamasına rağmen 2018 yılında ABD-Çin dış ticareti 418.232 milyar dolar açık vermiştir (<https://www.census.gov/foreign>).

ABD ve Çin arasındaki dış ticaret 1995-2020 yılları arasında ABD aleyhine sürekli açık vermiştir. Bu açık 1995 yılında 33 milyar dolar olmuşken, bu rakam 2018 yılına kadar 2009 yılı hariç sürekli sürekli artış göstermiştir. Bu açık Donald Trump'in 2018 yılında uygulamaya koyduğu kota ve tarifelerden dolayı 2019 ve 2020 yıllarında azalma eğilimi göstermiştir ve 2022 yılı itibariyle artma yönünde tekrardan ivme kazanmıştır. ABD Ticaret Bakanlığı'nın yayımladığı verilerine göre 2017 yılında ABD ve Çin arasında gerçekleşen ticaret hacmi 799.343 milyar dolar olmuştur ve ABD açısından Çin'in lehine 375.167 milyar dolar açık görülmüştür. Bu ise ABD'nin ticaret savaşını başlatan nedenlerden bir tanesi olmuştur (<https://www.bea.gov/news>, 2023).

Yukarıda geçen tüm bilgiler ışığında ABD ile Çin arasındaki Ticaret Savaşı'nın nedenini üç önemli ana başlık altında incelemek mümkündür (Böcek, 2022: 85).

ABD'nin Çin ile Olan Ticaretinde Sürekli Yüksek Miktarda Açık Vermesi: ABD'nin Çin ile olan ticareti Çin açısından sürekli fazla vermektedir, bu fazlalık 1992 yılında Çin milli gelirinin %1,52'sini oluşturmuşken, 2006 yılında ise %6,04'ünü oluşturmuştur. Dolayısıyla ABD işgücü piyasası daralmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Başkan Donald Trump Çin ile ticaret yapmamanın iyi olduğu vurgulamıştır. Çin ile olan bu ticaret açığı konusunda ABD hükümeti Çin'in hâksiz rekabet ve yabancı işletmeleri baltalayarak yerel firmaları desteklemesinden kaynaklandığını ortaya koymuştur (Qiu vd., 2019: 99). Bu iki ülke arasında yaşanan gerilim sebebi ile ABD kalifiye niteliği taşımayan işçi çalıştırmasıyla Çin'i suçladı, Çin ise bu suçlamayı reddederek bu açığın ABD'nin finansal durumundan kaynaklandığını iddia etti. Dolayısıyla aralarında meydana gelen tartışmaların sonucunda aralarındaki ipler kopmaya başlamıştır (Böcek, 2022: 85).

Resim 10. 1995- 2022 Döneminde ABD-Çin Ticaret Durumu (Milyar Dolar)

Kaynak: (<https://www.census.gov/foreign>).

Resim 10'dan anlaşılacağı üzere ABD-Çin ticareti 1995-2022 döneminde sürekli olarak ABD aleyhine açık vermektedir ve bu açık giderek artmaktadır. Bu iki ülke arasındaki ticaretin dengelenmemesi, açığın çok yüksek olması ve sürekli olması ABD'nin ticaret savaşını başlatan nedenlerden bir tanesi olmuştur.

Fikri Mülkiyet İhlalleri Sorunu: ABD tarafından ortaya konulan bir diğer gerekçe ise Çin'in ABD'nin fikri mülkiyet ve patent haklarına ihlal etmesidir. Çin'in son otuz yılda ekonomisinin bu denli gelişmesinin ABD teknolojisine usulsüzlükle erişerek ve adaletsiz bir ticaret uygulaması yaparak gerçekleştiğini vurgulamıştır. Wall Street'in Amerika'nın Şanghay'daki Ticaret Odası üyeleri üzerinde yapılan bir araştırma makalesinde üyeler şöyle ifade etmişlerdir; Çin hükümetinin teknolojilerinin transferi konusunda kendilerine baskı yaptığını, bu baskının özellikle havacılık ve kimya endüstri şirketlerinde teknolojinin %44 ve %41'i baskıdan dolayı Çin tarafa bildirildiğini söylemişlerdir (Qiu & Zhan & Wei, 2019: 100).

Ulusal Güvenlik Kaygısı: Bu ticaret savaşında önemli olan diğer bir husus, Çin'in ticaret aracılığıyla ABD'nin uluslararası konumuna tehdit etme ve ulusal güvenliğini zayıflatmaya yönelik faaliyetleridir. 2017 yılının aralık ayının sonunda Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin (NSS) yayımladığı raporda Çin'in ABD teknolojisini siber saldırılar yoluyla sistematik bir şekilde erken aşamalarında çaldığı ve dolayısıyla ABD ekonomisi zarar gördüğü kanısına yer verilmiştir (Qui & Zhan & Wei, 2019: 101).

ABD ve Çin arasındaki rekabetin gözle görülen ilk göstergesi Başkan Donald Trump'ın ilk başkanlık döneminde ortaya çıkmıştır. Ticaret savaşı olarak bilinen bu süreçte, iki ülke arasındaki ticarete ABD aleyhine devam eden açığı dengelemek ve ABD üretimi güçlendirmek hedeflenmiştir. Çin ise bu süreçte bu savaşı kazanabilmek için teknolojisini güçlendirmeyi ve üretim kapasitesini artırmayı hedeflemiştir (Telif, 2025: 28). Bunun sebebi ise Başkan Donald Trump'ın 2018 yılının ortalarında Çin'den ithal edilen çeşitli ürünlere yönelik gümrük vergisi uygulamasıdır. Çin de buna karşı misilleme olarak ABD ürünlerine gümrük vergileri arttırmıştır, dolayısıyla bu ticaret savaşı ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2023: 108).

Bu ticaret savaşının etkisi kurlara da yansımıştır. Ticaret savaşının başladığı 2018 yılının mart ayından sonra Çin Yuan'ı ABD doları karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. 2020 yılının ocak ayında iki ülke arasında ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla Yuan tekrardan değer kazanmaya başlamıştır. 2018 yılının mart ayında

USD/CNY kuru 6,32 iken, 2019 yılının ağustos ayına gelindiğinde 7,05'e yükselerek son on yılın en yüksek değer kaybı yaşanmıştır. Kurdaki bu artış "Ticaret Anlaşması" imzalanmasıyla 2020 yılının ağustos ayından sonra tekrardan 7'nin altına inmiştir. Bu kurdaki artış ticaret savaşından sonra süreklilik eğilimindedir. ABD-Çin arasındaki ticaret kura göre artış ve azalış göstermiştir. Haziran 2018'de USD/CNY kuru 6,4659 iken ABD'nin Çin'den ithal miktarı 44,571 milyar dolar iken, bu rakam aynı yıl temmuz ayında kurun 6,7162'ye yükselmesiyle artış göstererek 47,088 milyar olmuştur (Bora, 2021: 99-100).

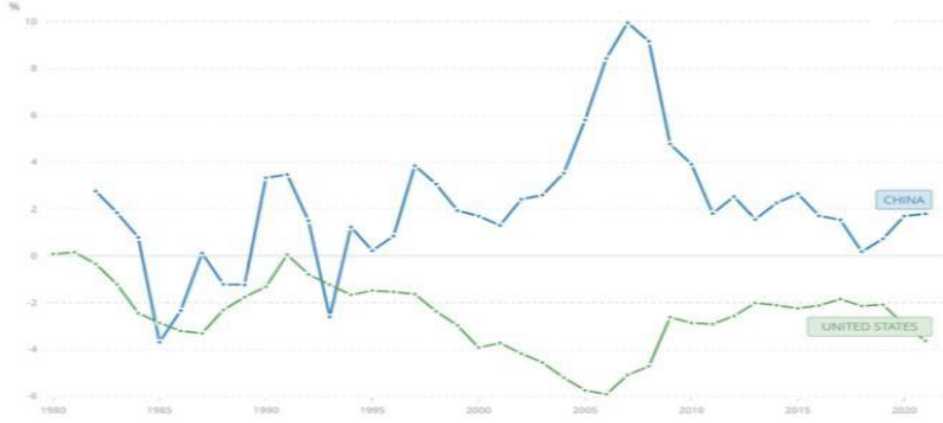
Tablo 22. Çin'in DTÖ'ye Üye Olduktan Sonra Dış Ticarete Haksız Kazanç Elde Ettiği Gerekçesiyle DTÖ'ye Yapılan Şikâyet Başvuruları

Yıl	Şikâyetçi Taraf	Şikâyet Konusu	Haber Kaynağı
2004	ABD	Yarı İletken Çip Sektöründe Korumacı Politikalar Uygulama	Ntvmsnbc
2010	ABD	Rüzgârdan Enerji Üreten Sanayiye Teşvik Uygulama (Yüksek Sübvansiyon)	Yeşil Gazete
2011	AB-ABD	Çin'in İleri Teknoloji İçin Gereken Bazı Madenlere Getirdiği İhracat Kısıtlaması (Boksit ve Magnezyum)	Euractiv
2012	AB-ABD- Japonya	Nadir Bulunan Metal İhracatını Kısıtlama	Hürriyet
2013	Meksika	Çin'in Tekstil ve Konfeksiyon Sektörlerinde Faaliyet Gösteren Üretici ve İhracatçılara Doğrudan veya Dolaylı Olarak Sağladığı Sübvansiyonlar	İTKİB
2013	AB	Çin'in Avrupa Malı Yüksek Performans Paslanmaz Çelik Borulara Getirdiği Anti-Damping Vergileri	Euractiv

Kaynak: (Tosun, 2014: 53). Çin Ekonomisinin Gelişiminin İncelenmesi ve Çin Ekonomisinin Türk Dış Ticaretine Başlıca Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Tablo 22'de görüldüğü gibi ABD-Çin ticaret savaşının bir diğer nedeni de Çin'in yaptığı usulsüzlük ve haksızlıktır. Bu konuda Trump'ın ticaret danışmanı Navarro düşüncelerini "Çin DTÖ'ye üye olduğunda taahhüt ettiklerini ve DTÖ yasalarını yüzde

bir bile yerine getirmedi” diyerek ifade etmiştir (<https://time.com/5375727/peter-navarro/>, 29.04.2025).

Resim 11. 1980-2020 Yılları Arasında ABD-Çin Dış Ticaret Dengesi (%GSYH Oranı)

Kaynak: World Bank World Development Indicators., (<https://data.worldbank.org/indicator>, 2021).

Grafikte görüldüğü gibi 1980 yılından itibaren Çin'in ABD'ye gerçekleştirdiği ihracatı Çin'in GSYH açısından çok önem arz etmektedir. ABD başkanı Donald Trump birinci başkanlık döneminde bu konuda şöyle demiştir: Çin'i Biz kurduk, Çin 1980'li yıllardan sonra bizim dört trilyondan fazla paramızı usulsüz yollarla çalmıştır (<https://www.youtube.com/watch>, 2019).

SONUÇ

Qingin hanedanlığı 1644 yılında kurulduğunda ilkel sanayiye sahipti ve GSYH hasıla açısından dönemin en öndeki ülkeler arasında yer almıştır. Kurulduğundan itibaren yarım asir boyunca ekonomik alanda iyi bir ilerleme kaydetmiştir. Bu hanedanlık azınlık Mançolar tarafından kurulmuş olup vatandaşlarının büyük çoğunluğu Çinlilerden oluşmaktaydı. Böyle olmasına rağmen iktidarı elinde tutabilmiştir, üretim canlandırılmıştır, tarım arazileri genişlemiştir ve üretim ve ticaret de gelişmiştir. Dolayısıyla vergi gelirleri de artarak ekonomi gelişmiştir. Bu durum 18 yy.'ın son yarısına kadar devam etmiştir.

18 yy.'ın yarısından itibaren rüşvetçilik, hıyanetlik ve yolsuzluk yayılmaya başlamıştır. Dolayısıyla büyük küçük çaplı isyanların baş göstermeye başlamasıyla ekonomik istikrarsızlaşmıştır. Bunlarla beraber ülke içinde dağılmaya başlayan Katolik dini ve batı ideolojisi toplumu derinden etkilemeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Qing hanedanlığı kendi feodal yönetimini sürdürürebilmek için dışa kapanmaya başlamıştır.

Bu olayların ardından 1839-1842 yılları arasında ortaya çıkan 1. Afyon Savaşı Çin açısından ekonomik alanda dönüm noktası olmuştur. Bu savaştan sonra Çin kısmen olsa da Avrupa'nın sömürgesi haline gelmiştir ve Çin'de 2000 yıldır devam eden feodal yapıdaki hanedanlık yıpranmaya başlamıştır. Daha sonra ortaya çıkan 2. Afyon Savaşı bu durumu daha da ilerletmiştir.

Bu iki savaştan ağır yenilgi ile çıkan Qing hanedanlığı yönetimi kendilerinin geride kaldığının farkına varmıştır ve kısa süre devam eden kendini güçlendirme gelişimi başlatmıştır. Bu kapsamda askeri alan başta olmak üzere eğitim, altyapı gibi alanların geliştirilmesi için bazı çalışmaları yürütmüştür. Daha sonra bu çalışmalar üst düzey yöneticilerin Gelenekselci ve Konfüçyüsçülük'e sıkı bağlı olmasından dolayı pek hoş görülmediği için durdurulmak zorunda kalmıştır. 1894 yılında Japonya ile girişilen savaşta da yenilgiye uğramasıyla bu girişime tamamen son verilmiştir.

Bu savaşlarda yenilgiye uğramasını kendilerine utanç olarak gören Çinlilerden olan Sün Yatsen ülkeyi kökten değiştirmeyi hedeflemiştir. Sün Yatsen ABD’de eğitim almış ve orada ticaret yapmış zengin biri olarak, ülke içinde ve dışında bu hedefi için çalışmaya başlamıştır. Bu kapsamda gençleri eğiterek ve onları örgütlemeye başlamıştır ve sonunda 1911 yılında Qing hanedanlığı yönetimi devirerek iktidarı ele geçirmiştir. Sün Yatsen tarafından kurulan bu cumhuriyet milliyetçi Çinler tarafından kurulmuş olup “Çin Cumhuriyeti” adıyla kurulmuştur.

Çin Cumhuriyeti yeni kurulduğunda yönetim olarak ABD sistemini benimsemiştir ve ülke içinde kapitalist sistemi uygulamaya girişmişleridir. Sonra ülkede sürekli meydana gelen iç kargaşalardan dolayı sistemi tam yerine oturtamamıştır. I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle ekonomik açıdan kendini düzeltme fırsatı yakalamış ve bu fırsat da kısa süre sonra bitmiştir.

1921 yılında ÇKP’nin kurulmasıyla ülke içindeki karışıklık komünistlerin halkı yönetime karşı kışkırtmaları ve bazı olayları çıkarmasıyla daha da derinleşmiştir. Dolayısıyla düzelmeye başlayan ekonomi tekrardan bozulmaya başlamıştır. Daha sonra Kuzeydoğu bölgesini Japonya’nın işgal etmesiyle ülke daha karmaşık bir hal almıştır. Ülkenin Kuzeydoğusu Japonya işgalinde Japonya ekonomik sistemi, Güney ve Güney sahil bölgeleri Çin Cumhuriyeti yönetiminde Amerikan kapitalist sistemi ve Batı bölgeleri ise Komünistlerin yönetiminde sosyalist sistemle yönetilmeye başlamıştır. Bu hal İkinci Dünya Savaşı sona erene kadar devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra 1945 yılının sonlarına doğru Japonya Çin’den çekilmiştir. Japonya çekildikten sonra milliyetçi Çinliler ile komünist Çinliler arasında kısa bir süre diyalog devam etmiştir, diyalog konusu ise ekonomi olmaktan daha ziyade siyasete odaklanmıştır ve bazı alanlarda anlaşmaya varılmıştır. Daha sonra Komünistlerin anlaşmaları ihlal etmesi sonucu iç savaş patlak vermiştir ve sonunda kazanan komünist Çinliler olmuştur. Milliyetçi Çinler ise Taiwan adasına çekilerek günümüze kadar orda varlığını sürdürmüştür. Komünistler ise ana karede “Çin Halk Cumhuriyeti” adıyla kendi yönetimini kurmuşturlar.

ÇHC 1949 yılında kurulduğunda Mao liderliğinde ekonomik kalkınma ve ülkesini güçlendirmeyi ilk hedefi olarak belirlemiştir. Bu kapsamda Sovyet modeli sosyalist merkezi planlama sistemi benimsemiş ve yapacağı her uygulamasında SSCB'yi örnek alarak uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla SSCB'nin ekonomik ve teknik desteğine erişmiştir. Daha sonra Sovyet modelini ezberce uygulamanın pek güzel sonuç vermeyeceğini anlayan Mao Sovyet sistemi eleştirmesiyle, aralarındaki ipler kopmaya başlamıştır.

SSCB ile araları açıldıktan sonra kendilerinin de SSCB olmadan da gelişebileceğini göstermek isteyen Mao bazı uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Bu uygulamalar içinde BİA ve kültür devrimi gibi uygulamalar da bulunmaktadır. Bu uygulamaların bazısı iyi bazısı da kötü sonuç verdiği için sonradan reform edilmiştir. ÇHC ekonomik ve siyasal sisteminde, sürekli reform yaparak günümüzdeki dev ekonomiye ve sosyalist piyasa ekonomisine sahip bir ülke haline dönüşmüştür.

ÇHC'nin günümüze kadar elde ettiği ekonomik performansı ile günümüzde dünya ekonomisinin önemli aktörü haline gelmiştir ve bu hale gelebilmesi de pek kolay olmamıştır. Bu performans özellikle ekonomik reform döneminden itibaren göreceli olarak ilerlemeye başlamıştır. ÇHC reform kapsamında yapılan dışa açılma ve ekonomik sistemi merkezi planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine dönüştürmesi çok önem taşımıştır. Komün sisteminin tasfiye edilmesi ve özel mülkiyet hakkının tanınmasıyla ekonomisi gün geçtikçe canlanmaya başlamıştır. Bunlarla beraber dışa açılmanın sonucunda yabancı fabrika ve işletmelerin üretim ve ticaretleri Çin'de devam etmek için Çin'e yerleşmeye başlamasıyla Çin yeni teknoloji ile karşılaşmış ve teknolojik açıdan da gelişmeye başlamıştır. Dış ticaret hacmi de gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Stratejik açıdan ise yüksek tasarruf ve yatırımlara dayanmaktan iç tüketime, yüksek teknolojiye ve ithal ikameye dönüşmeye başlamıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde özel şirketlerin kurulmasına izin verilmesiyle KOBİ'ler kurulmaya başlamış ve KOBİ'ler Çin ekonomisinin gelişmesine katkıda

bulunmuştur. Daha sonra bu işletmeler gelişerek bazıları küresel şirketlere dönüşmüştür ve Çin ekonomisinde büyük bir paya sahip olmuştur.

2001 yılında DTÖ'ye üye olduktan sonra Çin küresel ekonomik alanda daha büyük bir hareket pozisyonu bulmuştur. Küreselleşen dünyanın olumlu havasında Çin ekonomisi daha da hızlı gelişmeye başlamıştır ve 2008 ekonomik krizi de kolay atlatarak 2010 yılında Japonya'yı gerisinde bırakarak dünyanın ikinci büyük ekonomisine dönüşmüştür.

Bu tür başarılarında tetiklenen Çin 2013 yılında “Çin Rüyası” sloganı altında “Bir Kuşak-Bir Yol” projesini ortaya koymuştur. Bu proje günümüzde kamuoyunda ön planlarda yer almaktadır. Çin bu projeyi hayata geçirebilmesi halinde Çin açısından her yönden çok faydalı olacaktır ve olağandışı süper güç olacaktır. Sonra dünya ekonomisi ve ticareti açısından belirleyici konuma geçecektir.

2018 yılında ABD ile aralarında başlayan ticaret savaşı Çin ekonomisinin hızlı gelişimini kısa bir süre sekteye uğratmıştır. Daha sonra ülkesinde meydana gelen bulaşıcı virüs nedeniyle de ekonomisinin hızlı gelişimi zarara uğramıştır. 2023 yılında tekrardan gelişme yolunda ivme kazanmıştır.

Sonuçta Çin'in gelişerek günümüzdeki hali alabilmesinde son 46 yılda Çin'in reform yaparak ekonomik sistemi köklü olarak değiştirmesi, yabancı yatırımları ülkesine çekebilmesi ve teknolojik ilerlemeye önem vermesi çok etkili olmuştur. Daha sonra DTÖ'ye üye olduktan sonra kendisine sunulan fırsatlardan fazlasıyla faydalanması da reform kadar önemli olmuştur. Çin ekonomisinin bu denli gelişmesi beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir. Bu zorluklardan biri ulusal açıdan Çin'in sadece ekonomik büyümeye odaklanarak kaynakları aşırı kullanması ve çevreyi aşırı derecede tahrip etmesidir. Diğer ise uluslararası alandadır ki, günümüzde Batı ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş sanayiye sahip ülkelerle rekabet etmek zorunda kalacağıdır. Bu durumda Çin'in nasıl bir politika izleyeceği ve Batı bloğunu geçerek dünya sistemini değiştirip değiştiremeyeceği de belli değildir. Dolayısıyla Çin politikalarının böyle bir olasılıkta sakin ve çekimser seyir göstermesi, Çin açısından mantıklı bir yoldur.

KAYNAKÇA

(GATT 90), (2009). Gatt Bilgilendirme Rehberi. Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü.

AİMAİTİ, Kuerbanjiang (2007). Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Çin Finansal Sistemi. Doktora Tezi. *T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı Bankacılık Doktora Eğitimi.*

AKARSLAN, Mediha (1994). 19. Yüzyılda Çin’de Avrupa Tesirinin Başlaması ve 1839 · 1842 Afyon Savaşı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt, XV, Sayı 2, 1994.

AKBULAK, Yavuz & **ASLAN**, Ayşegül (2004). İktisat Politikası Reformlarını Anlamak. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, Temmuz-Aralık 2004, ss. 115-153.

ALİEV, Bekhruz (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Türkiye-Tacikistan Dış Ticareti: İstanbul ve Duşanbe’nin Lojistik Üs Olma Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

ALTINOĞLU (1993). Garbis, Mao Zedung Düşüncesi ve Çin Devrimi Üzerine Eleştiriler. *Sun Yayıncılık Ltd. Şti.* Başmusaşip sok 3/3 Cağaoğlu/İstanbul.

ARIN, Tülay (1987). Maliye Politikası Kendi Başına Yeterli Mi? *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.* <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7472>.

ATAÇAY, Meryem, Nergis (2019). “Çin Mucizesi”nin Bir Çıkmazı: Bölgesel Eşitsizlikler. *Politik Ekonomik Kuram* 2019, Cilt 3(2), 151-176.

AYDIN, Aydın (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2015, Cilt: 6, Sayı: 13, ss.1-11.

AYVAZ, Zehra (2019). AB’nin Asya-Pasifik Politikası: Çin Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.*

BARİ, Bilgin (2014). İktisat Politikası. https://bilginbari.files.wordpress.com/2014/06/ders_13.pdf.

BARRY, Naughton (2007). FDI in space: Spatial autoregressive relationships in foreign direct investment, *Department of Economics, University of Oregon*, 435 PLC Building, Eugene, OR 97403-1285, USA.

BARRY, Naughton (2007). The Chinese Economy Transitions and Growth. *Massachusetts Institute of Technology. Cambridge, Massachusetts* London, England.

BAŞOL Koray & **DURMAN** Mustafa & **ÇELİK** Mehmet Yunus (2005). Kalkınma Sürecinin Lokomotif; Doğal Kaynaklar. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi Bahar*, 2005. Sayı; 14.

BEŞİKÇİ, Mehmet (2007). 1894-1895 Çin Japon Savaşı: Japon Emperyalizminin Yükselişi ve Osmanlı İmparatorluğu., *Toplumsal Tarih*, No 161 Mayıs 2007): 6064. 33., Sayı: 124 | Mart 2022.

BİLGİLİ, Can (2005). Medya(nın) Ekonomisi ve Medya Ürününe Etki Biçimleri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. <https://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7376/96567>.

BORAK, Gülşen (2024). Çin'in Küresel Dünya Sistemi İçerisindeki Yükselişi (Ekonomik Politik-Askeri Gelişmesinin Arka Planı). Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

BÖCEK, Ramazan (2022). ABD ile Çin Arasındaki Ticaret Savaşlarının Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*.

CAO, Yuanzheng vd., (1999). From federalism, Chinese style to privatization, Chinese style. *The European Bank for Reconstruction and Development, 1999. Published by Blackwell Publishers, 108 Cowley Road, Oxford OX4 1JF, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA*.

CHENG, Liu & **KUNG**, Chia (1963). The Economy Of The Chinese Mainland: National Income And Economic Development, 1933- 1959 *Volume 2, RAND Corporation*.

COASE, Ronal, H & **NING**, Wang (2012). Çin Nasıl Kapitalist Oldu? *BigBang Yayınları*: 19. 1. Baskı: Eylül 2015; ISBN 13: 978-605-4665-22-8.

ÇAKAN, Varis vd., (2017). Geçmişten Günümüze Çin. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1, (1). E-dergi: asyaarastirmalari.gazi.edu.tr.

ÇAKI, Caner & **DÜNDAR**, Gufran (2019). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1953-1957) Kadınların Propaganda Posterlerindeki Sunumu. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi* 3(1): 13-37, 30 Haziran, 2019.

ÇAKMAK, Özge Aynagöz (2008). Çin'in Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* Y.2008, C.13, S.1 s.253-268.

ÇALIK, Ümit (2011). Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*. 16, (185).1.

ÇALIŞKAN, Zeynep (2019). Çin'in Ekonomi-Politik Stratejisi: Tarihsel Bir Bakış. *İnsamer, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.

ÇAPIK, Eser (2023). Analysis of the Relationship between Service Export and Economic Growth in the Framework of South Caucasus Countries. *Sosyoekonomi*, 2023, Vol. 31(55), 233-252.

ÇEŞTEPE, Hamze (2012). Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 8, Sayı 17, 2012.

ÇETİN, Çağla (2020). Dünya Ekonomisinde Çin'in Yeri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*.

DEDEKOCA, Ersin (2017). ABD – Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi. *Ankasam, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2017, 1 (3).

DEMİR, Ömer vd., (2018). Uluslararası Politik Ekonomi. *T.C. Anadolu Üniversitesi*. Yayını No: 3685. *Açıköğretim Fakültesi Yayını* No: 2508.

DEMİREL, Feyza, Nur (2019). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Milliyetçilik Anlayışının Dış Politika Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans tezi. *T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*,

DENİZ, Yıldırım (2014). Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Cilt: 2. Sayı: 64.

DEVECİ, Şule (2021). Orta Asya’da Sovyetler Birliği Sonrası Kurulan Düzendeki Bölgesel Örgütlerin Rolü: Şanghay İşbirliği Örgütü Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *T.C Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Politikası ve İşletmeciliği Anabilim Dalı*,

DOGRAMACI, Ihsan (2021). Design of Economic Policy. *Bilkent University*. MPRA Paper No. 113141, posted 15 Oct 2024, 13:46 UTC.

DOĞAN, Muhsin (2012). *Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi*, Ders Kitapları.

DOSTER, Barış, vd., (2018). International Symposium China’s West Asia Strategies and Belt and Road Initiative. *İran Araştırmaları Merkezi Oğuzlar*, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye.

DÖLEK, Levent (2007). Çin’de sürekli devrim. <http://www.devrimci.marksizm.net/sites/default/files/levent-dolek-cinde-surekli-devrim.pdf>.

DÖLEK, Levent (2007). Tarihsel Gelişimi İçerisinde Çin’in Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesi. Yüksek Lisans tezi. *T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

DUMAN, Melih (2020). Çin-Japonya Çatışması ve Türkiye’nin Uzakdoğu Gelişmelerine Bakışı (1929-1939). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 16 (2020) Güz.

DURSUN, Bahar (2020). Çin’in Döviz Kuru Politikalarının ABD ve Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*.

EĞİLMEZ, Mahfi & **KUMCU**, Ercan (2021). Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması. *Remzi Kitabevi*.

ERKAN, Hüsnü (2022). Ekonomi Politikasının Temelleri. *İzmir Akademi Derneği*. Sertifika No: 51876.

EROĞLU, Abdülkerim (2022). Merkezi Düzeyde Planlama ve Bütçeleme İlişkisinin Sağlanması: Çin Tecrübesinin Tahlili. *Sayıştay Dergisi*.

FEYZİOĞLU, Hamiyet, Sezer (2017). Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti. *Tad. C. 36/ S. 62*, 2017, s. 89-99.

GÖKDEMİR, Levent & **MOR**, Gül (2006). Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye- Çin Ekonomik ilişkileri. https://www.researchgate.net/publication/357716788_Dirijistik_Cin_Modeli_ve_Turkiye_Cin_Ekonomik_liskileri.

GÖKTEN, Kerem (2009). Çin Ekonomisinde Dönüşüm Ve Kapitalist Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci (1978-...). Doktora Tezi. *T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı*.

GÖREN, Talha (2020). Liberal Politikaların Çin Ekonomisine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Mao Zedong ve Deng Xiaoping Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*.

GUİJUN, Lin & **SCHRAMM**, Ronald, M (2003). China's foreign exchange policies since 1979: A review of developments and an assessment. *China Economic Review* 14 (2003) 246–280.

GÜCÜM, Kuntay (2017). Çin'de devlet, piyasa ve sosyalizm. *Teori Genel Yayın Yönetmeni*.

GÜDER, Belma, Engin & **PEKCAN**, Cemre (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı. *International Journal of Politics and Security (IJPS) / Cilt 2 / Sayı 4 / Temmuz 2020*, ss.173-196.

GÜLÇİN, Tuncay (2023). Çin'in Orta Asya Politikalarının Güvenikleştirme Teorisi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı*.

GÜRCAN, Efe, Can (2022). Çin Ekonomik Mucizesinin Kodları: Gelişen Dünya İçin Dersler. *BRIQ. Cilt, 3. Sayı, 2. Bahar, 2022*.

GÜRLER, Ayşe Gül (2010). Küresel Mali Yönetim: IMF Yapısal Uyum Programları ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Dönüşüm. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Bölümü*.

HASTÜRK, Veda (2019). Çin Ekonomisindeki Dönüşümün Küresel Ekonomi Üzerine Etkileri: Bir Kuşak Bir Yol Projesi. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı*.

HOFMAN, Bert & **WU**, Jinglian (2009). Explaining China's Development and Reforms. International Bank for Reconstruction and Development / *The World Bank On behalf of the Commission on Growth and Development*, Washington, DC 20433.

HUANG, Jikun & **OTSUKA**, Keijiro & **ROZELLE**, Scott (2007). The Role of Agriculture in China's Development: Past Failures; Present Successes and Future Challenges. *Draft 4, Chapter for Brandt and Rawski Book*.

HUSEYNOVA, Laman (2023). Yenilikçi Ekonomi Politikasının Oluşturulmasında Maliye Politikasının Rolü: Ar-Ge Harcamaları Üzerine Analiz. Yüksek Lisans Tezi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

İNANÇLI, Selim & **KAMACI**, Ahmet (2010). Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* Sayı: 2. Haziran, 2010.

İPEK, Merih (1992). Çin'de Tarım Kesiminde Sosyalizme Geçiş. https://birikimdergisi.com/Images/UserFiles/Images/Spot/70/10/cin039de_tarim_kesiminde_sosyalizme_gecis_merih_ipek.pdf.

JIAN, Bozan & **SHUNJING**, Xunzheng & **HUA**, Hu (1986). Çin Tarihinden Genel Genel Bilgiler. *Çin Milliyetler Yayını, Xinhua Kütüphanesi*.

KARAMURTLU, Berkan (2020). Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dasad/issue/55758/762888>.

KASIM, Memeteli (2021). *Devlerin Uyanışı: Çin ve Hindistan'ın Yükselişi*. Karina Yayınevi. Adakale Sk. 16/9 Kızılay Çankaya/Ankara.

KASIMU, Mımtıralı (2019). Devlerin Yükselişi: İktisat Politikalarının Çin ve Hindistan'ın Kalkınmasındaki Etkileri. Doktora Tezi. *T. C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı*.

KAYA, Elif & **TUNALI**, Halil (2022). Beşerî Sermayenin Önemi: Bilgi Çağında Çin. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2022 19(2) 889–900.

KELLER, Gordon M vd., (2010). Simple and High Yielding Method for Preparing Tissue Specific Extracellular Matrix Coatings for Cell Culture. (<http://www.plosone.org/>).

KILIÇASLAN, Yılmaz (2019). İktisada Giriş. *Anadolu Üniversitesi AÖF Ders Kitapları*.

KIRILEN, Gürhan (2015). Çinde Afyon Savaşları. *Gece Kitaplığı*: 95, *Araştırma*: 25.

KISSINGER, Henry (2011). On China. *Penguin Press*. New York.

KISSINGER, Henry (2012). Dünden Bugüne Yeni Çin. *Kaknüs Yayınları Kızkulesi Yayıncılık Tanıtım Eğitim Hiz. San. Ve Dış Tic. Ltd. Şti. Merkez: Mimar Sinan Mah. Selami Ali Efendi Cad. No: 5 Üsküdar, İstanbul*.

KIZILTAN, Alaattin (2004). Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Süpergüç" Olabilirliği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.

KJELD, Erik, Brødsgaard & **PAUL**, Hubbard & **CAI**, Guilong, C & **ZHANG**, Linlin (2017). China's SOE Executives: Drivers of or Obstacles to Reform? The Copenhagen. *Journal of Asian Studies* 35(1) 2017.

KOÇ, Mehmet, Akif (2017). Ren Xiaosi, Çin Rüyası – Çin ve Dünyanın Geri Kalanı için Ne Anlama Geliyor? Çinceden Çev. Daniyar Kassymov, *Yeni İnsan Yayınları*, 2017, 128 S.

KOÇ, Mukaddes (2023). Qing Hanedanının Son Döneminde (1861-1908) İmparatoriçe Cixi'nin Çin Modernleşmesindeki Rolü. Doktora Tezi. *Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Sinoloji Bilim Dalı*,

KORKMAZ, Aytekin, Öykü (2023). Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve İnovasyon Kapsamında Gelişmiş Ülkelere Etkileri. Doktora Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*.

KORKMAZ, Öykü (2022). Çin Halk Cumhuriyeti Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Reformu ve Ekonomik Yansımaları. *Journal of Economics and Political Sciences*, 2022. 1(1).

KÜÇÜKLER, Ali & **YILMAZ**, Didem & **GÜLLÜ**, Kenan (2022). Küreselleşme Sürecinin Çin Üzerine Etkileri: Ekonomik Göstergelerle Bir Perspektif. *Erciyes Akademi*, 2022, 36(4), 2226-2243. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.954355>.

Loletta Chow (2024). Overview of China Outbound Investment of 2023. https://www.ey.com/en_cn/insights/china-overseas-investment-network/overview-of-china-outbound-investment-of-2023 E.T: (07.05.202).

LEHU, Jean- Marc (2012). L'encyclopédie DU marketing commentée & Illustrée. Éditions d'Organisation, 2004, 2012. ISBN: 978-2-212-55239-3.

MIERSHALIJIANG, Abulikemu (2007). Çin Ekonomisinin Kalkınma Kaynakları, Sorunları ve Türkiye-Çin ilişkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

MITTER, Rana (2012). Modern Çin. (Çev.: İ. Öztürk), *Ankara: Dost Kitabevi*, 2012, 182 s., *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2019/13, s. 166-168.

MOHEMAITI, Muzhapaer (2007). Çin Kültürü ve İşletme Yönetimi: Urumçi'de Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

MORINA, Bujar (2017). Geçiş Ekonomilerinde İktisadi Serbestleşme ve Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Finansal İktisat ve Bankacılık Programı.*

ODED, Shenkar (2024). Çin Yüzyılı. İngilizce 'den Çeviren: Semih Türkoğlu. *Necmettin Erbakan Niversitesi*. <https://www.ebsco.com/terms-of-use>.

OECD (2005a). OECD Economic Surveys, China. *Organisation For Economic Co-Operation And Development*.

OKTAY, Fatih (2021). Çin- Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2020, 4. Basım, s.694.

ORHAN Ayhan & **İNCE**, M, Ridvan & **DEMİR**, Sdedanur (2019). Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları. *Umuttepe Yayınları*, ISBN: 978-605-2012-95-6.

ÖZÇELEBİ, Oğuzhan (2009). Türkiye'de İktisat Politikalarının Hedefleri ve Optimal Politikanın Belirlenmesi (1990-2006 Dönemi), Doktora Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.*

ÖZEL, Hasan, Alp (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 63-72, Bahar 2012.

PARAMONOV, Oleg & **PUZANOVA**, Olga (2018). Tokyo's diplomacy in Eurasia: Successes and failures (1997–2017). *Journal of Eurasian Studies* 9 (2018) 134–142.

PETRAS James & **YELTMEYER** Henry (2001). Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century. *Published in Canada by Fernwood Publishing Ltd*. Box 9409, Station A Halifax, Nova Scotia, B3K 5S3.

QIU, Larry, D & **ZHAN**, Chaoqun & **WEI**, Xing (2019). An analysis of the China–US trade war through the lens of the trade literature. *Economic And Political Studies* 2019, Vol. 7, No. 2, 148–168.

Qian Zhou (2025). China’s Outbound Direct Investment (ODI) Tracker 2024/25. <https://www.china-briefing.com/news/china-outbound-direct-invest-odi-tracker-2024-25/#:~:text=According%20to%20data%20from%20China's,terms%2C%20up%2010.1%20percent> E.T: (07.05.202).

REJIAFU, Zuliyaer (2011). Çin’in Ekonomik Gelişim Sürecinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)’lerin Önemi ve Rolü: Çin, Türkiye ve AB Ülkeleri Arasında KOBİ’lerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi*.

RICHARD, Levy & **JAMES**, Peck (1977). Sovyet Ekonomisinin Eleştirisi, Mao Zedong tarafından. *Monthly Review Press*, New York ve Londra. <http://www.marx2mao.com/Mao/CSE58.html>.

RYSBEK, Perizat, Kyzy (2022). Çin’in Orta Asya Politikası ve Rusya: işbirliği ve Rekabet İkileminde. Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/ Uluslararası İlişkiler Dalı*.

SARAY, Mehmet, Ozan, & **GÖKDEMİR**, Levent (2007). Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005), *Journal of Yaşar University* 2(7).

SARI, Selahattin & **PRIMBAEV**, Jusup (2017). International Conference On Eurasian Economies 2017. *Eurasian Economists Association & Kyrgyzstan-Turkey Manas University*, Bishkek – Kyrgyzstan.

SERGEY, Lukonin A (2015). Экономический Пояс Шелкового Пути: Риски И Возможности Для России. 18 *Международная торговля и торговая политика*, 2015, № 4.

SEVÜK, Deniz & **BOZGEYİK**, Yusuf (2024). Gelir Dağılımında Adalet ve Uygulanan Maliye Politikası Araçları Açısından Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz: 2000 Sonrası Dönem. *Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.* Certificate Number: 45503. 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep.

SEZEN, Sariye (2007). Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 40 Sayı 1 Mart 2007, s. 27-56.

SEZEN, Sariye (2009). Bir TÜRK Sinolog'un Gözünden Devrim Öncesinin Çin'i: "Eski Çin'den NOTLAR. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 51, 2 (2011) 155167.

SEZEN, Sariye (2009). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Toprak Yönetimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1.

SONG Ligang & **CAI**, Fang (2018). China's 40 Years Of Reform And Development 1978–2018. *Australian National University (ANU)*.

ŞANLI, Orhan & **ATEŞ**, İsmet (2020). ABD-Çin Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2020, Cilt: 7, Sayı: 1 (Sf. 75-101).

ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2006). Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 26.

ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2005). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine ilişkin Senaryolar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Yıl:2005 Cilt:12 Say: 2.

ŞİMŞEK, Orhan (2018). Çin Dış Yatırımlarında Artan Çeşitlilik ve Yeni İpek Yolu Ekonomik Kuşağı. M. Sert, A. A. Eren (Ed.), *Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları İçinde* (s. 183-201). Ankara: *Siyasal Kitabevi*.

TCMB (2008). Düünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İdare Merkezi*.

TCMB Genel Ağ sitesi (2013). Enflasyon ve Fiyat İstikrarı. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İdare Merkezi.

TELİF (2025). Çin'in Küresel Stratejisi. *Millî İstihbarat Akademisi Raporu*. Ankara- Türkiye.

TOSUN Tayfun, Tuncay, (2014). Çin Ekonomisinin Gelişiminin İncelenmesi ve Çin Ekonomisinin Türk Dış Ticaretine Başlıca Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. *Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Bölümü*.

UĞUR, Alparslan & **MİYNAT**, Mustafa (2014). Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politikası. *Yönetim ve Ekonomi*, Yıl:2014 Cilt:21 Sayı:2.

UĞUR, Burak vd., (2023). Güncel Uygulamalar ile İktisat Politikası. *İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti.*, Atakent Mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul,

Türkiye. Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye.

UĞUR, Demet (2010). Çin Halk Cumhuriyeti Kalkınma Deneyimi: Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Rolü, Yüksek Lisans Tezi. *T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı*.

Vİ, An Lu (2024). Qing Hanedanlığı Döneminde Çin Donanma Gemilerinin İnşasında Kereste Kullanımı. *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIX -1*, 2024, 269-302 DOI: 10.18513/egetid.1419486.

WAGNER, Helmut ((2021). China's „political-economy trilemma“: (How) Can it be solved? Forthcoming in: “Chinese Economy”, vol. 54.

WANG, Hui (2016). China's Twentieth Century Revolution, Retreat and the Road to Equality. *New York: Verso Books*, 2016.

WASSERSTROM, Jeffrey N (2010). 21. Yüzyılda Çin, Çin Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey. *Oxford Publishing Ltd, iletişim Yayıncılık A. Ş.*

XİE, Feng & **KUANG**, Xie & **WANG**, Jiateng (2021). CHINA'S MIRACLE From the Perspective of Political Economy. *WRPE Produced and distributed by Pluto Journals*. www.plutojournals.com/wrpe/.

XUKUER, Abudureheman (2017). Çin Parası RMB'nin Değerlenmesinin Çin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para, Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı*.

YALÇIN, Duygu (2007). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dışa Dayalı Büyüme Modeli. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2007, (2), 177-190.

YALIN, Tansu & **ÇETİNBAKIŞ**, Melike (2019). Uyanan Dev Çin'in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt:17. Sayı:3.

YANTUR, Pelin & **İŞERİ**, Reyhan (2021). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, KOSBED, 2021, 41.

YILMAZ, Selman (2010). İktisat Politikası. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.

YILMAZ, Yasir (2018). Sömürgecilik Bağlamında I. Afyon Savaşı. T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

YİĞİN, Seçil (2009). Çin Ekonomisi ve Dış Ticaret İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*.

YUSUFU, Maierzhati. (2019). Küreselleşme Sürecindeki Çin Ekonomisinin Türk Yazılı Basımına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. *T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.

YÜCE, Helin (2023). İki Ekonomik Reform: Çin 2025 ve Türkiye 2023. Yüksek Lisans Tezi. *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans Programı*.

YÜCE, Müge (2024). Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikasının Politik Ekonomisi. *TESAM Akademi Dergisi*.

YÜKSEL, Cihan (2022). Maliye Politikası Özet Ders Notları. *Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü*.

ZELİN, Madeleine (2005). The Grandeur Of The Qing Economy. Asia for Educators / *Columbia University*.

ZHU, Xiaodong (2012). Understanding China's Growth: Past, Present, and Future. *Journal of Economic Perspectives-Volume 26, Number 4*.

İNTERNET KAYNAKLARI;

[https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ekonomi_politik#:~:text=Ekonominin%20ve%20siyaset%20biliminin%20kesi%C5%9Fti%C4%9Fi,aras%C4%B1%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma%20alan%C4%B1n%C4%B1%20ifade%20eder,E.T:\(07.12.2024\).](https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ekonomi_politik#:~:text=Ekonominin%20ve%20siyaset%20biliminin%20kesi%C5%9Fti%C4%9Fi,aras%C4%B1%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma%20alan%C4%B1n%C4%B1%20ifade%20eder,E.T:(07.12.2024).)

<https://news.cgtn.com/news/2020-05-15/Five-Year-Plans-map-out-China-s-future-development-QvANs2JxVS/index.html> C

<https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/iktisat-politikasi-siirt-2020225203711166.pptx>, E.T: (07.12.2024).

(TCMB).<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/teme1+faaliyetler/para+politikasi#:~:text=Para%20politikas%C4%B1%3B%20ekonomik%20>

b%C3%BCy%C3%BCme%2C%20istihdam,Uygulanmas%C4%B1ndan%20sorumlu%20kurulu%C5%9Flar%20merkez%20bankalar%C4%B1d%C4%B1r E.T: (20.12.2024).

<https://finans.mynet.com/haber/detay/m/maliye-politikasi-nedir-maliye-politikasi-araclari-nelerdir/452727/> E.T: (21.12.2024).

<https://iktisatvetoplum.com/politik-iktisat-ekonomi-politik-tarihsel-ve-kavramsal-gelisim-ercan-eren/> E.T: (22.12.2024).

<https://www.google.com/search?q=sermaye+nedir&sca> E.T: (24.12.2024).

<https://www.getmidas.com/blog/sermaye-nedir/> E.T: (24.12.2024).

<https://www.worldbank.org/tr> E.T: (05.03.2025).

<https://on.com.tr/sozluk/yatirim-101-yeni-baslayanlarin-bilmesigerekenler#:~:text=Bu%20yat%C4%B1r%C4%B1m%20ara%C3%A7lar%C4%B1%3B%20vadeli%20mevduat,edilecek%20ara%C3%A7lar%20aras%C4%B1nda%20yer%20al%C4%B1yor> E.T: (24.12.2024).

<https://btm.istanbul/blog/girisimci-kimdir-girisimci-ozellikleri-nelerdir,>E.T: (25.12.2024).

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi> E. T: (26.12.2024).

<https://www.teoridergisi.com/cin-devrimine-kisa-bir-bakis-devrimin-ittifak-sorunu> E.T: (30.03.2025).

(CGTN, 2020) <https://news.cgtn.com/news/2020-05-15/Five-Year-Plans-map-out-China-s-future-development-QvANs2JxVS/index.html> (E.T: 05.03.2025).

<https://turkic.world/tr/articles/economy/134447#:~:text=D%C3%9CNYADA%20EN%20FAZLA%20%C4%B0HRACAT%20YAPAN%20%C3%9CLKELER&text=%C4%B0lk%20s%C4%B1rada%203%20trilyon%20594,684%20milyar%20dolar%20ile%20> E.T: (01.04.2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-dis-ticaret-fazlasi-trump-oncesi-ihracat-atisiyla-rekor-seviyeyeulasti/3448662#:~:text=Buna%20g%C3%B6re%2C%20E%80%8B%E2%8%8B,y%C4%B1llar%C4%B1n%20en%20y%C3%BCksek%20seviyesine%20ula%C5%9Ft%C4%B1,> E.T: (02.04.2025).

www.ekodialog.com E.T: (05.04.2025).

<https://databank.worldbank.org/> E.T: (24.24.20025).

[https://www.google.com/search?q=U.S.+China+Economic+and+Security+Review+Commission+\(USCC\)+nedir&rlz=1C1SQJL_trTR933TR933&oq=U.S.+China+Economic+and+Security+Review+Commission+\(USCC\)+nedir&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDYyOTBqMGo3qAIIIsAIB8QXSYiJXE2kxfw&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=U.S.+China+Economic+and+Security+Review+Commission+(USCC)+nedir&rlz=1C1SQJL_trTR933TR933&oq=U.S.+China+Economic+and+Security+Review+Commission+(USCC)+nedir&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDYyOTBqMGo3qAIIIsAIB8QXSYiJXE2kxfw&sourceid=chrome&ie=UTF-8) E.T: (29.04.2025).

<http://www.dtm.gov.tr> E.T: (25.04.2025).

<http://www.dtm.gov.tr> E.T: (25.04.2025).

<https://ticaret.gov.tr/blog/ekonomi-haberleri/aralik-2023te-cinin-ihracati-yillik-bazda-2-3-ithalati-02artti#:~:text=2023%20y%C4%B1n%C4%B1n%20tamam%C4%B1%20i%C3%A7in%20%C3%BClke,2%2C56%20trilyon%20dolara%20geriledi> E.T: (26.04.2025).

(UNCTAD 2025) <https://unctadstat.unctad.org/countryprofile/GeneralProfile/fr-FR/156/index.html> & <https://tr.tradingeconomics.com/china/gdp> & <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/gdp-per-capita> & <https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual#:~:text=%C3%87in'de%20GSY%C4%B0H%20Y%C4%B1n%C4%B1k%20B%C3%BCy%C3%BCme,lik%20rekor%20d%C3%BC%5%9F%C3%BCk%20seviyeye%20ula> E.T: (01.05.2025).

<https://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> E.T: (01.05.2025).

<https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar-haber/cinin-doviz-kuru-politikalari> (28.04.2025).

<https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar-haber/cinin-doviz-kuru-politikalari> E.T: (28.04.2025).

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2018/html/EN1808.jpg> E.T: (30.04.2025).

Pekin NTV-MSNBC VE AJANSLAR, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/307404.asp> E.T: (20.04.2025).

<https://istanbulticaretgazetesi.com/yazar-haber/cinin-doviz-kuru-politikalari> E.T: (26.04.2025).

<https://finans.mynet.com/haber/detay/m/maliye-politikasi-nedir-maliye-politikasi-araclari-nelerdir/452727/> E.T: (21.12.2024).

<https://www.bloomberght.com/cin-merkez-bankasi-kur-politikasini-daha-esneklestirecegiz-538988> E.T: (20.04.2025).

<https://www.macrotrends.net/2575/us-dollar-yuan-exchange-rate-historical-chart> E.T: (03.05.202).

<https://www.youtube.com/watch?v=L9adU46A-MA> E.T: (29.01.2025).

https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/cin-2017-sepetine-turk-lirasini-da-ekledi_ID1436396/ E.T: (25. 04. 2025).

<https://www.lotusnews.com.tr/cin-merkez-bankasi-baskani-doviz-kuru-esnekligini-saglayip-kurda-ani-sicramalara-karsi-tetikte-olacagiz> E.T: (25.04.2025).

<https://qz.com/983460/obor-an-extremely-simple-guide-to-understanding-chinas-one-belt-one-road-forum-for-its-new-silk-road> E.T: (04. 05. 2025).

<https://www.webtekno.com/yazar/gokcecici> E.T: (24. 04. 2025).

<https://www.thebalancemoney.com/u-s-china-trade-deficit-causes-effects-and-solutions-3306277> E.T: (26.04. 2025).

<https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html> E.T: (25.04.2025).

<https://www.bea.gov/news/2023/us-international-trade-goods-and-servicesmarch-2023> E.T: (25.04.2025).

<https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html> E.T: (03.05.2025).

<https://time.com/5375727/peter-navarro/> E.T: (29.04.2025).

<https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?end=2021&locations=CNUS&start=1980> E.T: (03.05.2025).

<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a226efd/T%C3%BCrk%20%C5%9Eirketleri%20in%20%C3%A7in%20%C3%87in%20ile%20%C4%B0%C5%9F%20Yapma%20Rehberi.pdf> E. T: (25.05.2025).

<https://www.exchangerates.org.uk/USD-CNY-exchange-rate-history.html> E. T: (25.05.2025).